AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

GÜLAĞAÇ (AKSARAY) İLÇESİ VE ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN BİR ETNOARKEOLOJİK İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZLI GÜL

DR. ÖĞR. ÜYESİ FADİME IŞIL DEMİRTAŞ

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

GÜLAĞAÇ (AKSARAY) İLÇESİ VE ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN BİR ETNOARKEOLOJİK İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZLI GÜL

DANIŞMAN : DR. ÖĞR. ÜYESİ FADİME IŞIL DEMİRTAŞ

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. OSMAN DOĞANAY

JÜRİ ÜYESİ : DR. ÖĞR. ÜYESİ PINAR ÇAYLI

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren ... ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Nazlı

Soyadı : GÜL

Bölümü : Arkeoloji

İmza :

Teslim Tarihi : 13.10.2025

TEZİN

Türkçe Adı : Gülağaç (Aksaray) İlçesi ve Çevresinde Gerçekleştirilen Etnoarkeolojik Bir İnceleme

İngilizce Adı: An Ethnoarchaeological Investigation in the Gülağaç District and its Surroundings.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Nazlı Gül

İmza

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Nazlı Gül tarafından hazırlanan "Gülağaç (Aksaray) İlçesi ve Çevresinde Gerçekleştirilen Bir Etnoarkeolojik İnceleme" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Kabul	**Ret**	**İmza**
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fadime Işıl Demirtaş Arkeoloji Anabilim Dalı/TC Aksaray Üniversitesi	☐	☐	
Üye: Prof. Dr. Osman Doğanay Arkeoloji Anabilim Dalı/TC Aksaray Üniversitesi	☐	☐	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çaylı Arkeoloji Anabilim Dalı/TC Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi: 12/09/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ……tarih ve …… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR

"İlim meclisi cennet bahçesidir." düsturuyla başladığım bu tez çalışmasının her aşamasında hep bir adım ötemde olduğunu hissettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi F. Işıl Demirtaş'a tüm teşekkürlerin az kalacağını bildiğim hâlde teşekkür ederim. 2021 yılında arkeolojik kazı tecrübesi yaşamama olanak sağlayan Büyük Deller Kazı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çaylı'ya şükranlarımı sunarım. Eğitim hayatıma katkılarından dolayı bölüm öğretim üyelerimiz; Prof. Dr. Osman Doğanay, Doç. Dr. İ. Deniz Yaman, Doç. Dr. Meral Çelik, Öğr. Gör. Dr. Hayri Şener'e ve Arş. Gör. I. Aslı Yaman'a çok teşekkür ediyorum.

Acısı ve tatlısıyla hayatı, her zaman mutlu olacak durumların var olduğunu, lokmaları paylaşmanın değerini, her ana anlam katmayı aslında huzurlu olmayı öğrendiğim canım ailem... Sizler olmasanız hiçbir şeyimin tam olamayacağı gibi bu tez çalışması da olmazdı. Size çok çok teşekkür ederim. Sözlü Tarih çalışmalarım sırasında alan araştırmalarımın tamamına yakınına benimle birlikte katılan kardeşim, Ali Bekdemir'e ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu tez çalışmasıyla beraber alan araştırması yaparak çok kıymetli insanlarla tanışma olanağı da buldum. Bu vesileyle yıllardır insanların birçok derdine çare olduğu için Derman adını alan Mehmet Ali Yaldır'a, dağ taş demeden bizimle tırmandığı, çalışmamı kendi yapıyorcasına sahiplendiği, çevrede herkesin güvenini kazanmama birinci elden yardım ettiği için minnet ve teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca her zaman Saratlı'da bir evimiz olduğunu bize hissettiren Zekiye Yaldır'a da şükranlarımı sunarım. Çalışma alanımızda bize yuva olan Muharrem Kaplan ve değerli eşine, Saratlı Belediye başkanları Zeki Türker ve Cuma Kaplan'a her daim yanımızda oldukları için çok teşekkür ederim. Ve Saratlı'nın emektar kadınları... Sizler beni evladınız olarak görmeseydiniz bu çalışma ortaya çıkmayacaktı. Size ne kadar teşekkür etsem azdır.

Süleyman Höyüğü Köyü'nde bizi kendi evimizde hissettiren fedakârlık timsali Dursun Aslan (Kara Dursun) teyzeme, muhtar Servet Şahin'e çok çok teşekkür ederim. Bebek Köyü'nde Kemal Özbek ve ailesine, Doğantarla'nın sakallı filozofu Mehmet Tosun amcama, Arif Kara hocama, Okşaş ailesine, ne kadar teşekkür etsem az kalır. Çatalsu Köyü'nde çalışmalarıma büyük destek veren Duru ailesine minnettârım.

ÖZET

Bu tez çalışması, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin batısında, özellikle Aksaray İli Gülağaç İlçesi'nde yer alan kırsal yerleşimlerde sürdürülen kültürel pratiklerin tarihöncesi dönemlerle olan ilişkisini etnoarkeolojik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, günümüz kırsal yaşamında gözlemlenen uygulamaların arkeolojik buluntularla karşılaştırılması yoluyla kültürel süreklilik, etkileşim ve kısmî dönüşüm olgularını yorumlamayı hedeflemektedir. Etnoarkeoloji, çağdaş toplulukların maddi kültür ve davranış biçimlerinin, arkeolojik verilerin daha bağlamsal ve doğru biçimde yorumlanmasında kullanılmasını amaçlayan bir arkeoloji alt disiplinidir. Bu çalışmada; Alayhan, Bebek, Çatalsu, Demirci, Doğantarla, Kızılkaya, Pınarbaşı, Saratlı ve Süleyman Höyüğü yerleşim yerlerinde farklı etnik ve mezhepsel yapılara sahip topluluklarla yapılan sözlü tarih görüşmeleri ve doğrudan gözlemler aracılığıyla etnografik veri toplanmıştır. Bu veriler; mimari formlar, tarım stratejileri, depolama yöntemleri, ritüel uygulamalar ve çevre algısı gibi başlıklar altında değerlendirilmiş ve kültürel pratiklerin izleri analiz edilmiştir. Araştırma, güncel gözlemlerin bölgedeki önemli tarihöncesi yerleşmelerden elde edilen arkeolojik verilerle karşılaştırmalı olarak yorumlanmasını esas alır. Bu kapsamda Aşıklı Höyük, Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Musular Düz Yerleşmesi, Güvercinkayası, Büyük Deller gibi Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşmeleriyle bağ kurulmuştur. Çalışma, çağdaş kırsal yaşamda gözlemlenen bilgilerin tarihöncesi uygulamalarla hangi düzeyde örtüştüğünü ve bu benzerliklerin biçimsel, işlevsel ya da sembolik anlamlar taşıyıp taşımadığını sorgular. Tezin kuramsal çerçevesi, antropoloji ve arkeoloji disiplinlerinden beslenerek, kültürel aktarım, kolektif bellek, kimlik ve mekân kullanımı gibi kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Kültürel süreklilik, etkileşim ve dönüşüm gibi kavramlar yalnızca tanımlayıcı değil aynı zamanda verilerin analitik yorumunda temel araçlar olarak kullanılmıştır. Beş ana bölümden oluşan tezde sırasıyla araştırmanın amacı ve yöntemi sunulmuş, ilgili kuramsal literatür değerlendirilmiş, bölgenin arkeolojik bağlamı tanıtılmış, etnografik bulgular aktarılmış ve son olarak arkeolojik verilerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma, etnografik bilginin arkeolojik yoruma uyarlanması konusunda katkı sunmayı hedeflemekte ve yerel geleneklerin tarihöncesi yaşam biçimlerinin anlaşılmasında nasıl bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etnoarkeoloji, Maddi Kültür, Yerleşim Arkeolojisi, Kırsal Yerleşim Pratikleri

Bilim Kodu **:** 118014

Sayfa Adedi **:** 206

Yazar **:** Nazlı GÜL

Danışman **:** Dr. Öğr. Üyesi Fadime Işıl Demirtaş

ABSTRACT

The present thesis explores the potential of ethnoarchaeology as a methodological and interpretive framework for examining the relationships between contemporary rural practices and prehistoric cultural patterns in the western part of the Volcanic Cappadocia region, particularly within Gülağaç District of Aksaray Province. The objective of the research is to identify and interpret signs of cultural continuity, interaction, and transformation by means of a comparison of ethnographic data derived from modern village life with archaeological evidence from nearby prehistoric settlements. Ethnoarchaeology, a subfield of archaeology, investigates how contemporary material culture and behaviours can inform the interpretation of the archaeological record. In this study, ethnographic data were collected through oral history interviews and direct observations in six rural settlements (Alayhan, Bebek, Çatalsu, Demirci, Doğantarla, Kızılkaya, Pınarbaşı, Saratlı ve Süleyman Höyüğü), which represent a range of ethnic and religious backgrounds. The evaluation of these data was undertaken to facilitate a comprehensive understanding of the persistence, modification, or loss of specific cultural practices, including architectural forms, agricultural strategies, storage techniques, ritual behaviours, and landscape perception. The thesis employs a comparative approach, analysing practices observed in present-day rural contexts in light of archaeological data obtained from significant Neolithic and Chalcolithic sites in the region, including Aşıklı Höyük, Balıklı, Musular, Güvercinkayası and Büyük Deller. The present study examines the extent to which traditional knowledge and practices in contemporary communities mirror or diverge from the prehistoric past, and whether these similarities reflect functional, symbolic, or structural continuities. The theoretical framework draws upon anthropological and archaeological scholarship on cultural transmission, memory, identity, and space-use. The concepts of cultural continuity, interaction, and partial transformation are applied not only descriptively but also analytically, thus offering insight into the manner in which communities maintain or negotiate traditions across time. The thesis is structured into five chapters, the first of which outlines the research purpose and methodology. The subsequent chapters then review theoretical literature on relevant disciplines, introduce the archaeological context of the region, present ethnographic findings, and finally offer a comparative evaluation of the results. This research contributes to the broader discourse on the integration of ethnographic knowledge into archaeological interpretation, and demonstrates how local traditions can serve as analogs or counterpoints in understanding prehistoric lifeways.

Keywords : Ethnoarchaeology, Material Culture, Settlement Archaeology, Rural Settlement Practices

Science Code : 118014

Number of Pages: 206

Author : Nazlı GÜL

Supervisor : Asistant Prof. Dr. Fadime Işıl Demirtaş

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....i

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....ii

JÜRİ ONAY SAYFASI.....iii

TEŞEKKÜR SAYFASI.....iv

ÖZET.....v

ABSTRACT.....vi

İÇİNDEKİLER.....vii

TABLOLAR LİSTESİ.....x

ŞEKİLLER LİSTESİ.....xi

KISALTMALAR.....xvi

BİRİNCİ BÖLÜM.....1

GİRİŞ.....1

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....3
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....4

İKİNCİ BÖLÜM.....12

KURAMSAL ÇERÇEVE: ARKEOLOJİ, ANTROPOLOJİ, ETNOLOJİ, ETNOGRAFYA, ETNOARKEOLOJİ, KÜLTÜR, KÜLTÜREL SÜREKLİLİK, KISMî DÖNÜŞÜM VE SÖZLÜ TARİH.....12

2.1. Arkeoloji.....12
2.2. Antropoloji.....15
2.3. Etnoloji.....18
2.4. Etnografya.....20
2.5. Etnoarkeoloji.....21
2.6. Kültür, Kültürel Süreklilik, Kısmî Dönüşüm.....25
2.7. Sözlü Tarih.....25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....28

TARİH ÖNCESİNDE GÜLAĞAÇ İLÇESİ.....28

3.1. Aşıklı Höyük.....30
3.2. Balıklı Eski Yerleşim Yeri.....41
3.3. Musular Düz Yerleşmesi.....43
3.4. Güvercinkayası.....45
3.5. Büyük Deller….....51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....53

GÜLAĞAÇ (AKSARAY) İLÇESİ'NDE ETNOARKEOLOJİ VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI YÜRÜTÜLEN ALANLARIN TANITIMI İLE ELDE EDİLEN ETNOGRAFİK VERİLER.....53

4.1. Alayhan Köyü.....54
4.1.1. Mimari.....55
4.1.2 Kamusal Alan Kullanımı.....58
4.1.3. Depolama.....59
4.1.4. Ölçü.....60
4.1.5. Tarımsal Aktiviteler.....60
4.1.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....60
4.1.7. Ticari Faaliyetler.....61
4.1.8. Zanaat Faaliyetleri.....61
4.1 9. Avcılık ve Toplayıcılık Aktiviteleri.....61
4.2. Bebek Köyü.....62
4.2.1. Mimari.....63
4.2.2. Kamusal Alan Kullanımı.....66
4.2.3. Depolama.....67
4.2.4. Ölçü.....67
4.2.5. Tarımsal Aktiviteler.....68
4.2.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....70
4.3. Çatalsu Köyü.....71
4.3.1. Mimari.....71
4.3.2. Kamusal Alan Kullanımı.....75
4.3.3. Depolama.....75
4.3.4. Ölçü.....75
4.3.5. Tarımsal Aktiviteler.....76
4.3.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....78
4.3.7. Ticari Faaliyetler.....79
4.3.8. Zanaat Faaliyetleri.....79
4.3.9. Avcılık ve Toplayıcılık Aktiviteleri.....80
4.3.10. Diğer Etnografik Veriler.....81
4.4. Demirci Kasabası.....84
4.4.1. Mimari.....86
KK58'e Ait Avlunun İncelenmesi.....87
4.4.2. Kamusal Alan Kullanımı.....90
4.4.3. Depolama.....91
4.4.4. Ölçü.....93
4.4.5. Tarımsal Aktiviteler.....93
4.4.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....94
4.4.7. Zanaat Faaliyetleri.....95
4.4.8. Avcılık ve Toplayıcılık Aktiviteleri.....96
4.4.9. Diğer Etnografik Veriler.....97
4.5. Doğantarla Köyü.....99
4.5.1. Mimari.....101
4.5.2. Kamusal Alan Kullanımı.....102
4.5.3. Depolama.....103
4.5.4. Ölçü.....104
4.5.5. Tarımsal Aktiviteler.....104
4.5.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....106
4.5.7. Ticari Faaliyetler.....107

4.5.8. Zanaat Faaliyetleri.....107
4.5.9. Avcılık ve Toplayıcılık Aktiviteleri.....108
4.5.10. Diğer Etnografik Veriler.....109
4.6. Kızılkaya Köyü.....112
4.6.1. Mimari.....112
KK67'ye Ait Avlunun İncelenmesi.....115
4.6.2. Kamusal Alan Kullanımı.....116
4.6.3. Depolama.....116
4.6.4. Ölçü.....117
4.6.5. Tarımsal Aktiviteler.....118
4.6.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....119
4.6.7. Ticari Faaliyetler.....119
4.6.8. Zanaat Faaliyetleri.....119
4.6.9. Avcılık ve Toplayıcılık Aktiviteleri.....120
4.6.10. Diğer Etnografik Veriler.....120
4.7. Saratlı Kasabası ve Pınarbaşı Mahallesi.....124
4.7.1. Mimari, Kamusal Alan Kullanımı ve Depolama.....126
4.7.2. Ölçü.....130
4.7.3. Tarımsal Aktiviteler.....130
4.7.4. Ticari Faaliyetler.....131
4.7.5. Zanaat Faaliyetleri.....132
4.7.6. Diğer Etnografik Veriler.....133
4.7.7. Pınarbaşı Mahallesi Araştırma Sonuçları.....137
4.8. Süleyman Höyüğü Köyü.....140
4.8.1. Mimari.....140
4.8.2. Kamusal Alan Kullanımı.....142
4.8.3. Depolama.....143
4.8.4. Ölçü.....144
4.8.5. Tarımsal Aktiviteler.....144
4.8.6. Hayvan Yetiştiriciliği.....145
4.8.7. Ticari Faaliyetler.....145
4.8.8. Diğer Etnografik Veriler.....145
4.9. Etnografik Bulguların Değerlendirilmesi.....148

BEŞİNCİ BÖLÜM.....161

SONUÇ.....161

KAYNAKÇA.....173

EKLER EK1: ETİK KURUL RAPORU.....183

EK2: KAYNAK KİŞİ LİSTESİ.....184

EK3: YÖRESEL AĞIZ SÖZLÜĞÜ.....188

EK4: GEÇİŞ DÖNEMİ PRATİKLERİ.....192

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU.....204

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Konusu ve Hipotezlerin Dağılımı.....Sayfa 5

Tablo 2. Başlıklara Göre Karşılaştırma Yapılacak Arkeolojik Yerleşmeler Tablosu.....Sayfa 10

Tablo 3. Saha Çalışmasında Görüşme Yapılan Kişi Sayısı ve Uygulanan Yöntemler.....Sayfa 55

Tablo 4. Mimariyle İlişkili Öğelerin Dağılımı.....Sayfa 151

Tablo 5. Ölçü Birimleri Dağılımı.....Sayfa 152

Tablo 6. Besin Ekonomisi Öğelerinin Dağılımı.....Sayfa 154

Tablo 7. Bireysel, Kollektif Ritüel Uygulamalar Takvimi.....Sayfa 155

Tablo 8. Tespit Edilen Etnografik Öğeler.....Sayfa 156

Tablo 9. Ortaklaşa Yapılan İşler ve Kutlamalar ile Sembolik-Ritüel Uygulamalara İlişkin Dağılım.....Sayfa 157

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırma Sahası Haritası.....Sayfa 30

Şekil 2. Aşıklı Höyük 9. ve 8. Binyıllara Ait Mimari Yapılaşma Biçimleri, Ev İçi Donanımları (Özbaşaran, 2011: Fig. 4, 6).....Sayfa 31

Şekil 3. Aşıklı Höyük Mimari Plân Şeması (Esin ve Harmankaya, 2007: Fig. 3).....Sayfa 33

Şekil 4. Aşıklı Höyük Ortak Kullanılan "Mutfak Alanı", (Özbaşaran vd., 2018: 98, Fig. 31).....Sayfa 35

Şekil 5. Aşıklı Höyük Sele ve Sepetleri (Özbaşaran ve Kayacan, 2019).....Sayfa 40

Şekil 6. Balıklı Eski Yerleşimi Oval Plânlı yapıları (Duru, 2025: 7, Fig. 4)....Sayfa 41

Şekil 7. Aşıklı Höyük ve Musular Hava Fotoğrafı (Özbaşaran vd. 2018, s. 62).....Sayfa 43

Şekil 8. Güvercinkayası Genel Görünüm (GK Kazı Arşivi).....Sayfa 45

Şekil 9. Güvercinkayası Mimarisine Ait Yeniden Yapım Deneysel Evleri (GK Kazı Arşivi).....Sayfa 46

Şekil 10. Güvercinkayası Mimarisinden Örnekler (GK Kazı Arşivi).....Sayfa 47

Şekil 11. Güvercinkayası Silo ve Boğabaşı Biçimli Öğütme Sekileri (GK Kazı Arşivi).....Sayfa 50

Şekil 12. Boynuz ve Boynuz biçimli Anderon (GK Kazı Arşivi).....Sayfa 51

Şekil 13. Çömlek Üzerinde Kabartma Betimli Geyik Avı Sahnesi (Demirtaş ve Gülçur, 2017: 68, Res. 3).....Sayfa 51

Şekil 14. Büyük Deller Tepesi (Büyük Deller Kazı Arşivi).....Sayfa 52

Şekil 15. Alayhan (Restore) ve Eski Han (Kazı Alanı).....Sayfa 55

Şekil 16. Alayhan Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi).....Sayfa 55

Şekil 17. Köy Meydanından Bir Görünüm.....Sayfa 57

Şekil 18. Köyde Eskiden İn Girişi Olduğu Söylenen Yer.....Sayfa 57

Şekil 19. KK 55'e Ait Tandır Evi.....Sayfa 57

Şekil 20. Altınsoy Ailesine Ait Köy Odası.....Sayfa 59

Şekil 21. Alayhan Taziye Evi.....Sayfa 59

Şekil 22. KK55 ve KK56 ile Sözlü Tarih Çalışmaları Sırasında.....Sayfa 62

Şekil 23. Köy Girişi ve Tepesidelik Han.....Sayfa 63

Şekil 24. Bebek Sırçantepe Höyüğü.....Sayfa 63

Şekil 25. Köyde Kısmen Açık Kalmış İn Girişlerinden Biri.....Sayfa 65

Şekil 26. Köyde Kısmen Kullanılabilir Durumdaki Bir İn.....Sayfa 65

Şekil 27. Köyde İn Girişi Üzerine İnşa Edilen Bir Kemer Ev.....Sayfa 66

Şekil 28. Köyde Âtıl Bir Eve Ait Çamur Sıvalı Taş Duvar Örgüsü.....Sayfa 66

Şekil 29. Şinik.....Sayfa 68

Şekil 30. Buğday Eleme İşlemi.....Sayfa 69

Şekil 31. Bebek Kayası.....Sayfa 71

Şekil 32. Köyde Yalnızca Ağız Kısmı Açık Kalmış Bir Tıraz.....Sayfa 73

Şekil 33. Köyde Tıraz Üzerine Yapılan Bir Kemer Oda.....Sayfa 74

Şekil 34. Köy Mimarisinde Yaygın Kullanılan Taş Duvar Örgü Yöntemi.....Sayfa 74

Şekil 35. Enlik ve Orağın Kullanılış Şekli.....Sayfa 77

Şekil 36. Kalbur, Peynir Çömleği ve Peynir Basma Tokmağı.....Sayfa 78

Şekil 37. Koyun Kırkma Makası.....Sayfa 79

Şekil 38. Halı Kilim Dokuma Tarağı ve Kırpma Makası, Kirmen.....Sayfa 80

Şekil 39. İlkel El Matkabı (Burgu).....Sayfa 80

Şekil 40. Kemirgen Tuzağı.....Sayfa 81

Şekil 41. Köyden İki Akarsunun (Melendiz ve Karasu) Birleştiği Yer.....Sayfa 82

Şekil 42. Eski Mamasun Köyü Bezirhanesi (Maraşlı, 2023: 275, Çizim 3).....Sayfa 83

Şekil 43. KK60 ve KK61'in Dekoratif Amaçlı Kullandıkları Tokmak, Aşık Kemikleri, Boynuz ve Boğa Başı.....Sayfa 84

Şekil 44. Demirci Kasabası.....Sayfa 85

Şekil 45. Demirci Evleri.....Sayfa 85

Şekil 46. Köyde Say Taşından Yapılmış Bir Ev.....Sayfa 86

Şekil 47. Köyde Girilebilir Durumda Kalmış Bir İn.....Sayfa 87

Şekil 48. KK58'e Ait Ev ve Avlu Kullanımı.....Sayfa 88

Şekil 49. Saya oturtulmuş çamu sıvalı taş örgü Yapı (Güvercinlik).....Sayfa 88

Şekil 50. Mutfak ve Kayıt Damı.....Sayfa 89

Şekil 51. Mekân Ortasında Yer Alan Ocak.....Sayfa 89

Şekil 52. Tandır.....Sayfa 89

Şekil 53. KK58'e Ait Etnografik Veriler.....Sayfa 90

Şekil 54. Köyde Ayakta Kalan Âtıl Durumdaki Köy Odası.....Sayfa 91

Şekil 55. KK38' e Ait Etnografik Çanak Çömlek ve Bakraçlar.....Sayfa 92

Şekil 56. KK38.....Sayfa 92

Şekil 57. Demirci Kasabası Bezirhanesi (Maraşlı, 2023: 274, Çizim 1-2).....Sayfa 96

Şekil 58. Köstü Tuzağı.....Sayfa 97

Şekil 59. Tarhana Kayası'ndan Doğantarla Köyü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi).....Sayfa 100

Şekil 60 Bayraklıtepe / Tarhana Kayası Kayaoyma Mekânları.....Sayfa 100

Şekil 61. Çeltek Höyüğü.....Sayfa 101

Şekil 62. Eski Doğantarla Köyü'nde Say Taşından Evler.....Sayfa 102

Şekil 63. Doğantarla'da Kaydedilen Dekoratif Amaçlı Kullanılan Etnografik Veriler.....Sayfa 106

Şekil 64. Kıl Tuzağı'nın Yapımı.....Sayfa 108

Şekil 65. Kalbur Tuzağı.....Sayfa 109

Şekil 66. KK52'nin Amcasına Ait, Eski Köy Halkının Hanelere Dağılımını Gösteren Şema.....Sayfa 110

Şekil 67. Kayalık Yamacındaki Kızılkaya Eski Köy Yerleşimi.....Sayfa 113

Şekil 68. Eski Köy Yerleşiminde İn Üzerine Yapılan Kemer Evler.....Sayfa 114

Şekil 69. Köyde Eski Kemer Evlerden Bir Ocak.....Sayfa 114

Şekil 70. KK67'ye Ait Avlu Çevresinde Yer Alan Ev ve Atölye.....Sayfa 115

Şekil 71. Köyde Eski Kemer Evlerden Aşırtlar.....Sayfa 117

Şekil 72. KK67'nin Eskiden Depo Kabı Olarak Kullandığı Çömlekler..Sayfa 117

Şekil 73. Kızılkaya'dan Etnografik Tarım Aletleri (Döven, Saban, Anadut).Sayfa 118

Şekil 74. Dokuma Tarağı ve Kerpiçten Sepet Kalıbı.....Sayfa 120

Şekil 75. Ekşileme *(Rumex Acetosella)*.....Sayfa 121

Şekil 76. Keven *Aastragalus)*.....Sayfa 122

Şekil 77. Bezir Yağı.....Sayfa 123

Şekil 78. KK68'e Ait Etnolojik Veriler.....Sayfa 124

Şekil 79. Kırkgöz ve Aziz Mercirius Yer Altı Şehirleri.....Sayfa 125

Şekil 80. KK6'ya Ait Yapılar.....Sayfa 126

Şekil 81. KK8'in Ait İn ve Üzerine İnşa Ettikleri Taş Ev.....Sayfa 127

Şekil 82. KK8'in Ailesine Ait İn, Tıraz Taşı, Aşırt ve İnin Girişi.....Sayfa 128

Şekil 83. KK6'ya Ait İnde Aşırtlar.....Sayfa 129

Şekil 84. KK10'a Ait Kemer Odadan Un Sandığı ve Küp.....Sayfa 129

Şekil 85. Yörede Kavurma Adı Verilen Duvar Örme Biçimi.....Sayfa 130

Şekil 86. KK6'ya Ait Eski Tarım Aletleri.....Sayfa 131

Şekil 87. Saratlı Bebeği.....Sayfa 132

Şekil 88. Dedeli Dam.....Sayfa 134

Şekil 89. Aspir Bitkisi *(Carthamus Tinctorius)*.....Sayfa 135

Şekil 90 Çoban Çökerten Bitkisi *(Tribulus Terrestris)*.....Sayfa 136

Şekil 91. Ziyaret Tepe.....Sayfa 136

Şekil 92. Geyral Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi).....Sayfa 137

Şekil 93. Süleyman Höyüğü.....Sayfa 140

Şekil 94. Köy Mimarisinden Örnekler.....Sayfa 141

Şekil 95. Köylünün Kevek Taşı Kestiği Yer.....Sayfa 142

Şekil 96. Süleyman Höyüğü Erenler Cem Evi.....Sayfa 143

Şekil 97. Un Sandığı ve Yufka Taşı.....Sayfa 144

Şekil 98. Köyde Âtıl Evlerden Birinden Fotoğraflanan Tandır.....Sayfa 147

Şekil 99. KK37'ye Ait Def.....Sayfa 147

KISALTMALAR

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Eds. : Editörler

AKYA : Aksaray Tarihöncesi Yüzey Araştırması

GK : Güvercinkayası Yerleşmesi

APAD : Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi

AST : Araştırma Sonuçları Toplantısı

ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi

KK : Kaynak Kişi

KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

TC : Türkiye Cumhuriyeti

TÜBAAR : Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

TÜBAKED: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Akademisi Dergisi

YKY : Yapı Kredi Yayınları

kg : Kilogram

km : Kilometre

m : Metre

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu tez çalışması, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin batı kesiminde yer alan Aksaray İli Gülağaç İlçesi'nin seçili köylerinde yürütülen sözlü tarih ve etnografik saha çalışmasıyla elde edilen kültürel pratiklerin etnoarkeolojik bir yaklaşımla incelenmesini konu edinmektedir. Çalışmanın ana amacı, yerel güncel uygulamaların tarih öncesi dönemlere ait arkeolojik verilerle ilişkisinin araştırılmasıdır. Bu yolla arkeoloji disiplinin de çalışma konuları arasında yer alan kültürel etkileşim, kültürel süreklilik olguları somut verilerle analiz edilmek ve geçmiş toplum ilişkisine dair bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmıştır.

Aksaray İli, Neolitik ve Kalkolitik çağlarda Anadolu'nun önemli kültürel merkezlerinden biri olarak öne çıkar. Bölgedeki Aşıklı Höyük (Çanak Çömleksiz Neolitik), Balıklı Eski Yerleşim Yeri (Çanak Çömleksiz Neolitik), Musular Düz Yerleşmesi (Son Neolitik-İlk Kalkolitik), Güvercinkayası (Orta Kalkolitik) ve Büyük Deller (Orta Kalkolitik) yerleşimleri; avcı toplayıcı yaşam biçiminden çiftçi toplumlara evrilen geçmişin farklı kesitlerini yansıtmaktadır. Bu yerleşmelerden farklı dönemlerin benzer ve ayrışık pratikleriyle birlikte mekânsal organizasyon, üretim biçimleri, ev içi yaşamı ve toplumsal yapılanmaya dair önemli veriler elde edilmektedir. Ancak bu arkeolojik verilerin çoğu, günlük yaşam pratiklerinin sembolik ve işlevsel boyutları açısından yorumlanırken sınırlılıklar içermektedir. Etnoarkeoloji, günümüz topluluklarının maddi kültür üretim ve kullanım biçimlerini gözlemleyerek, geçmiş toplumlara ait arkeolojik kalıntıların daha doğru ve bağlamsal bir şekilde yorumlanmasını temel alır. Bu yaklaşım, özellikle tarih öncesi dönemlere ait arkeolojik verilerin yorumlanmasında eksik ve belirsiz alanların güncel pratiklerle

açıklanmasına da imkân verir[1]. Bu çerçevede, günümüz kırsal yerleşmelerinde gözlemlenen yapılaşma biçimleri, üretim teknikleri, geçim stratejileri, depolama yöntemleri, ritüel uygulamalar ve doğal çevre kullanımının bölgedeki tarih öncesi yerleşimlerle ne ölçüde benzediği ve ayrıştığı ana sorunsal olarak çalışmada ele alınmaktadır.

Bu çalışmada, Gülağaç İlçesi'ne bağlı olan ve yakın çevresinde yer alan farklı etnik kökenlerin ve mezheplerin görüldüğü yerleşim yerlerinde (Alayhan, Bebek, Çatalsu, Demirci, Doğantarla, Kızılkaya, Pınarbaşı, Saratlı, Süleyman Höyüğü) yapılan sözlü tarih görüşmeleri ve doğrudan gözlemlerle mimari yapılaşmadan üretim biçimlerine tarih öncesinin arkeolojik verileriyle kültürel ve teknik benzerlikler araştırılmaktadır. Çalışmada elde edilen somut veriler; konut mimarisi ve mekânsal organizasyon, üretim biçimleri (tarım, hayvancılık, avcılık ve zanaatlar), depolama yöntemleri (ölçüler, standartlaşma vb.), geçiş ritüelleri (doğum, ölüm, düğün) ve doğal çevre kullanımı başlıkları altında toplanmıştır. Bu kültürel unsurların köylerde nasıl yaşatıldığı ve söz konusu verilerin tarih öncesi yerleşimlerde belgelenen bulgularla hangi noktalarda örtüştüğü, ayrıştığı ya da yeniden yapılandığı; kültürel süreklilik ve kısmî dönüşüm süreçleri bağlamında analiz edilmektedir. Bu yaklaşım, arkeolojik bağlamda eksik ya da yoruma açık verilerin, yaşayan toplulukların bilgisiyle zenginleştirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte aynı coğrafi sınırlar içinde hatta aynı köyde görülen etnisite ve inanç farklılıklarının (Sünnî Türkmen, Kürt ve Alevî topluluklarda) kültürel etkileşime yansıma düzeyi, maddi kültüre etkisi ve devamlılığı da çalışma başlıkları arasında yer alır.

Tez, etnoarkeolojinin metodolojik ilkelerine bağlı kalarak sözlü tarih ve doğrudan gözlem gibi araştırma teknikleriyle elde edilen verilerin arkeolojik bulgularla karşılaştırılmasını esas alır. Böylelikle, bölgedeki tarih öncesi toplulukların sosyal ve ekonomik yaşam biçimleri hakkında daha bütüncül bir anlayış geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu çalışma, günümüz kırsal toplumlarının geleneksel bilgilerini görünür kılarak bu bilgilerin arkeolojik araştırmalarda değerlendirilme potansiyelini de ortaya koymaktadır.

[1] Ergenekon, 2013: 135-136; Schwartz,1978: VI-VII

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışma, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin batısında yer alan Aksaray İli Gülağaç İlçesi ve yakın çevresinde konumlanan seçili kırsal yerleşim birimlerinde (Alayhan, Bebek, Çatalsu, Demirci, Doğantarla, Kızılkaya, Pınarbaşı, Saratlı, Süleyman Höyüğü) yürütülen sözlü tarihî ve etnografik saha araştırmalarına dayanmaktadır. Araştırmanın coğrafi sınırları, hem kültürel çeşitliliği (etnik, mezhepsel, ekonomik farklar) hem de tarih öncesi arkeolojik yerleşimlere olan yakınlığı nedeniyle bu bölgeyle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın içerik kapsamı ise kırsal yaşamın maddî ve manevî kültürel unsurlarını konu almaktadır. Araştırma, aşağıdaki tematik başlıklar üzerinden şekillendirilmiştir:

- Konut mimarisi ve mekânsal organizasyon biçimleri
- Tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile diğer geçim stratejileri
- Zanaat, avcılık ve toplayıcılıkla ilgili bilgi sistemleri
- Depolama yöntemleri, ölçü sistemleri ve maddî kültürle ilişkili terminolojiler
- Geçiş ritüelleri (doğum, evlilik, ölüm) ve inanç pratikleri
- Doğal çevreyle kurulan ilişkiler, mekân adlandırmaları ve çevresel bellek

Bu temalar, özellikle bölgedeki başlıca Neolitik ve Kalkolitik çağ yerleşimleri olan Aşıklı Höyük, Balıklı Eski Yerleşimi, Musular Düz Yerleşmesi, Güvercinkayası ve Büyük Deller gibi arkeolojik alanlardan elde edilen verilerle karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Böylelikle söz konusu güncel pratiklerin tarihsel süreklilik gösterip göstermediği ya da hangi alanlarda kültürel dönüşüm yaşandığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca çalışmada, aynı coğrafî sınırlar içinde yaşayan farklı etnik ve mezhepsel grupların (Sünnî Türkmen, Kürt, Alevî) maddî kültür üretim ve kullanım biçimleri üzerinden kurduğu etkileşim düzeyi de sorgulanmakta bu etkileşimin arkeolojik yansımaları üzerine çıkarımlar yapılmaktadır.

Tez çalışmasının temelini oluşturan kültür, kültürel süreklilik-etkileşim-kısmî dönüşüm kavramları; sosyal bilimler disiplinlerinde farklı kuramsal yaklaşımlarla birlikte tanımlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kavramlar detaylı olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte tez kapsamında bu kavramlar sadece kuramsal birer başlık olarak değil saha verilerinin arkeolojik bağlamlarla karşılaştırmalı incelemesinde temel araçlar olarak yer almaktadır. Bu çerçevede, kültürel unsurların

tarihsel kapsamda anlamlarını incelemek için mimariden geçiş ritüellerine tüm araştırma konuları da sorgulanmaktadır:

- Mimari yapılaşma biçimleri tarih öncesi örneklerle benzerlik gösteriyor mu?
- Bu benzerliğin kültürel süreklilik olarak tanımlanması için yeterli uygulama sayısı ve süresi bulunuyor mı?
- Biçimsel veya işlevsel açıdan mı süreklilik söz konusu ya da bu süreklilik incelenen yerde kolektif bir belleğin göstergesi midir?
- Coğrafi sınırlar içindeki köylerde mesafe (birbirine yakınlık, uzaklık), etnik ve mezhepsel benzerlik veya farklılık maddî kültüre nasıl yansımaktadır?
- Maddî kültüre yansıyan benzerlik ve farklılıklar, kültürel etkileşim veya kısmî dönüşüm olarak mı ele alınmalıdır?

Bu doğrultularda çalışmada kültür hem maddî hem de manevî boyutlarıyla toplumların öğrenilmiş, aktarılan ve çevreyle kurulan ilişkilere dayalı anlam sistemleri bütünü olarak ele alınmaktadır. Kültürel süreklilik; geçmişte ortaya çıkmış bir uygulamanın biçimsel (örneğin mimari), işlevsel (örneğin tarım veya depolama yöntemi) ve/veya sembolik (örneğin ritüel ya da inanış) düzeyde günümüzde izlenebilmesini ifade etmektedir. Kültürel etkileşim ise benzer veya farklı etnik ve mezhepsel grupların aynı coğrafyada birlikte yaşarken maddî kültür ve uygulamalar üzerinden etkileşim kurması, benzerlikler ortaya çıkarması ya da farklılaşmasını içermektedir[2].

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasının yöntemi, etnoarkeolojik yaklaşımın kuramsal ilkelerine dayanmaktadır. Etnoarkeoloji, günümüzdeki toplulukların kültürel pratiklerini gözlemleyerek, arkeolojik kalıntıların işlevsel ve sembolik yorumlarını zenginleştirmeyi hedefler[3]. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma teknikleri, özellikle de sözlü tarih, doğrudan gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır.

a) Hipotezler ve Tematik Soru Yapısı

[2] Ergenekon, 2013: 135-136; Ascher, 1961
[3] Bates, 2018: 3-37

Çalışma, aşağıdaki temalara dayalı hipotezler çerçevesinde yapılandırılmıştır. Her hipotez, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla test edilecek şekilde tasarlanmış sorularla desteklenmiştir:

Tablo 1. Araştırma Konusu ve Hipotezlerin Dağılımı

Tematik Alan	Araştırma Hipotezi	Örnek Görüşme Soruları
Konut Mimarisi ve Mekân Kullanımı	Yerel konut biçimleri tarih öncesi yerleşim mimarisiyle benzerlik göstermektedir.	"Evinizi kim inşa etti? Yapımında hangi malzeme kullanıldı?", "Evde kaç bölüm vardı?"
Tarım ve Geçim Stratejileri	Tarımsal üretim teknikleri, çevreye ve etnik yapıya göre değişiklik göstermektedir.	"Hangi ürünleri ekerdiniz? Sulama nasıl yapılırdı?", "Hayvanlar nerede tutulurdu?"
Zanaat ve Üretim Pratikleri	Geleneksel zanaat biçimleri kültürel süreklilik göstermektedir.	"Sepet, hasır, kilim gibi şeyleri kim yapardı?", "Nasıl öğrenildi?", "Hammadde nereden temin edilirdi?"
Depolama ve Ölçüm Sistemleri	Yerel ölçüm ve depolama pratikleri arkaik biçimler taşır.	"Tahıl nasıl saklanırdı?", "Ölçü birimi neydi?"
Geçiş Ritüelleri ve İnanç	Etnik gruplar arasında ritüel pratiklerde belirgin farklar gözlenebilir.	"Düğünler, cenazeler nasıl olurdu?", "Ayinler veya özel dualar var mıydı?"
Doğal Çevre ile İlişki	Doğal mekân adlandırmaları kolektif hafızada yaşar.	"Tarlaya, dağa verilen isimlerin bir anlamı var mıydı?"

b) Veri Toplama Teknikleri

1- Sözlü tarih görüşmeleri: Her köyde en az birer yerel kaynak kişiyle yapılan görüşmelerle, geçmişten bugüne aktarılan bilgi ve uygulamalar derlenmiştir.

2- Doğrudan gözlem: Köylerdeki yapılar, üretim alanları, kamusal ve özel mekân kullanımı, mezarlıklar ve doğal çevre detaylı biçimde gözlemlenmiş, belgelenmiş ve fotoğraflanmıştır.

3- Yarı yapılandırılmış görüşmeler: Görüşmeler, hipotezleri test etmeye yönelik 27 soruluk bir ana gövde çerçevesinde yapılandırılmış, katılımcı anlatılarına göre esneklik sağlanmıştır.

Sözlü tarih anlayışı ve beraberinde kullanılan görüşme teknikleri ile ilgili edinilen bu bilgiler doğrultusunda çalışma kapsamında yer alan bölgede 68 kaynak kişi ile görüşülmüş ve bu görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır (Bkz. EK 1). Bu görüşmelerin birçoğu esnasında fotoğraf ve video çekimleri yapılmıştır. Kayıtlar

sırasında sohbet ortamının oluşmasına dikkat edilmiş, bu sayede görüşmecilerin kendilerini rahat hissederek derinlemesine bilgiler vermesi amaçlanmıştır. Görüşmelerden edinilen bilgiler, konu başlıklarına göre deşifre edilerek gerekli durumlarda görüşmelerin tekrarlanması sağlanmıştır. Yaklaşık olarak iki yıl süre ile yaz aylarında devam eden bu görüşmelerde tüm etik ve saygı unsurlarına uyulmuştur. İlgili üniversiteden alınması zorunlu olan Etik Kurul Raporu, henüz çalışmalara başlamadan temin edilmiştir (Bkz. EK 2).

Sözlü tarih ile ilgili yapılan literatür taramalarında; Arzu Öztürkmen[4], Celâl Metin[5] ve Özge Şahin'e[6] ait yayınların sözlü tarihin dünü, bugünü ve uygulama biçimiyle ilgili önemli bilgiler verdiği görülmüştür. Sözlü Tarih ile ilgili olarak hazırlanmış bir el kılavuzunun da olması, alan hakkındaki soru işaretlerini gidermede oldukça önemlidir[7]. Sözlü tarih yöntemiyle ilgili yapılan literatür taraması çalışmalarında genel olarak; bu yöntemin son yıllarda önemini arttırdığı, daha çok sosyal bilimler alanlarında kullanıldığı ve arkeoloji alanında ise oldukça az kullanıldığı göze çarpmıştır. Ek olarak bu yöntemin en çok sosyoloji ve ardından nadiren mimari ve İktisadi İdari Bilimler alanlarında kullanıldığı da fark edilmiştir. Sözlü tarih ile ilgili genel kabul görmüş bir tanımın olmaması, yöntemin kullanımında çeşitliliklerin göze çarpması; bir anlam kargaşasına yol açsa da esasında sözlü tarih, sözlü kaynakları bilim yazımında kullanma uğraşısıdır. Sözlü tarih; yaşanmış ve toplum hafızasında yer etmiş bir durumu, ilgili kişilerden görüşme yoluyla öğrenme şeklinde de somutlaştırılabilir. Bu görüşmeler günümüzde, elektronik ortamlarda da gerçekleştirilebilir olmuştur. Bu yöntemde; anlatıcı, görüşmeci veya kaynak kişi olarak adlandırılabilecek bireyler ve araştırmacılar, nezaket kuralları çerçevesinde görüşme ya da görüşmeler gerçekleştirirler. Şüphesiz ki araştırmacılar, bu görüşmeler öncesinde bir ön hazırlık aşamasından geçip doğru soruları hazırlamış olmalıdır. Ayrıca görüşmecilerden bu çalışmalar için rızaları alınmalıdır. Tersi bir durum bilim etiğiyle taban tabana zıttır. Daha sonra gelen analiz aşaması ise çalışmanın doğru sonuçlara ulaşması için önemi en yüksek olan safhadır. Araştırmacı, kayıtları günlük biçimde deşifre eder, saklar ve kendi gözlemleriyle

[4] Bkz. Öztürkmen, 2002
[5] Bkz. Metin, 2002
[6] Bkz. Şahin, 2019
[7] Bkz. Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Klavuzu, 2006

birlikte gerekli sentezleri yapar. Bu aşamada pek çok teknolojik uygulamadan faydalanılabilir. (Sesleri yazıya dökme programları gibi...)[8].

Görüşme tekniği için ama genel olarak Bilimsel Araştırma Yöntemleri konularında yapılan literatür çalışmalarında, Niyazi Karasar'ın 2017 yılında yayımladığı geniş kapsamlı eseri dikkat çekicidir[9]. Esas olarak her türden veri toplama çalışması, gözlem sınıfına dahil edilebilir. Fakat bir veri toplama tekniği olarak gözlem; gözlemcinin belli olay, oluşum ve davranışları tespit etme, anlama ve açıklama amaçlı bakış açısı ve dinleyişi ile yapılan veri toplama tekniğidir. Bu teknik sayesinde birçok davranış objektif olarak incelenebilir. Gözlemde gözlemci ve gözlenen olmak üzere iki taraf olmalıdır. Bu tekniğin tercih edilir olmasında en büyük pay gözlenilenlerin kendi doğal ortamlarında olmasına verilir. Gözlem tekniği üzerinde yapılmış bir sınıflandırma bulunur. Bu sınıflandırma, gözlemci ile gözlenen arasındaki fiziksel yakınlığa bağlı olarak yapılmıştır. Yapılan sınıflamada doğrudan bir gözlemi ifade eden Katılımlı Gözlem ilk sırada yer alırken ikinci sırada ise bu çalışmada yöntem olarak kullanılan Görüşme tekniği bulunur. Görüşme tekniği, dolaylı bir gözlemdir ve sözlü tarih çalışmalarının esasını teşkil eder[10].

Görüşme, sözlü iletişim yolu esas alınarak veri toplama amacının güdüldüğü bir tekniktir. Günümüzde mobil imkânların da devreye girmesiyle konuşma ve duyma kısıtı olan bireyler de bu tekniği kullanabilir duruma gelmiştir. Görüşme tekniğiyle elde edilen veriler, yüzeysel anlamlarının dışında da yorumlanabilir niteliktedir. Veriler ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmaya imkân sağlayan görüşme tekniği, uygulanabilirlik açısından kolay görünse de araştırmacının görüşmeyi yönetmesi açısından çeşitli zorlukları barındırır. Araştırmacının görüşmeciye sağladığı objektif ve düzeyli ortam, bilgilerin doğru edinilmesine direkt olarak etki eder. Ayrıca araştırmacının görüşme süresini de doğru yönlendirmesi gerekmektedir. Görüşmeye katılanların sayısı, görüşmenin bireysel ya da toplu görüşme olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Görüşmeler, yapıldıkları esnada araştırmacıların gösterdiği tutumun katılığına bağlı olarak adlar alırlar. Bu çalışma özelinde yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme biçimleri uygulanmıştır. Yapılanmamış görüşme, görüşmeciye büyük hareket alanı sağlar. Bu tür görüşmelerde görüşmeye esas olacak

[8] Sözlü Kültür Araştırmaları için Pratik El Kılavuzu, 2006
[9] Bkz. Karasar, 2017
[10] Karasar, 2017: 200-201

sorular, daha önce hazırlanmıştır fakat görüşmecilerin kişisel yargılarını anlatmalarında da izin verilir. Görüşme esnasında kimi sorular şekil değiştirir kimileri listeden çıkarılır ya da akışa yeni sorular eklenebilir. Bu noktada araştırmacının verileri değerlendirebilmek adına oldukça odaklı kalması gerekir. Yarı yapılandırılmış görüşme ise en yaygın olarak kullanılan görüşme türüdür. Araştırmacı görüşmecilere sınırlı bir hareket alanı bırakarak veri akış sürecini yine kendi yönetir. Görüşme yöntemi doğru uygulandığında oldukça geniş kapsamlı verilere ulaşılmasını sağlar. Ancak görüşmelerin başarılı sonuçlar verebilmesi için doğru soruların hazırlanmış olması, araştırmacıların süreç yönetimini doğru yapabilmesi, anlaşılırlık düzeyine karşılıklı olarak dikkat edilmesi, kayıt ve analiz süreçlerinin özenli ilerletilmesi gerekmektedir[11].

Yukarıda tanımlanan çerçeve dahilinde kaynak kişilere yöneltilen sorular:

1. Kimlik bilgileriniz nelerdir?

2. Kaç çocuğunuz var?

3. Eğitim durumunuz hakkında bilgi verir misiniz?

4. Mesleğiniz nedir?

5. Köyün/Kasabanın kuruluşuyla ilgili bilgi verir misiniz?

6. Köyün/Kasabanın isminin kökeniyle ilgili bilgi verir misiniz?

7. Köyün/Kasabanın doğal çevresiyle ilgili bilgi verir misiniz?

8. Köyün/Kasabanın nüfusu ne kadardır?

9. Köyün/Kasabanın etnik yapısı nasıldır?

10. Köyün/Kasabanın tarihinde göç veya sürgün bulunuyor mu?

11. Köyde/Kasabada yerel kültürel aktiviteler yapılıyor mu?

[11] Karasar, 2017: 210-215

12. Köyde/Kasabada imece usulü yapılan işler bulunuyor mu? Bulunuyorsa nasıl yapılıyor?

13. Köyde/Kasabada şifacılık adına yapılan faaliyetler var mı? Varsa nasıl yapılır?

14. Köyde/Kasabada geçiş dönemleri için yapılan ritüeller nelerdir?

15. Köyde/Kasabada yapılan mimari faaliyetlerle ilgili bilgi verir misiniz?

16. Köyde/Kasabada toplu olarak kullanılan mekânlar var mıdır?

17. Köyde/Kasabada kiler ve kümes gibi unsurların mimarisi nasıldır?

18. Köyde/Kasabada yapılan tarımsal aktivitelerle ilgili bilgi verir misiniz?

19. Tarımsal ürünleri nerede depolarsınız?

20. Kullandığınız belli ölçüler ya da öğütme araçları bulunuyor mu?

21. Yörenize özgü ürünler var mı?

22. Yağ elde ettiğiniz ürünler var mı?

23. Köyde/Kasabada yapılan hayvan yetiştiriciliği ile ilgili bilgi verir misiniz?

24. Gıda olarak yoğun biçimde tükettiğiniz hayvanlar hangileridir?

25. Köyde/Kasabada yapılan ticari aktivitelerle ilgili bilgi verir misiniz?

26. Köyde/Kasabada yapılan zanaat aktiviteleriyle ilgili bilgi verir misiniz?

27. Köyde/Kasabada avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri bulunuyor mu?

c- Veri Analizi Yaklaşımı

Kaynak kişilere yöneltilen sorular dâhilinde toplanan veriler yukarıdaki konu başlıkları doğrultusunda oluşturulmuş ve her konu, bölgedeki tarihöncesi arkeolojik verilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir:

Tablo 2. Başlıklara Göre Karşılaştırma Yapılacak Arkeolojik Yerleşmeler Tablosu

Konu Başlıkları	Karşılaştırmalı Arkeolojik Alanlar
Konut Mimarisi ve Mekânsal Düzen	Aşıklı Höyük, Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Musular Düz Yerleşmesi, Güvercinkayası
Tarım ve Hayvancılık Stratejileri	Aşıklı Höyük, Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Güvercinkayası
Zanaat ve İş Bölümü	Aşıklı Höyük, Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Musular Düz Yerleşmesi, Güvercinkayası
Depolama ve Ölçü Sistemleri	Güvercinkayası
Geçiş Ritüelleri ve İnanç	Bölgesel Etnografik Veri, Arkeolojik Mezarlar ve Mimari vd. Buluntularla İlişki
Doğal Çevre Kullanımı ve Adlandırma	Mekân Belleği ile Coğrafi Yerleşim Örüntülerinin İlişkisi

d-Karşılaştırmalı Arkeolojik Bağlam

Sözlü tarih, yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem teknikleriyle elde edilen etnografik veriler; özellikle Aksaray'daki prehistorik merkezler ile karşılaştırmalı biçimde yorumlanmıştır. Yapılan değerlendirmelerde literatürdeki güncel kazı raporları ve akademik yayınlar temel alınmış, böylece yaşayan kültürel hafızayla arkeolojik kayıtlar arasında yorumlayıcı bir köprü kurulmuştur.

e-Tezin Bölümleri

Bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tez konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi yer almaktadır. Kuramsal çerçeve tezin ikinci kısmını oluşturmakta ve arkeoloji, antropoloji ve etnoarkeoloji disiplinleriyle tezin temelini oluşturan kültür, kültürel süreklilik-etkileşim kavramlarına ilişkin kuramsal yaklaşımlar özetlenmekte, son olarak etnoarkeolojinin yöntemsel bağlamı açıklanmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde Gülağaç İlçesi sınırlarında yer alan arkeolojik yerleşimler tanıtılmaktadır. Tez kapsamında ele alınan konut mimarisi ve mekânsal organizasyon biçimleri, geçim stratejileri ve diğer konulara ait bulgulara yer verilmektedir. Beşinci bölümdeyse tematik başlıklar altında etnografik veriler ile tarihöncesi arkeolojik veriler karşılaştırılmakta ve yorumlanmaktadır.

Bu çerçeveyle hem verilerin sistematik bir biçimde analiz edilmesini hem de arkeolojik yorumlar için güncel etnografik verilerden nasıl yararlanılabileceğinin açık biçimde ortaya konması amaçlanmıştır. Etnografik veriler, özellikle Aksaray'daki prehistorik merkezler ile karşılaştırmalı biçimde yorumlanmıştır. Yapılan değerlendirmelerde literatürdeki güncel kazı raporları ve akademik yayınlar temel alınmış, böylece yaşayan kültürel hafızayla arkeolojik kayıtlar arasında yorumlayıcı bir köprü kurulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ARKEOLOJİ, ANTROPOLOJİ, ETNOLOJİ, ETNOGRAFYA, ETNOARKEOLOJİ VE SÖZLÜ TARİH DİSİPLİNLERİ

2.1. Arkeoloji

Geçmiş dönemlerde yaşamış insanların varlıklarına ilişkin bilgileri, onlardan kalan maddî kalıntılar yardımıyla inceleyen, yorumlayan ve belgeleyen bilim dalına arkeoloji denir. Arkeoloji, maddî kalıntılara arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları sayesinde ulaşır. Bu kalıntılar, çeşitli ve detaylı biçimde incelenerek tutarlı yorumlar yapılır. Arkeoloji'nin ne zaman başladığını kestirmek ise mümkün değildir. Ancak antik kültürlerin her zaman merak konusu olduğu kesindir. Bu merakın bilimsellikten çok uzak olduğunu da kabul etmek gerekir. Bazı kaynaklar, MÖ 6. yy'da bir tapınak zemininde kazı yapan Babil kralı Naburaid'i ilk arkeolog olarak kabul eder[12]. Eski düşünce sistemlerini, maddî kalıntılar yardımıyla açıklamaya çalışan kişi anlamında kullanılan arkeolog terimi, Yunanistan'da milattan sonra ilk yüzyıllarda sahnede dramatik mimlerle efsaneleri canlandıran oyuncular için kullanılıyordu[13].

Roma Dönemi'nde Julius Caesar'ın askerleri, İtalya ve Yunanistan topraklarında çok sayıda mezar buldular. Bu mezarlarda buldukları pek çok arkeolojik materyali yüksek fiyatlara satan askerler, antik eser tacirliğinin ilk örneklerinden oldular. Orta Çağ'da ise arkeolojik materyallere büyülü gözle bakılması fikri yaygınlaştı. Pek çok çiftçi tarlasında bulduğu bu materyalleri, uzak ülkelere tılsım şeklinde tanıtarak sattı. Bir noktadan sonra özellikle Yunan heykel sanatının değer görmeye başlamasıyla bu materyallerin geçmiş yaşamın izleri olabileceği düşüncesi Avrupa'da değer gördü. Francis Bacon'un açık alanlardaki anıtları inceleyerek geçmişi anlamlandırabilecek çıkarımlar yapılabileceğini söylemesi ise arkeolojinin bilim olma yolundaki ilk adımı olarak değerlendirilir. 17. ve 18. yüzyıllarda arkeolojik kazılar gerçekleştirilmeye

[12] Bahn, 2012: 8-10
[13] Renfrew ve Bahn, 2024: 44; Bahn, 2012: 9-10

başlanır. Bu kazılar, günümüzdeki sistematik anlayıştan oldukça farklı olsa da yine de bir başlangıcı temsil ediyordu. Bu yüzyıllarda yapılan kazılarda, üst katmanların alt katmanlardan daha yeni zamanları temsil edebileceği düşüncesi keşfedildi. Kuzeybatı Avrupa'da höyüklerin daha sistemli biçimde kazılmaya başlaması da bu dönemlere rastlar. Ancak bu dönem için daha dikkat çekici olan nokta, bu kazıları yapan kişilerin farklı meslek gruplarından kişiler olmasıydı[14].

19. yy ortalarında bilim olma yolunda önemli aşamalar kaydeden Arkeoloji, 20. yy'da Wheeler, Reisner, Kidder, Bordes gibi önemli bilim insanlarının katkılarıyla çok disiplinli bir hâl aldı. Jeofizikçiler, hava fotoğrafçıları, zoologlar, botanikçiler, kimyagerler ve genetik uzmanları bir arada arkeoloji için sistemli çalışmalar yapmaya başladı[15].

1960 yılına gelindiğinde arkeoloji, büyük bir kırılma yaşadı. Bu kırılma, artık başka bilimleri besleyebilir duruma gelen antropoloji'nin yardımıyla gerçekleşti. Ünlü antropolog Lewis Binford, Arkeoloji İçin Antropoloji isimli yayınıyla arkeologların anlamaya odaklandığı kültürlerin, antropolojik yöntemlerle çok daha iyi bir biçimde açıklanabileceğini savundu. Yeni ya da Süreçsel Arkeoloji şeklinde adlandırılan bu yaklaşım, devri ve sonrasında büyük yankı uyandırmıştır. Arkeolojiyi multidisipliner çalışmalara doğru yönlendiren, bilim olması yolunda sağlam temellere oturtan bu bakış açısı, günümüzde etnoarkeoloji denilen yöntemin temellerini atmıştır[16]. Binford bu kuramı ortaya atarken Birleşik Krallık ve Avrupa'da Sosyal Antropoloji olarak adlandırılan kültürel antropolojiden yola çıkmıştı. Kültürel antropoloji, kültürün farklı insan gruplarının davranışlarını ve inanışlarını nasıl şekillendirdiğini ve çeşitlendirdiğini inceler. Kültürel antropologlar hem belirli çağdaş insan toplumlarının hem de insan kültürünün altında yatan örüntülerin incelenmesi ile uğraşırlar[17]. Bu araştırmalar, ayrıntılı tekil kültür incelemeleri yani etnografya ve kültürel biçimleri ayırt etmek üzere verilerin tahlil ve yorumunu yani etnolojiyi içerir. Özetle etnoarkeoloji, antropolojinin yöntemleriyle arkeoloji çalışmaları yapılırken etnografya ve etnoloji tekniklerinin kullanılmasıyla verileri analiz eder. Binford, bu yöntemi bilim dünyasına detaylı olarak tanıtmak adına Nunamiut

[14] Bahn, 2012: 9-10
[15] Bahn, 2012: 11-12
[16] Binford, 1968
[17] Bates, 2018: 8-11

yerlileri arasında bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu araştırmanın sonuçlarını yayınlamıştır[18].

Arkeoloji, yüzey araştırmaları ve kazılarla beraber yürütülen disiplinler arası araştırmaların neticesinde geçmiş kültürlerle ilgili pek çok tutarlı çıkarım yapmaya devam ederken Süreçsel Arkeoloji'nin temelinde yükselen bazı kuramlar daha ortaya atıldı. 1970'li yıllarda Amerikalı arkeologlar Joyce Marcus ve Kent Flannery, Bütüncül (Bağlamsal) Arkeoloji kuramını ortaya attılar. Bu kuram, insan topluluklarının; ekolojik, ekonomik, toplumsal örgütlenme, siyaset, sanat ve ideolojiye kadar bütün yönleriyle incelenmesini teklif ediyordu. Kısacası Bütüncül Arkeoloji, Binford'un önerilerini daha üst boyuta taşıyan bir kuram olarak değer gördü. Son derece sistematik araştırmaların yürütülmesi gerektiğini öneren ve uygulayan bu yaklaşım soyut çıkarımlarda da bulunduğu için kimi çevrelerce bilimsel olmamakla suçlanmıştır. Fakat ortaya çıkan verilerin sağlamlığı kesinleştikçe bu eleştiriler etkisini kaybetmiştir. Takip eden yıllarda kendilerini Post Süreçselciler olarak adlandıran bir kesim bilim insanı, arkeolojik nesnelerin sadece işlevlerinin değil onları kullanan insanlarca ne anlama geldiğinin de anlaşılması gerektiğini savundular. Daha sonra ortaya çıkan Çevresel Arkeoloji ise Darwin'in görüşlerinden etkilenmiştir. Esas olarak insan-çevre ilişkisinin zaman bağlamında incelenmesini savunan bu yaklaşım, kültürel evrimlerin biyolojik evrimlerle benzerlik gösterdiği düşüncesini ortaya atmıştır[19].

Arkeoloji, bilimsel kazılar ve yüzey araştırmalarından elde ettiği maddî kalıntıları belgeleyip yorumlarken bu buluntuların ne amaçla ve ne şekilde üretildiğini, nasıl ve ne için kullandıklarını da anlamaya çalışır. Bunu yapmak arkeolojinin geçmiş kültürleri yorumlamasına olanak sağlar. Bu doğrultuda günümüz toplumları baz alınarak yapılan çalışmalar, arkeologların çalışmalarına geniş hareket alanı sağlar. Arkeoloji ve antropoloji bu amaçlarını ancak disiplinler arası çalışmalarla gerçekleştirebilir. Geçmiş kültürleri yaşayan kültürlerle beraber bütüncül bir anlayışla yorumlamak arkeoloji ve antropolojinin birbirine en yakın olduğu yerdir. Bahsedilen tüm bu kuramlar neticesinde anlaşılmaktadır ki modern arkeoloji, kültürel antropolojinin geçmiş zaman hâlidir. Ayrıca arkeoloji yadsınamaz biçimde

[18] Binford, 1978
[19] Renfrew ve Bahn, 2024: 55-82

antropolojinin bir yönüdür[20]. Bu tez çalışması, belirtilen bu kuramsal çerçeve üzerinde meydana getirilmiştir. Teze ilişkin veriler, bu bakış açısıyla toplanmış ve analiz edilmiştir. Teze ait kuramsal çerçevenin netleştirilmesi amacıyla antropoloji biliminin başlıca kuramlarına yer vermek ve özellikle kültürel antropolojinin ne olduğuna odaklanmak yerinde olacaktır.

2.2. Antropoloji

İnsanın; doğasının, toplum içindeki yerinin ve geçmişinin öyküsünün çalışılması antropoloji biliminin alanına girmektedir. Antropologlar, insanı inceleyen diğer tüm bilim dallarının verilerini kullanır ve kendi birikimiyle birlikte kapsamlı bir resim ortaya koymaya çalışırlar. Bu bütüncül yaklaşım, antropolojinin holistik[21] yanını gösterir[22]. Modern antropoloji ise daha çok insanlık tarihi üzerine genellemeler yapmadan önce toplumlar arasındaki benzerlik ve farkları da karşılaştırmalı olarak incelemeyi ön plânda tutmaktadır. Genel anlamda antropolojinin amacı, doğal ve belli bir olguyu açıklamak olarak özetlenebilir. Yaygın olarak antropologlar temelde kültürün yalnızca insana özgü olduğunu savunur ve uzun vadede araştırmalarını insan-toplum ilişkisi üzerinde yoğunlaştırırlar[23]. Kültür ise bir toplum üyelerinin dünyaları ve birbirleriyle ilişkilerinde kullandığı ve öğrenme yoluyla bir kuşaktan daha sonrakine aktardığı ortak inanç, değer, adet, davranış ve maddî nesneler sistemidir. Özetle antropolojik çalışmalar, çağdaş kültürlerin karşılaştırılmasını ve kültürel değişimlerin hikâyesini içerir[24].

Bilimsel anlamda antropoloji, uzun süren Avrupa araştırmalarının kökeninde doğmuş ve gelişmiştir. Buna karşın insanın öyküsüyle ilgili merak, sadece Batı'ya özgü değildir. Bu duruma en iyi örnek, Sou-Ma-Ch'ien'in yaptığı çalışmadır. Çinli tarihçi bu çalışmasında, MÖ 2. yy'da Çin Hanlığı ve Hunlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 14. yy'da ünlü âlim İbn-i Haldun ise Afrika, Avrupa ve Orta Doğu toplumlarını tanımaya yönelik çalışmalar yapmıştır. 16. yy'a gelindiğinde tanınmış gezginler, gittikleri yerleri tanıtan bir el kitabı çıkarmışlardı. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca soyu

[20] Bahn, 2012: 15
[21] Multidisipliner bakış açısıyla bilim yapma uğraşısı. (Antropoloji Terimleri Sözlüğü)
[22] Lavenda ve Schultz, 2019: 24
[23] Boas, 2017
[24] Bates, 2018: 6

tükenen çok sayıda bitki ve hayvan fosili incelenerek canlı türleriyle karşılaştırıldı. 19. yy'ın ortalarında ise dünya üzerinde oldukça yaygınlaşan evrim düşüncesi, antropoloji üzerinde de etkilerini gösterir. Bu düşünce, 1853 yılında Charles Darwin tarafından yayınlanan On the Origin of Species by Means of Natural Selection (Türlerin Doğal Seçilim Yoluyla Kökeni Üzerine) adlı kitabın temelinde yükselmiştir. Bu yayında, türlerin ortak atalardan değişimler yoluyla türediği için ilişkili oldukları savı desteklenmiştir[25]. Tek Çizgili Kültürel Evrim adıyla anılan bu yaklaşım, antropolojiye ait ilk kuramsal yaklaşım olarak bilinir[26].

Yaklaşık bir yüzyıl sonra bu kültürel evrimcileri eleştiren bir başka kuram ortaya atılmıştır. Esas olarak bir coğrafyacı olan Franz Boas, evrimsel süreçlerin yasalarını keşfetmekten çok bireysel eylemlerin gelenekle olan ilişkisini anlamak üzerinde düşünmüştür. Boas, bu fikirlerini desteklemek amacıyla Kolombiya'da yaşayan Kwakiutl Kızılderilerinin arasında yaşayarak doğrudan bir araştırma gerçekleştirmiş ve sonuçlarını bilim dünyasına sunmuştur. Bu yaklaşım günümüzde Kültürel Görecelik olarak bilinir. Kültürel Görecelik, ayrıntılı doğrudan gözlemelere dayanmasıyla karakterizedir. Bu tez çalışmasının temel bakış açısının kökenlerini de oluşturan bu yaklaşım, Amerika'da Kültürel Antropoloji olarak tanımlanmıştır[27]. Kültürel antropologlar[28], toplumların yaşamlarına dâhil oldukları için bu çalışmaların temelinde saha araştırmaları yer alır[29]. Daha sonra bu yaklaşımı biraz daha ileri boyuta taşıyan Ruth Benedict, aynı zamanda Boas'ın öğrencisidir. Benedict, Kültür Örüntüleri isimli yayınıyla, her toplumun kendi karakteristik kişiliğini ürettiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı desteklemek adına çalışmalar yapan Benedict, iki farklı topluluğun temel kişilik özelliklerini incelemiştir. Bunlardan biri Boas'ın daha önce araştırma yaptığı topluluk olan Kwakiutl yerlileri iken diğeri de Amerika Güneybatısının yerlileri olan Runiler'dir[30]. Yine Boas'ın öğrencilerinden biri olan Malinowski de Trobriand Adaları'nda yaptığı çalışmayla İşlevselcilik adı verilen kuramı ortaya atmıştır. Bu kurama göre, bir toplumun bütün unsurları o toplumda

[25] Bates, 2018: 3-5
[26] Lavenda ve Schultz, 2019: 301
[27] Boas, 2017
[28] Kültürel Antropolog adlandırması ortaya atılmadan önce onun yerine Etnolog tabiri kullanılıyordu. Daha sonra Etnolog ve Etnograf tabirleri kullanılsa da bu kavram günümüz dünyasında Etnoarkeolog olarak kullanılmaktadır.
[29] Lavenda ve Schultz, 2019: 28
[30] Bates, 2018: 10

yaşayan insanların kültürel açıdan tanımlanmış olan ihtiyaçlarını karşılama hizmeti görürler. İşlevselcilik Kuramı'nın ardından ortaya atılan Yapısal İşlevselcilik ise daha çok toplumsal boyutta bir fayda düşüncesi gütmesiyle farklılık gösterir. Bu düşünceye göre merkezî kültür işlevleri, bireysel ihtiyaçlara cevap vermekten ziyade toplumun işleyişini devam ettirmesine yönelik olmalıdır. Bu kuramın öncüsü ise Radeliffe Brown'dur[31].

1950'li yıllara gelindiğinde evrim ve ona bağlı fikir akımları yeniden etkisini göstermeye başlar. Ancak bu sefer salt Tek Çizgili Kültürel Evrim fikrinden farklı olarak insanların çevreyle olan ilişkisinin kültür üzerinde belirleyici olduğu düşüncesi yaygınlaşır. White ve Steward, yaygın olan bu fikirden etkilenmiş ve Steward, Kültürel Ekoloji denilen yaklaşımı ortaya atmıştır. Bu kuramda dikkat çekici olan nokta, teknolojik değişimlerin kültürleri etkilemesine verilen pay idi. Dünya üzerinde yaşanan olayların bilimsel çalışmalardaki yaygın eğilimleri etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu durumun bir örneği olarak 1960'lı yıllarda yaşanan ekonomik buhranın antropoloji çalışmalarını da etkilemesi söylenebilir. Sonuç olarak Marx'ın ortaya attığı finansal çıkarımlar, antropolojide de yankı uyandırmış ve Marksist Antropoloji adı verilen bir anlayış kendini göstermiştir. Marksist düşüncenin antropolojiye yansıması, "Toplumda kim, neyi, nasıl elde ediyor?" şeklinde olmuştur. Özetle daha çok toplumsal çatışmaların oluşumu üzerine fikirler veren bu anlayış etkisini hâlen sürdürmektedir. Bu düşünce temelinde gelişen Harris'in Kültürel Materyalizm'i ise daha çok maddi sınırlamaların kültürel uyarlanma süreçlerini etkilediğini vurgular. Marksist Antropoloji ve devamında gelen ilişkili akımlar, kültürel maddecilik şeklinde de ifade edilmiştir[32].

1970 ve 1980'li yıllarda İnsan Davranışsal Ekolojisi denilen bir görüş, hem evrim kuramını hem de davranışsal karar almayı kullanarak avcı-toplayıcı toplumları incelemek üzere ortaya çıkar. Bu görüşün temel amacı insanların, zaman ve enerji gibi kaynaklarını; iş, boş zaman, aile ve hobiler gibi faaliyetler arasında nasıl pay edeceğini açıklamaktır[33].

[31] Malinowski, 2016; Bates, 2018: 27-28
[32] Bates, 2018: 30-32
[33] Bates, 2018: 30-32; Bergerhoff Mulder, 1991: Chagnon ve İrons, 1979; Smith ve Winterhalder, 1932

Kültürlerin maddesel boyutta ele alınması düşüncesini en üst noktaya taşıyan kuramcı Wilson olmuştur. Wilson ve beraberindekiler, insan davranışlarının sadece biyolojik boyutta incelenmesini savunduklarında pek çok tepkiyle karşı karşıya kaldılar. Daha sonradan İdealist Antropoloji başlığında toplanacak olan akımlardan ilki ise Yapısal Antropoloji'dir. Fransız antropolog Claude Levi-Straus öncülüğündeki bu yaklaşım, gündemde olan dil çalışmalarını temel alarak güçlenmiştir. Bu anlayış kültürün; fikir, inanç ve algıların bir dışavurumu olduğunu savunur[34].

İdealist Antropoloji'ye ait ikinci yaklaşım, Temsili Antropoloji'dir. Geertz ve James Clifford'un vurguladığı bu yaklaşım esas olarak kültürlere yönelik genellemelerin yapılamayacağı yönündedir[35]. Belirtildiği gibi sağlam kuramlar üzerinde yükselen antropoloji, 21. yy'da diğer bilimleri besler duruma geldi[36]. Bunun bir sonucu olarak bu tezin temel bakış açısını oluşturan Kültürel Antropoloji-Arkeoloji ilişkisi de başlamış oldu. Arkeolojik buluntuların daha temellendirilmiş yorumlar üzerinde analiz edilmesi bu şekilde başladı. Böylece arkeologlar alan araştırmalarına da öncelik verdiler. Yaşayan toplumların hafızalarında yer alan bilgilerin kaybolmadan kayıt altına alınması ve bu bilgiler aracılığıyla arkeolojik buluntuların değerlendirilmesi mesaisi hem ülkemizde hem de dünyada önemli bilimsel çıkarımlar yapılmasına olanak sağladı. Bu noktada arkeoloji, ana düsturlarından biri olan belgeleme ve kayıt altına alma görevini daha etkin bir biçimde yerine getirmektedir. Bu tez bu bakış açısıyla yürütülmüştür.

2.3. Etnoloji

Etnoloji, kültürel antropolojinin bir alt dalı olarak insan toplumu hakkında genel ilkeler çıkarmak amacıyla çağdaş kültürlerin karşılaştırmalı biçimde incelenmesidir[37]. İlkel toplumlarla ilgilenen bir alan olarak ortaya çıkmış olsa da etnoloji daha sonra kültürel değişim süreçlerini açıklama amacına doğru

[34] Bates, 2018: 33
[35] Bates, 2018: 34
[36] Lavenda ve Schultz, 2019: 277-278
[37] Renfrew ve Bahn, 2017: 597

yönelmiştir[38]. Kıta Avrupa'sında etnoloji, Birleşik Krallık'ta sosyal ya da kültürel antropoloji ve Sovyetlerde ise etnografya olarak adlandırılmıştır. Etnolog tabiri ise farklı yaşam biçimleri hakkında toplanan bilgiyi karşılaştıran antropolog olarak tanımlanabilir[39].

Etnolojik bakış açısında insan, kültürü oluşturan yegâne varlık olarak ele alınır. Etnoloji çalışmalarının esas amacı da gerek eski toplumlar ve günümüz toplumları arasındaki gerekse çağdaş toplumların birbiri arasındaki benzerlik ve farklılık ilgisini ortaya koymaktır. Özetle etnoloji, kültürlerin farklılaşma süreçlerine yoğunlaşarak kültürel değişimle ilgili açıklamalar getirmeye çalışır[40].

Etnolojik çalışmalar; yerel halkın geleneksel bilgi birikimini araştırmak, edinilen bilgiyle deneysel denemeler yapmak, bunları arkeolojik araştırmalarda test etmek ve arkeolojik buluntuların doğru yorumlanmasında kullanmak açısından son derece önemlidir[41]. Etnologlar bu çalışmaları yaparken araştırma yapacakları kültürün yaşamına katılarak bilgi toplayacakları grupla bir süre yaşarlar[42]. Bu durumda etnologlar, yavan bir betimlemenin ötesine geçmiş olurlar. Etnoloji'yi benzer tekniklerden ayıran yönü, toplumsal davranışı yönlendiren genel örüntüler ve değişimleri üzerinde birinci elden çalışmalar yapıyor olmasıdır[43].

ABD'deki etnologlar, 1879 yılında Smithson Enstitüsü'ne bağlı bir birim olarak kurulan Amerikan Etnoloji Bürosu'nda ve 1886 yılında Mary Hemenway Southwestern Archaeological Expedition'da arkeolojik ve etnolojik çalışmaların iç içe geçtiği araştırmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar etnolojik verileri kullanarak tarih öncesi toplulukların arkeolojik materyali nasıl ürettiği ve nasıl kullandığını açıklayabilmeyi amaçlamıştır. Bu durum arkeolojik çalışmalarda etnolojik yöntemlerin kullanılabilirliğini ve bunun faydalarını ortaya çıkarır. Arkeoloji'nin etnoloji ile kurduğu bağın nasıl olması gerektiğinin açıklanması ve bu araştırma yönteminin arkeolojide kullanılmasının resmî anlamda kabulü ise Maxine Kleindienst ve Patty Jo Watson'un 1956 yılında Anthropology Tomorrow adlı dergide yayınladıkları Action Archaeology: The Archaeological Inventory of Living

[38] Çaylı, Demirtaş ve Doğan: 2015: 41
[39] Lavenda ve Schultz, 2019: 30
[40] Falay, 2019: 6; Emiroğlu ve Aydın, 2003: 284-285
[41] Ertuğ, 1998: 325
[42] Dalkhaa, 2013: 54; Aytekin, 2009: 5
[43] Bates, 2018: 11

Community isimli makalelerine dayanmaktadır. Bu makalede asıl anlatılan, arkeologların kendi birikimlerini kullanırken ihtiyaç duydukları kimi bilgileri sağlayacak bir araştırma yöntemi olarak önerilen etnolojinin ve arkeolojik saha araştırmalarının nasıl uygulanabileceği konusudur. Bu yayının ardından Braidwood tarafından yönetilen Çayönü kazılarında etnolojik yöntemler kullanılmaya başlanmıştır[44]. Böylelikle etnolojik özellik gösteren çalışmalar, antropologlarca başlatılmış olsa da bu önemli adımın ardından arkeolojinin buluntuları yorumlamada antropolojik yöntemleri kullanması yöntemi giderek yaygınlaşır.

2.4. Etnografya

Kültürel Antropoloji, insan kültürünü ve dolayısıyla buna bağlı olarak insanların içinde yaşadığı toplumu merkeze alarak araştırmalar yapar. Bu araştırmalar yapılırken yaşayan kültürlerin birinci elden incelenmesi yani etnoğrafya ya da etnografik verilerden yola çıkarak farklı kültürlerin karşılaştırılmasıyla genel çıkarımların yapılması yani etnoloji yöntemlerini kullanır[45]. Etnoğrafya, birinci elden gözlemlerle çağdaş kültürlerin incelenmesine olanak sağlayan bir araştırma biçimidir[46]. Etnografya, davranışları doğrudan gözlemlemeye ve bu gözlemlere bağlı genel çıkarımlar yapmaya odaklanır. Bu amaçla çalışmalar yapan kültürel antropologlar, araştırma yaptıkları toplulukla doğrudan iletişim durumunda olurlar[47]. Bu araştırma biçimi de tıpkı etnoloji gibi antropologlarca ortaya atılmış ve daha sonra arkeologlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Özetle etnografya, tek bir kültürel yapıyı ilk elden ve derinlemesine inceleme amacındadır[48].

Etnografik çalışmalarda, belirli bir yaşam biçimi üzerinde yoğunlaşılır. Bu çalışma belirli bir süreyi kapsamalıdır. Yoksa incelenen toplum objektif ve tüm yönleriyle analiz edilmiş sayılamaz. Etnograf, seçtiği grupla bir süre beraber yaşar. Etnografya'da öncelikli olan, derinlikli ve engin yaşamlardan faydalanmaktır. Belli bir grup üzerinde ne kadar fazla veri toplanabilirse yapılacak genel çıkarımlar da o derece tutarlı olacaktır. Bugün yaygın olan etnografya anlayışında, kültür ve değişimi

[44] Falay, 2019: 12-17
[45] Renfrew ve Bahn, 2017: 12
[46] Renfrew ve Bahn, 2017: 597
[47] Dalkhaa, 2019: 54; Hikmet, 2012: 652
[48] Dalkhaa, 2019: 54

üzerine akla gelen problemler bu türden saha araştırmalarıyla çözülmeye çalışılır. Fakat etnografya, gözlemlerin doğrudan rapor edilmesi demek değildir. Araştırmacı alan hakkındaki kuramsal bilgilere de vâkıf olmalıdır. Çalışmalar, yerel söylemler ve fotoğraflarla desteklenir[49]. Etnograflar; geçim ekonomileri, teknoloji kullanımı, toplumsal örgütlenme biçimleri, siyasal davranışlar ve grubun çevresindeki dünyayı anlamlandırma sürecindeki soyut ve veya bilimsel eğilimler üzerine veriler toplayabilirler[50].

Arkeoloji ve etnografya arasındaki ilişkiye değinilecek olursa, onların arasındaki en büyük ilgi, konusal bazdadır. Arkeoloji, insanların bıraktığı gözle görülür ve elle tutulur nesneleri inceler; etnografya da insanların giyim, beslenme, barınma ve süslenme için kullandıkları nesneleri inceler. Aralarındaki fark ise arkeolojinin artık yaşamayan toplumlar üzerinde çalışıyor olmasıdır. Bu durum da etnografya için "Yarının Arkeolojisi", arkeoloji için ise "Dünün Etnografyası" demek yerinde olacaktır[51].

Arkeoloji biliminin etnografik verilere ihtiyaç duyması, buluntuların tutarlı biçimde yorumlanması gerekliliğiyle olmuştur. Arkeolojik buluntuların yapım amaçları ya da süreçleri, her zaman açık ve net olamayabilir. Böyle bir durumda iş arkeologların yorum ve deneyimlerine bağlı kalır. Bu noktada arkeolojik nesnelerin değerlendirilmesi için etnografya çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur[52].

Etnografik verilerin arkeoloji çalışmalarında kullanılması için öncü örneklere değinmek yerinde olacaktır. Örneğin; P. Martin, Kuzey Amerika'da Arazasi Kültürü'ne ait yerleşmelerde yürüttüğü Arkeolojik Kazılar'dan elde ettiği bulguları yorumlarken o bölgede yaşayan Pueblo yerlilerinin etnografik değerlerinden yardım almıştır. Bu çalışma etnografyanın arkeolojik buluntuları yorumlarken kullanılmasına dair ilk örneklerdendir. Elsie Cleus Parsons da bir çalışmasında Pueblo yerlileri üzerinden verdiği örneklerle birlikte arkeoloji ve etnografyayı bir arada kullanmayı denemiştir[53].

[49] Lavenda ve Schultz, 2019: 326-332
[50] Bates, 2018: 8-11
[51] Arık, 1947: 21-23
[52] Durmuş ve Aksoy, 2020: 15
[53] Falay, 2019: 14; Parsons, 1949: 214-220; Martin ve Rinaldo, 1938: 467

2.5. Etnoarkeoloji

Öncü kültürel antropolog Lewis Binford'un 1960 yılında bilim dünyasına sunduğu, arkeolojik fayda sağlamak amacıyla antropolojik yöntemler olan etnoloji ve etnografya'nın kullanılabilirliği fikri, günümüzde etnoarkeoloji denilen yaklaşımı doğurmuştur. Bu tez çalışmasında elde edilen veriler de bu yaklaşımın izinde elde edilmiştir. Etnoarkeoloji'ye ait pek çok tanım bulunur. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Yaşayan toplumları ve onlara ait maddî kültür kalıntılarını inceleyip arkeolojik kayıtlarda yer alan verileri anlamlandırma konusunda kullanmak [54]. Modern toplumların arkeolojik bakış açısıyla incelenmesi[55]. Güncel kültürleri, maddî kültür üretiminin altında yatan ilişkileri ortaya çıkarmaya yönelik olarak çalışmak[56]. Arkeoloji'nin ele aldığı konulara açıklamalar getirmek için modern toplumların; maddî kalıntıları, teknolojik imkânları, yaşam ve yerleşim biçimleri, geçim ekonomileri, siyasal davranışları ve kültürel özellikleri gibi başlıklarda saha çalışmaları yapan bir araştırma stratejisi[57]. Arkeolojik verinin yaşam döngüsü içinde fark edilmesini sağlayan bir araç[58]. Bilinir birkaç tanımına yer verilen etnoarkeoloji özetle kültürü var eden toplulukların; geçmişte ve bugün ne ekip biçtiklerini, nasıl depolama yaptıklarını, kazılarda ele geçme ihtimali oldukça düşük olan nesnelerini, gıda maddelerini, ilaçlarını, el sanatı ürünlerini ve aletlerini yorumlamada deneysel denemeler yapmaktır[59]. Bu durumda arkeoloji ve atnoarkeoloji birbirini tamamlayıcı özellik göstermiş olur [60] . Arkeolojik amaçlarla etnografik araştırma yapan arkeologlara ya da antropologlara da etnoarkeolog denir[61].

Etnoarkeoloji'nin başlıca amacı, arkeolojik buluntuları etnografik verilerle birleştirmektir[62]. Davranış-maddî kültür ilişkisini tek başına arkeolojik yöntemlerle ortaya çıkarmak mümkün olmadığı için bu birleşime ihtiyaç duyulur[63]. Watson bu durumla ilgili olarak, yeterli ve çağdaş etnografik veri sayesinde artık yaşamayan

[54] Renfrew ve Bahn, 2017: 16
[55] Renfrew ve Bahn, 2017: 180
[56] Renfrew ve Bahn, 2017: 597
[57] Falay, 2019: 6
[58] Yalman, 2005: 16
[59] Ertuğ, 2019: 239
[60] Yalman, 2005: 15
[61] Ergenekon, 2023: 135- 136
[62] Yalman, 2005: 25; Oswalt, 1974
[63] Yalman, 2005: 25; Kramer, 1982

kültürlerle ilgili bilgi sahibi olmak mümkündür demiştir[64]. Ama unutulmamalıdır ki bu yardım iki yönlüdür[65].

Etnoarkeolojik araştırmalar, geçmiş yerleşimlerin bulunduğu noktalarda şimdi var olan yerleşimlerde gerçekleştirilir. Bu çalışmalar sayesinde etnoarkeoloji, kimi hipotezlerin işlenmesinde kilit roller üstlenir. Bu anlamda özgün bir tekniktir[66]. Etnoarkeoloji ayrıca kültürler arası sosyal ilişkileri ortaya çıkarmak için de kullanılır [67]. Ancak Wendrich bu çalışmaların daima kesin sonuçlar vermesini beklememek gerektiğini söylemiştir. Etnoarkeolojik bakış açısına getirilen tek eleştirinin bu olduğu söylenebilir[68].

Tanımlı öncü çalışmalardan biri, 1830'lu yıllara ait bir kazıklı yapı gravüründen hareketle 1853 yılında İsviçre'deki kazıklı göl evlerinin yorumlanması durumudur. Bu tarihten itibaren bugün etnoarkeoloji dediğimiz sistemin bir yönü olan geleneksel kültürden destek alarak arkeolojik bulguların yorumlanması yöntemi kendine yer bulmaya başladı[69]. Bu noktada analoji yani tutarlı benzetmeler yapmak durumu devreye giriyordu[70]. 1901 yılına gelindiğinde Jesse Fewkes, Amerika'daki Tusayan yerlilerinin göç gelenekleri üzerine çalışmalar yaparken Hopi yerlileri üzerinden çıkarımlar yapmanın daha faydalı olacağını açıklamıştır. Aynı zamanda Fewkes, etnoarkeolog kavramını kullanan ilk bilim insanıdır. 1939 yılında Donald Thomson, bir makale yayınlar. The Sossonal Factor in Human Culture isimli bu yayın ilk modern etnoarkeolojik çalışma kabul edilmiştir. Bu yayının ana aktörleri ise Avusturalya Aborjinleri idi[71]. 19. yy'dan itibaren antropologlar, Kızılderililer ve Avusturalya yerlilerini de merak etmeye başlamışlardır. Burada eksik olan arkeolojik bir bakış açısıydı. Richard Gould, Avustralya yerlileri; Richard Lee, Afrika'daki Kung San kabilesi ve Lewis Binford da Nunamiut yerlileri üzerinde çalışarak bu eksik bakış açısını da tamamlayacak adımları attılar[72]. Aynı zamanda Gould,

[64] Ergenekon, 2023: 135; -136; Watson, 169
[65] Ergenekon, 2023: 135- 136
[66] Ergenekon, 2023: 137; Schwartz, 1978; Vİİ
[67] Marciniak ve Yalman, 2013: 5
[68] Yalman, 2005: 26-27
[69] Dalkhaa, 2015: 55-56; Özdoğan, 2016: 148-150
[70] Yalman, 2005: 26-27
[71] Falay, 2019: 12-13; Kramer ve David: 2001: 6
[72] Renfrew ve Bahn, 2017: 42

etnoarkeoloji için "Yaşayan Arkeoloji" kavramını önermiştir[73]. 19. yy'ın ortalarına doğru Mısır ve Mezopotamya'da yapılan sistemli kazılarda ortaya çıkarılan buluntular, eski ve yeni Mısır halkı arasında analoji yapılmasına olanak sağlar[74].

Etnoarkeolojik bakış açısı, dünya üzerinde çok hızlı bir gelişim göstermiş değildir. Bu sistemle yapılan çalışmalar gittikçe çoğaldı fakat sayıca olan bu artış, 20. yy ortalarına kadar kuvvetli bir gelişim göstergesi olmadı. Ülkemizde ise dil farkı nedeniyle bu gelişim daha da yavaş oldu. Türkiye'de ilk sistemli girişimler için 1930'lu yıllar beklenmiştir. Bu konuda öncü adımları Hamit Zübeyr Koşay atmıştır. Anadolu'nun etnoarkeolojik çalışmalar için ne denli önemli konumda olduğunu bilen Koşay, Keban Projesi'nin multidisipliner çalışmalarla yürütülmesini sağlamıştır[75]. Ayrıca Koşay, Alacahöyük kazılarında etnografik kayıtları tutmaya başlamış aynı sisteme Pulur kazılarında da devam etmiştir[76]. Takip eden yıllarda Cafer Höyük'te de Etnoarkeoloji çalışmaları yapılmıştır. 1995 yılında Nevzat Çevik, Kahramanmaraş'ta aralarında mezhep farklılığı olan köyler arasında benzer bir çalışma gerçekleştirmiştir. Erzurum Sos Höyûk'te süren kazı çalışmalarında da etnografik araştırmalara yer verilmiştir. Tüm bu çalışmalarla beraber Anadolu etnoarkeolojisi giderek sistemli bir hâl almaya başlamıştır. 2004 yılında Turan Takaoğlu, bu çalışmaları tek bir yayında toplayarak alan için önemli bir çalışma yapmıştır[77].

Etnoarkeoloji çalışmaları için bir tasnif denemesi yapan Kramer ve David, bu araştırmaları 3 döneme ayırmışlardır. İlk dönem, 1956-1967 yıllarını içine alır. Bu dönemde daha çok etnografyanın arkeoloji ile olan bağı sorgulanmıştır. İkinci Dönem ise 1968-1981 yıllarında yaşanmıştır. Bu dönem, Binford sayesinde alanın sistemlileşmeye başladığı döneme denk gelir. Üçüncü ve son dönem ise 1982-1990'dadır. Bu dönem Ian Hodder'in çalışmalarıyla bilinir. İnsan davranışlarını simgesel örüntülerin yönlendirdiğini savunan Hodder, bu yaklaşımın laboratuvarı olarak Çatalhöyük kazılarını kullanmıştır[78].

Etnoarkeolojik çalışmalar sadece arkeolojik buluntuların sınandığı denemelere değil küreselleşme etkisiyle hızla yok olan kültürleri kayıt altına almak konusunda da

[73] Yalman, 2005: 26-27; David ve Kramer, 2001: 6
[74] Yalman, 2005: 26-27; Kooij, 2002: 14
[75] Takaoğlu, 2004: 15-16
[76] Koşay, 1977
[77] Yalman, 2005: 42-43
[78] Falay, 2015: 18

önemli bir yerdedir[79]. Bu çalışmalar yapılırken en büyük avantaj, insanlığa ait ilk etapta göze çarpmayan dinamiklere ilk eden şahit olma fırsatının yakalanmasıdır. Araştırma yapılan alan geniş bir perspektif ve bütüncül bir bakış açısıyla incelenmelidir. Araştırmacı çevresinde gördüğü her şeyden tutarlı yorumlar yapmaya hazır olmalıdır. Etnoarkeolojik uygulamalar, kültürel değişimin yavaş devam ettiği alanlarda yürütülmelidir. Daha çok gözlem, görüşme, derleme, sözlü tarih gibi veri toplama süreçlerinden faydalanılan bu yaklaşım son on yıldır büyük bir parlama evresine girmiştir.

2.6. Kültür, Kültürel Süreklilik ve Kısmî Dönüşüm Kavramları

Kültür üzerine pek çok tanım yapılmıştır. Bu durum, tek bir tanım üzerinde birleşmeyi imkânsız hâle getirir. Esas itibariyle kültür, insan eli değmiş ve insan katkısıyla meydana gelmiş her şeydir. Bunun sonucunda birden çok bilim dalı kültür konusunda çalışmaya mecbur olmuştur. Bir topluma ait kültür, o toplumun kimlik kartı gibidir. Ancak toplumlar dünya üzerinde tek başlarına olmadıkları için kültürleri de diğer kültürlerden etkilenir ya da kendi doğal süreçlerinde değişirler. Kültür kavramı, farklı şekillerde ele alınmış olsa da bu yaklaşımların hemen hepsi kültürün bir biçimde değiştiğini kabul eder. Söz konusu bu değişimin sahip olunan ana kültüre oranla ne kadar değiştiği konusu da kültürel sürekliliği ya da kısmî dönüşümü ifade eder[80]. Kültürel süreklilik, aynı tür ekolojik ortamlarda yaşayıp onları aynı yollarla işleyen kültürler arasında benzerlikler olduğu varsayımına verilen addır[81].

[79] Marciniak ve Yalman, 2013: 11
[80] Bates, 2018: 3-37
[81] Ergenekon, 2023: 135-136; Ascher, 1961

2.7. Sözlü Tarih Yöntemi

Çeşitli araştırmalarında bir yöntem olarak kullanılan sözlü tarih McAdoa'ya göre, belli bir olayın yaşandığı dönemde yaşamış veya bir olaya dolaylı olarak iştirak etmiş insanların tecrübelerini, doğrudan dinleyerek veri elde etme yöntemidir[82].

Sözlü Tarih'in uygulamasında genel geçer olarak kabul görmüş prosedürlerin varlığından söz edilemez[83]. Bu yöntem ile ilgili göze çarpan en belirgin olumsuz görüş ise onun objektif olarak uygulanamayacağı yönündedir. Ancak subjektif durumlar, yazılı kaynaklar için de geçerli olabileceği için bu eleştiri çok fazla taraftar toplayamamıştır[84].

Tarih yazımı için sözlü kaynakları kullanmak, bilindiği kadar yeni ortaya çıkmış bir durum değildir. Pek çok otorite tarafından Tarih biliminin kurucusu sayılan Heredotus da eserlerini ortaya çıkarırken sözlü tanıklardan faydalanmıştır. Sözlü tanıklardan yararlanma tercihi bir süreliğine önceliğini kaybetmiş gibi dursa da sonraları yeniden önem kazanmıştır[85].

1930'larda dünyada yaygın olarak görülen ekonomik krizin aşılması için ABD'de başlatılan ve işsiz Amerikan sosyal araştırmacıları kullanılarak Amerika'nın ikinci plâna atılmış kesimlerinin (Zencilerin, Kızılderililerin, kadınların, farklı dini grupların ve işçilerin...) hafızalarını kayıt altına alma çalışmaları; Amerikan sosyal antropoloji, etnoloji ve folklor araştırmalarına gerçekçi bir hız kazandırmanın yanında ilk sözlü tarih çalışmaları için önemli bir adım olmuştur[86]. Bu etkili adımdan sonra 20. yy'ın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Annales Ekolü ise yerel alanları önemsemesinin yanında ilke olarak hayat hikâyelerinin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkati çekmiştir. Bu ekol etkisindekilerin yaptıkları çalışmalar da Sözlü Tarih adına birer mihenk taşı olarak görülür[87]. ABD ve İngiltere'de rağbet bulan sözlü tarih çalışmaları sonuç olarak yine bu ülkelerin tarih araştırmacılarınca bir disipline sokulmuştur. İlk kılavuz kitapları, ABD'de 1960'larda yayınlanmıştır[88]. Bu

[82] Şahin, 2019: 2; Avcı Akçalı ve Arslan, 2012: 671
[83] Adiloğlu, 2021: 970
[84] Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Kılavuzu, 2006: 9
[85] Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Kılavuzu, 2006: 6
[86] Metin, 2002: 290-291; Starr, 1996: 43
[87] Metin, 2002: 290
[88] Metin, 2002: 291; Starr, 1996: 45-59

yayınlarla birlikte sözlü tarih anlayışı derli toplu bir hâl almaya başlar. Sözlü tarihçiliğin bir disiplin olarak ortaya çıkmasında şüphesiz en büyük katkı, Paul Thompson ve Alessandra Portelli'ye aittir[89].

Sözlü kültür, Türk dünyasında her zaman önemli ve yaygın bir yer tutmuştur. Bununla ilişkili olarak elbette Sözlü tarihçilik anlayışı da ülkemizde yankı uyandırmaya başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ve en önemli kurumlarından biri olan Halkevleri'nin bünyesindeki folklor ürünleri derlemesi çalışmaları, ülkemizdeki sözlü tarih çalışmalarının kökeni olarak kabul edilir. Yine de ülkemiz çapında sözlü tarihe kaynak olabilecek asıl bilgileri, Osmanlı Göçmen Büroları'nın ve uluslararası araştırma komisyonlarının madur insanlarla yaptığı birebir görüşme raporlarının sonuçlarına dayandırmak daha doğrudur. Özellikle Osmanlı Göçmen Büroları'nda yapılan görüşmelerin raporlarının, son dönem Osmanlı Tarihi'nin aydınlatılmasında ve açıklanmasında büyük katkılar sağlayacağı düşüncesiyle çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, zaman zaman sekteye uğrasa da devam etmiştir. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise Behice Boran'ın Manisa'nın ova ve dağ köylerindeki karşılıklı toplum değişmelerini gözlemlediği Sosyoloji araştırmaları dikkati çeker[90].

Türkiyede sözlü tarih çalışmalarını sistemlileştirmek adına ilk adım, 6-7 Haziran 1993'te Tarih Vakfı tarafından organize edilip Thompson, Ethem Eldem ve Mete Tuncay gibi tarihçilerin de katılımlarıyla gerçekleşen 1. Sözlü Tarih Proje Çalışması'dır. İkinci girişim ise 15-19 Haziran 2000'de Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan Türkçe, İngilizce ve İspanyolca sunumlarla gerçekleşen 2. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı'dır[91]. Bu noktada belirtmek gerekir ki; Türk Tarih Kurumu'nda yürütülen Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi (TÜSAKTAR) Projesi çerçevesinde Kültür Varlıkları Envanteri Ekiplerinin Kültür Varlıkları ile ilgili sözlü verileri topladığı gibi sondaj metodu ile çalışan Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Araştırma Grubu da incelediği bölgelerdeki sözlü verileri derlemekte ve elektronik ortama aktararak arşivlemektedir[92]. Sözlü tarih yapma anlayışının uluslararası olarak kurumsallaşması ise 1996'da kurulan International Oral History Assaciation

[89] Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Kılavuzu, 2006: 7
[90] Metin, 2002: 291-292
[91] Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Kılavuzu, 2006: 8
[92] Metin, 2002: 293

(IOHA)'nın kurulmasıyla gerçekleşmiştir[93]. Gerek dünyada üzerindeki gerekse ülkemizdeki gelşim süreci detaylandırılan sözlü tarih anlayışı, özetle üç dönemde incelenebilir. İlk dönem, biyografiler ve otobiyografilerin yer aldığı kısmî bir başlangıç aşamasıdır. İkinci dönem ise Feminizm, etnisite, din çalışmaları ve genel tarih çalışmalarıyla dikkati çeken daha gelişkin bir aşamadır. Üçüncü Dönem; 1980 ile başlatılan, görece daha sistematik ve yaygın olarak kullanılan bir döneme işaret eder. Bu dönem günümüzde de devam etmektedir. Kullanım alanı giderek yaygınlaşan sözlü tarih ile ilgili olarak bilim dünyasındaki olumlu etkiler, görmezden gelinemez. Örneğin; sözlü tarih, görüşme yapılan kişinin yanlış görüşlerine de değer verir. Böylece toplumsal hafıza ve durum analizleri yapılır. Ayrıca sözlü tarih, tarihi tarihçilerin tek elinden çıkarıp toplum tabanına yaymıştır[94].

[93] Öztürkmen, 2002: 115
[94] Sözlü Tarih Araştırmaları İçin Pratik El Kılavuzu, 2006: 7-9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİNDE GÜLAĞAÇ İLÇESİ

Aksaray ve özellikle Gülağaç, elverişli konumu ve sahip olduğu coğrafi yeterlilikler sebebiyle tarih öncesi çağlardan itibaren çeşitli insan grupları tarafından yaşam alanı olarak tercih edilmiştir (Şekil 1). Kentin bu tarihi, onu arkeolojik araştırmalar için de önemli bir merkez olma noktasına getirmiştir[95]. Gülağaç, Aksaray il merkezine 33 km uzaklıkta konumlanmıştır. 1957 yılında Ağaçlı adıyla kurulan ilçe, Aksaray'ın il oluşundan sonra Gülağaç adını almıştır. 2022 yılı nüfus verilerine göre 19.158 kişilik nüfusuyla bu anlamda şehrin en büyük dördüncü ilçesidir. Aksaray ve bu çalışma kapsamında yer alan Gülağaç ilçesi, şimdiye kadar ortaya çıkan verilerden hareketle edinilen bilgilere göre ilk olarak MÖ 9000 yıllarında iskân edilmiştir[96].

Gülağaç ile ilgili daha detaylı bilgiler ise bölgede uzun yıllardır sürdürülen arkeolojik kazılar, yüey araştırmaları ve etnoarkeoloji incelemeleri sayesinde elde edilmiştir. Ek olarak 2021 yılından beri kesintisiz olarak sürdürülen AKYA (Aksaray Tarihöncesi Yüzey Araştırması) verileri de alan ile ilgili bilgileri genişletmiştir[97].

Gülağaç İlçesi; doğal çevre özelliklerinin bir sonucu olarak bazı önemli hammadde kaynakları olan kil, bakır, obsidiyen ve bazalt açısından oldukça zengindir. İlçe ayrıca Melendiz ve Karasu gibi su kaynaklarının beslediği bir alanda yer alır. Bu durumlar da MÖ 9000'li yıllardan itibaren görülen kesintisiz iskânı açıklar niteliktedir. Ek olarak yörenin sele sepet örücülüğü ve demircilik zannatlarında gelişkinlik göstermesi burayı bir çekim noktası olma konumuna getirmiştir. Yörenin eski zamanlarda geleneksel yağ üretimi konusuna da bezirhanelerinin varlığıyla katkıda bulunduğunu eklemek gerekmektedir[98].

---

[95] Çaylı ve Demirtaş, 2023

[96] www.gulagaç.gov.tr (Erişim: 25.02.2025 12.34)

[97] Çaylı ve Demirtaş, 2023: 55

[98] Çaylı ve Demirtaş, 2023: 55, 56

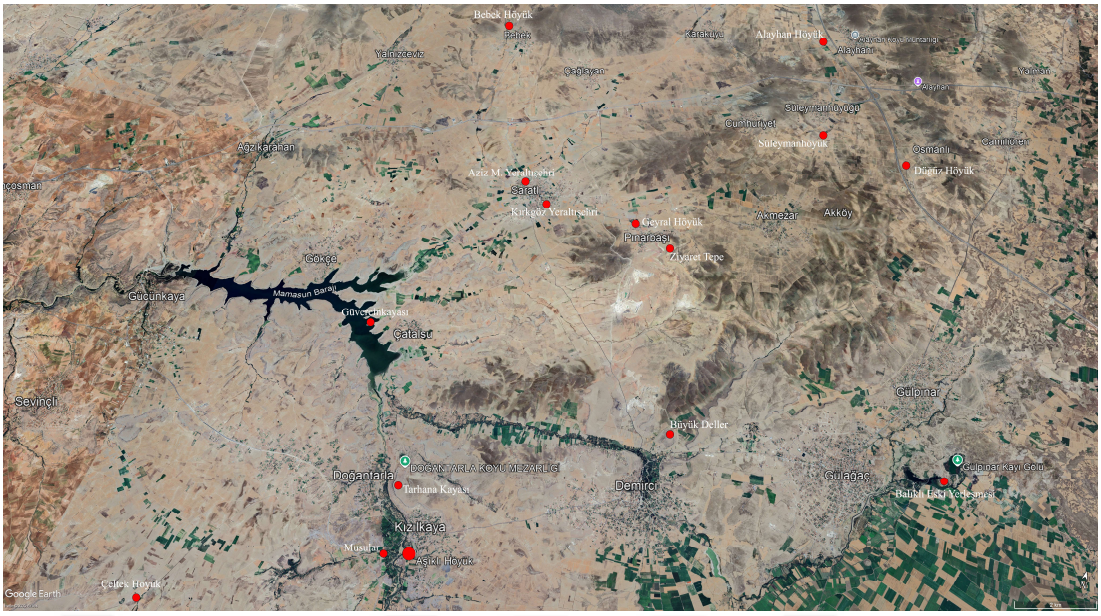
Gülağaç İlçesi'de izi etnoarkeolojik araştırmalarla sürülebilen köklü bir zanaat anlayışı mevcuttur. Kültürü kalıcı kılan zanaat faaliyetleri ilçede, sele sepet örücülüğü alanında kendini göstermiştir. Bitkisel örücülük; bazı bitkilerin sapını, yaprağını ve dallarını örme işinde kullanmaktır. İlk örnekleri ise MÖ 10000'li yıllara dayanmaktadır[99].

Her yörede farklı biçimlerde örülen sele-sepetler, tarih öncesinde yoğunlukla ve günümüzde ise kısmen toplama, taşıma ve depolama gibi işlevler için kullanılmıştır. Neolitik Çağ'a ait verilerde bu ürünlerin çamurla sıvanarak pişirme işleminde de kullanıldığı yer almaktadır. Ayrıca tarih öncesine ait bazı bebek ölülerinin sepetler içinde gömülmesine ilişkin yorumlar da bulunmaktadır[100].

Gülağaç ve yakın çevresinde sepetçilik geleneği, tarih öncesinden alınan bir miras gibi devam ettirilmektedir. Ayrıca Gülağaç'ta örülen sele-sepetler oldukça özgün bir tarzın ürünüdür. Sepetçilik geleneği çoğunlukla, kargı (*Arunda Denax*) ve kamış (*Phragmites Australis*) gibi sert bitkiler ile hayıt (*Vitex Agnus-Castus*), söğüt (*Salix Sp.*) ve kestane (*Castanea Sativa*) gibi çalılar ve ağaç dalları kullanılarak yaşatılmıştır. Ancak Gülağaç'ta ise sepetçiler, hasır otu (*Typha Laxmannii*) kullanarak kendilerine özgü bir tarzı ortaya çıkarmışlardır[101]. Gülağaç İlçesi ve yakın çevresinde özgün tarzda üretilen bu sele-sepetler, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca Gelveri (Güzelyurt) pazarlarında satılmış veya takas amacıyla kullanılmıştır. Yörede kadınların kendi iç dünyalarını da yansıtarak geliştirdiği bu özgün ürünler, günümüzde turistik amaca hizmet edecek düzeydedir[102].

MÖ 9000'li yıllara denk gelen ve yukarıda bahsi geçen ilçedeki ilk iskânlar, avcı-toplayıcı yerleşik topluluklara aittir. Ardından bu topluluklar burada üretici ekonomi anlayışına geçişin temellerini atmışlardır. Seramik üretiminin giderek ilerlemesi ve karma ekonomi anlayışının gelişmesiyle beraber kompleks bir toplum yapısının izlendiği Kalkolitik Çağ yerleşmeleri de yörede varlığını göstermiştir[103]. Tez çalışmasının bu bölümünde yukarıda değinilen bu kesintisiz iskânın öznesi olan tarih öncesi arkeolojik yerleşmeler detaylı olarak incelenecektir.

[99] Küçük, 2013: 8
[100] Ertuğ, 2013: 10
[101] Ertuğ, 2013: 10
[102] Ertuğ, 2013b: 12
[103] Çaylı ve Demirtaş, 2023: 56

Şekil 1. Araştırma Sahası Haritası

3.1. Aşıklı Höyük

Aşıklı Höyük, Aksaray İli Gülağaç İlçesi sınırında yer alan ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen oldukça önemli bir yerleşmedir. İlk olarak 1963 yılında Edmund Gordon tarafından keşfedilmiştir. 1989 yılında burada Ufuk Esin başkanlığında bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Yerleşmedeki ilk arkeolojik kazılar ise 2001 yılında Nur Balkan Atlı tarafından yapılmıştır. 2006 yılından itibaren 2024 yılına kadar kazılara Mihriban Özbaşaran başkanlık etmiştir[104]. 2024 yılından itibaren ise bu görevi Nurcan Kayacan yürütmektedir.

Aşıklı Höyük, dikey boyutta kesintisiz yerleşme ve yatay boyutta geniş açılmış olma özellikleriyle beraber Orta Anadolu'daki en eski yerleşik yaşamın, üretime geçişin, teknoloji tarihinin vb ekonomik ve sosyal gelişmelerin ilkleriyle ilgili sağlam verilere sahip bir yerleşmedir [105] . Ayrıca Aşıklı Höyük, yaklaşık 40.000 metrekare boyutlarında oldukça geniş bir tarih öncesi köydür. Tahmini olarak 2000-3000 kişi

[104] Kalkan, 2017
[105] Özbaşaran vd., 2022: 3

barındırmış olma ihtimali bulunmaktadır. Bu boyutta bir yerleşmeyi basit bir köy olarak değil ama kent kurgusunun prototipi olarak düşünmek yerinde olacaktır[106].

Aşıklı Höyük, Anadolu kerpiç mimarisinin en erken örneklerini sunar (Şekil 2). Yerleşmedeki en eski tabakadan en yeni tabaya kadar yapı malzemesi olarak kullanılan kerpiç, eski tabakalarda dökme tekniğinde kullanılmıştır. Bu teknik, sonraki tabakalarda ise yerini kalıp tekniğine bırakmıştır[107].

Şekil 2. Aşıklı Höyük 9. ve 8. Binyıllara Ait Mimari Yapılaşma Biçimleri, Ev İçi Donanımları (Özbaşaran, 2012: Fig. 4, 6)

Aşıklı Höyük'teki ilk barınaklar, toprağa açılmış çukurların çevresinin kerpiçle sıvanması ve üstlerinin ağaçlar ve sazlarla kapatılması şeklinde inşa edilmiştir. Bu barınakların yerleşmedeki toplam sayıları, düzenleri ve birbirleriyle olan ilişkileri saptanabilmiş değildir. Henüz sadece iki tanesi kısmen kazılmış olan bu barınaklardan biri höyüğün batısında diğeri ise onun yaklaşık 10 metre kuzeyindedir. Çukur barınak olarak adlandırılan ve kalıcı mimari örneği sayılmayan bu yapılar,

[106] Karacalı, 2018: 28-69
[107] Özbaşaran vd., 2022: 3

toprak zemine kazılmış ortalama 4 metre çapındaki çukurlardan oluşur. Duvarlar, güneşte kurutulmuş kerpiç bloklarla örtülüdür. Birbirlerinden ayrı konumlanmış oldukları düşünülen bu yapıların aralarında işlik alanı olarak kullanıldığı tahmin edilen açık alanlar bırakılmıştır. İşlik alanı olduğu düşünülen yerlerin tabanlarıyla barınak özelliği taşıyan yapıların tabanları birbirlerine benzer olmalarına rağmen yapım teknikleri açısından ayrılarak fark edilirler. Aşıklı Höyük'teki ilk kalıcı yerleşme ise MÖ 9. Binyıl ortalarında kurulmuştur[108]. Bu evredeki yapılar; oval plânlı, toprağa yarı gömük ve oldukça sık bir dokuda inşa edilmişlerdir[109]. Bir önceki evrede görülen açık alanlar bu evrede yoktur. Geniş açık alanların ortadan kalkarak binaların yanyana yapılmasının nedenleri arasında nüfus artışı, önemli bir varsayımdır[110]. Bu evrede bina duvarları birbirlerine teğet biçimde konumlanmıştır. Oval plân nedeniyle binaların dış duvarları arasında kalan aralıkların, havalandırma amaçlı kullanıldığı buradaki yapı ögelerinden bilinmektedir[111]. Bu evrede; açık alanlarda yürütülmekte olan günlük işler, terk edilen ve kullanımdan kalkan binaların belli bir seviyeye kadar doldurulmasıyla oluşan düzlemlerde yapılmaya başlar. Çatısı sökülmüş ve terk edilmiş bina boşlukları ise çöplük alanı olarak kullanılmıştır. Pişirme işleri için ise ayrı bir mekân belirlenmiştir. Burada, aynı ocağın yenilenme evreleri ve küllü alanlar dışında başka bir faaliyet izine rastlanmadığı için mekânın sadece pişirme amaçlı kullanıldığı yorumu yapılmıştır. MÖ 8. Binyıl civarında da Aşıklı Höyük'teki yapılarda dörtgen mimari görülmeye başlar. Bir önceki yerleşme dokusundaki dış mekânlar, bu evrede yoktur. Mekân kullanımı da farklılaşmıştır. Açık alanlar, ortak kullanılan çöplük alanlarından ibarettir. Dörtgensel yapıların düz damları, günlük işlerin sürdürüldüğü alanlar olarak karşımıza çıkar. Bina grupları ve onların oluşturduğu mahalleler, yerleşme dokusunu oluşturur. Mahalle arası olarak kullanılan dar boşluklar, bahsi geçen çöplük alanlarıdır. Mahalleler ise ışınsal plânda gelişmiştir. Aşıklı Höyük mimarisi ile ilgili söylenmesi gereken başka bir durum da üst üste aynı yerde görülen binalardır. Bu devamlılık olgusu, toplumların geçmişle kurdukları ilişkinin mimariye olan somut yansımalarıdır[112].

[108] Özbaşaran vd., 2022: 4
[109] Özbaşaran vd., 2018: 68
[110] Esin ve Harmankaya, 1999: 115-132
[111] Duru vd., 2021: 1-17
[112] Özbaşaran vd., 2022: 5-6

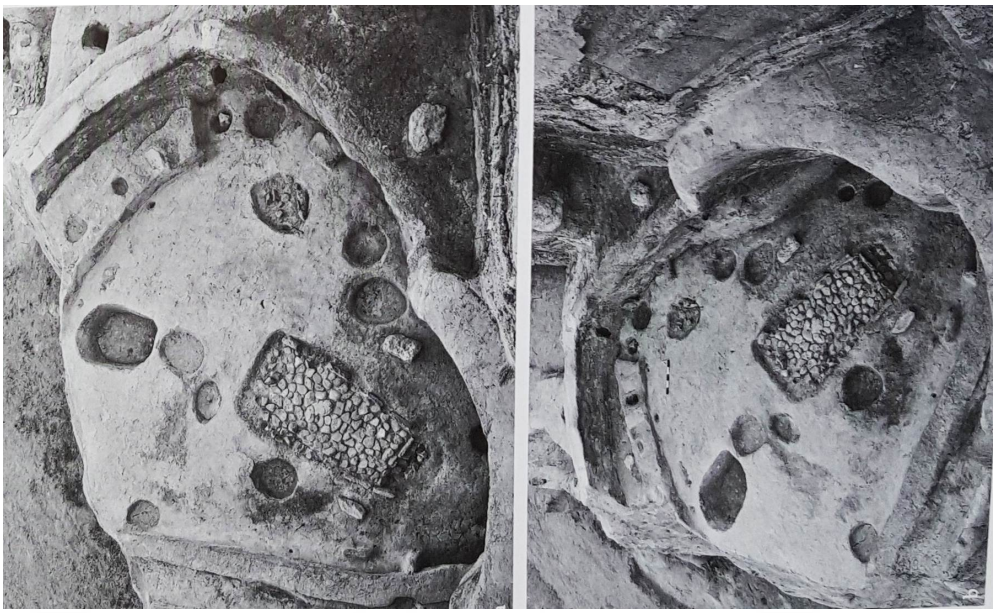
Şekil 3. Aşıklı Höyük Mimari Plan Şeması (Esin ve Harmankaya, 2007: Fig. 3)

Aşıklı Höyük'teki konut yapılarının detaylarına bakılacak olursa; konutlar boyları 2-12 metrekarede değişen odalardan oluşmuşlardır. Yapılarda; damdan merdivenle girilen bir ana oda ve ona bağlı yan odacıklar dikkati çeker. Ortaya çıkarılan konutların çoğu geniş bir ve iki odadan oluşurken dar olup üç odalı olan konutlara da nadir de olsa rastlanmıştır[113]. Burada ana mantık, kişi sayısına bağlı şekilde odaların genişliğinin değiştiği olabilir fakat elbette bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Flannery, önceleri ev içinde kan bağı unsurunun göz önünde tutulduğunu fakat daha sonra konut içi aktivitelerin artması sebebiyle yapıların genişlediğini

[113] Karacalı, 2018: 77

savunmuştur[114]. Aşıklı Höyük'te tamamına yakın kazılmış bir mahalle için yaklaşık 150 kişilik bir nüfus öngörülmektedir. Aşıklı konutlarının iç mekânlarında; ocaklar, sekiler ve tabanaltı gömütler görülür. Konut yapılarının yaklaşık yarısında ocak bulunur. Ocaklar, dikdörtgen biçimlidir. Bu dörtgensel ocaklar, her konutta odaların farklı köşelerinden ele geçmiştir. Fakat ocakların düşey yapı katlarında yerlerini korudukları fark edilir. Ocakların yapım teknikleri, döşeme duvar boyunca yassı taşların dizilip sıvanması şeklindedir. Ocaklarla ilgili bir başka öge de baca görevi gören, ocağın yaslandığı duvarda bulunan, 20 cm genişliğindeki açıklıklardır. Konut tabanlarında ise damı destekleyen ağaçların yerleştirildiği düşünülen etrafı çakıl destekli çukurlar açılmıştır. Konutların tabanları ve duvarları, birçok kez yenilenmiş kalın bir sıva ile kaplıdır. Kazılarda konut duvarlarının, tabandan 1 m yüksekliğe kadar korunduğu gözlemlenmiştir. Bu da yapıların düşey eksende yenilenirken çatılarının sökülüp duvarlarının 1 m düzeye kadar indirildiğini ve bu havuzun kerpiç molozu ile doldurularak yeni yapı katı için zemin oluşturulduğunu göstermektedir. Dolgular ayrıca yan yana iki konutun dam kotlarının farklı olduğunu dolayısıyla bütün mahallenin ortak damında yükselti farkları olduğunu doğrulamaktadır[115]. Bahsedilen bu konut yapıları, yerleşmenin güneyine doğru geniş çakıllı bir yolla son bulur. Ortalama 3 m genişliğindeki çakıl yolun güneyindeki kısım ise özel amaçlı yapılar alanı olarak adlandırılan ve topluluğun ortak kullanımına açık binaların bulunduğu alandır[116]. Orta Anadolu'da kamusal mimari, Aşıklı Höyük dışında belirgin değildir. Aşıklı Höyük'te de bu yapıların konutlardan farkı, hacim ve malzemeleri üzerinden kestirilmiştir[117]. Özetle şunları söylemek gerekir ki Aşıklı Höyük; yuvarlaktan dörtgensel plâna ve geçici barınaktan kalıcı mimariye doğru değişen, kendine özgü tarzda bitişik, damların etkileşim ile eve giriş için kullanıldığı yapıları ile bitişik yapılarının dar sokaklarla ayrılarak mahalleleri oluşturduğu "petek doku" mimarisinin görüldüğü, tabakaları arasında yapı devamlılığı bulunan "Neolitik Orta Anadolu Yerleşim Modeli"nin ilk temsilcisidir.

[114] Karacalı, 2018: 29; Flannery, 1976
[115] Karacalı, 2018: 77-78
[116] Özbaşaran vd., 2022: 6
[117] Karacalı, 2018: 34

Şekil 4. Aşıklı Höyük Ortak Kullanılan B38 yapısı, "Mutfak Alanı", (Özbaşaran vd., 2018: 98, Fig. 31)

Aşıklı Höyük'ün en eski ortak kullanım alanı olasılıkla 4. Tabaka da ilk kez kullanılan B38 yapısıdır. 3. tabaka boyunca kullanılan ve oval yapılarla benzer yapım özelliklerine sahip B38 yapısı, en az 7-8 defa aynı yerde yeniden inşa edilmiştir[118]. Yapı içinde; taşınmaz oturma sekisi, büyük bir ocak, taban içine açılmış çok sayıda çukur ve bir çukur içine yerleştirilen insitu sepet kalıntıları tespit edilmiştir. Yapı içinde tespit edilen makrobotanik kalıntılar bu alanın yiyecek hazırlık ve pişirme işlerinde tüm topluluğa hizmet eden ortak kullanım alanı olduğunu düşündürmektedir.

Aşıklı Höyük'ün güney kesiminde yer alan özel işlevli bu yapılardan bir diğeri de T Yapısı'dır[119]. T Yapısı; 6.5*6,5 m boyutlarında, kare bir yapıdır. Yapının ortaya çıkarılan her evresinde, ustalık gerektiren kireç tabana rastlanmıştır. Bu yapıya bağlı beş oda daha inşa edildiğinin anlaşılmasıyla burası için yapı kompleksi isimlendirmesi yapılmıştır. Aşıklı'da her konutun bağımsız duvarları varken bu yapıda ortak duvarlarla ek odalar yapılması dikkat çekicidir. Bu odaların depo işlevi taşıdığı düşünülmüştür. Bu kompleksin kuzey duvarı, oldukça düzgün örülmüş taş temele sahiptir. Aşıklı'da bulunmuş en büyük ocak/fırın ile AD Çöplük Alanı'nın da bu kompleks içinde yer aldığı görülür. Bu durum, bu kompleksin ortak bir pişirme

[118] Özbaşaran vd., 2018: 97-99.
[119] Esin, 1995: 37

alanı olduğu yönünde düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. T olarak isimlendirilen ana mekân; kırmızı kireç tabanı, sekileri, kilden duvarları olan dörtgen biçimli ocağı ve yanı başında sıvalı olarak bulunmuş 30 cm çapında 20-25 cm yükseklikteki sunak olarak yorumlanan yapı ögesiyle konutlardan ve konut içi mimari ögelerden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Yapının bir başka ilginç ögesiyse yapı tabanından dışarıya açılan, çay taşlarından yapılmış oluk/kanaldır. Bu oluk/kanal, beş yenileme evresinin ikisinde görülmektedir. Kanal, yapının 1 m kadar dışında son bulmaktadır. Kanalın açık alana yönelmiş olmasının sebebi, bina içinde yer alan sıvı/akışkan maddenin bina dışına aktarılması ve bunun bina dışında bulunan insanlarca izlenebilmesini sağlamak olabilir[120]. T yapısının güneyinde; duvarları kırmızı aşı boyasıyla sıvanmış bir yapının tabanı altında açılmış iki çukurdan birinde, bebeğiyle gömülmüş ve kafatasında trepenasyon (delme işlemi, bir tür ameliyat izi) izi bulunan bir genç kadın ve diğer çukurdaysa 25 yaşlarında genç bir kadın ile 55 yaşlarında bir erkek iskeleti bulunmuştur[121]. Her iki çukurda görülen bu sıra dışı durum; bu alanın, konut alanlarından farklı bir kullanımı olduğunu açıkça göstermektedir[122].

Aşıklı Höyük'ün bir diğer özel yapısı ise HV olarak adlandırılmış binadır. HV Yapısı; T Yapısı'nın geç evreleriyle beraber kullanılmaya başlamış, oldukça büyük ölçekli, ana mekânı 9*9 m boyutlarında olan, yarı açık bir yapıdır[123]. Yapıda dört yenileme evresi tespit edilmiştir. Yapı, standart konutlarla kamusal yapıları ayıran çakıllı yola cephe olacak şekilde inşa edilmiştir. Yapının kuzey cephesi boyunca; dört ayrı bölümden oluşan, işlevini ifade edecek buluntular bulunamamış olsa da ilk başta depo bölümleri olabileceği düşünülen odacıklar bulunmaktadır. Bu odacıkların çakıllı yola bakan ve bina boyunca uzanan cephesi, yanyana beş sıra kerpiçten bir duvarla desteklenmektedir. Olasılıkla çakıllı yola istinat oluşturması amacıyla böylesine kalın bir duvar inşa edilmiştir. Sözü edilen dört ayrı bölmenin duvarının güneyinde bulunan ana mekân duvarı, taş olarak inşa edilmiştir. Yapının sadece bu duvarının taştan yapılmış olması; yerleşmenin topografik koşulları dikkate alındığında istinat ya da set duvarı görevi gördüğünü, bu alandaki eğimden kaynaklanan olası kayma ve tahribatı destekleyecek şekilde inşa edildiğini

[120] Duru, 2005: 57-58
[121] Esin ve Harmankaya, 1999
[122] Duru, 2005: 58
[123] Esin, 1998: 89

düşündürmektedir[124]. T Yapısı'nda görülen kireç tabanların yerini bu kez oldukça ilginç bir uygulama almıştır. Bina duvarlarında görmeye alıştığımız kerpiç bloklar, bu yapıda taban döşemesi olarak kullanılmıştır[125]. Yapıda, özellikle de konut alanlarında görmediğimiz bu çok farklı anlayış oldukça dikkat çekicidir. Bu büyük ölçekli yapıda, epeyce büyük yassı taşlardan düzlemler oluşturulmuştur. Birbirlerinden bağımsız duran bu yassı taşların dam örtüsünü örtmek üzere kullanılacak direkler için pabuç oldukları düşünülmüştür. Ancak binanın ölçüleri göz önüne alındığında böylesine bir yapının tamamının kalıcı bir dam örtüsünü taşıması, dönemin teknolojisi için imkânsızdır. Tabanda bulunan bu yassı taşların bir metreden fazla olan genişlikleri düşünüldüğünde böylesine bir işlev için oldukça büyük oldukları söylenebilir. Bu taşlar, binayla ilgili işlik düzlemleri olmalıdır[126].

Aşıklı Höyük'te son olarak MI yapısı özel olarak tanımlanmıştır. MI Yapısı kuzeydoğu uçtadır ve yine hücrelerle çevrili, taş döşeli ve kırmızı boyalı bir avlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapı, konutlardan MH adı verilmiş çakıl bir yolla ayrılmıştır. Sözü edilen tüm bu özel yapılar; yapım tekniği kadar mekân kurgusuyla da konutlardan oldukça farklılaşmıştır. Konut yapıları en fazla üç taneye kadar ek hücre bulundurabilirken bu özel yapılarda sayı artmaktadır. Bu özel yapılardan HV'nin, 340; T ve MI'nın da 30-40 kişiye kadar insanı ağırlayabileceği düşünülmektedir[127]. Bütün yerleşmeyi alamayacağı açık olan, masif duvarları ve avluları sebebiyle içe dönük bir kimlik taşıyan bu yapılara; seçkin insanların girebildiği böylece de toplumda hiyerarşi oluşmaya başladığı düşünülebilir[128]. Ayrıca bu tür binaların inşa sürecinden yenilenme sürecine kadar birçok aşamada sistemli bir iş bölümü de gerekmektedir[129]. Bu durumdan anlaşılacağı üzere bu tür yapıların görülmeye başlanması, toplum düzeniyle ilgili verilere ulaşılmasını da sağlayabilir.

Aşıklı Höyük, avcılık ve hayvancılık faaliyetlerinin erken Neolitik toplumlardaki düzeyinin araştırılması açısından oldukça önemli bir yerleşmedir. Yapılan analiz çalışmalarının sonuçlarına göre Aşıklı Höyük'ün en erken tabakalarında yabanî koyunun ve yabanî keçinin yoğunluğunun yanı sıra büyük av hayvanlarına ait

[124] Duru, 2005: 59
[125] Esin, 1998: 89
[126] Duru, 2005: 59
[127] Düring, 2006
[128] Karacalı, 2018: 81
[129] Duru, 2005: 60

kalıntılar da dikkat çekicidir. Aşıklı Höyük'ün MÖ 9. Binyıla ait tabakalarında; yabanî koyun, yabanî keçi, yabanî sığır, yabanî domuz, yabanî at, geyik, eşek, karaca gibi hayvanlarların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca beslenme temelli düşünülecek olursa veriler, daha çok küçük av hayvanlarının yerini öncelemektedir. Özellikle tavşanlar ve çeşitli nehir balıkları bu gruba girmektedir. Yerleşmede su kuşlarının avlandığı da ortaya çıkmıştır. Yerleşmedeki av faaliyetlerinde adı geçen diğer hayvan türleri ise büyük kuşlar ve besin olarak tüketilmeyen yırtıcılardır[130]. Yerleşmede görülen bu tüketim çeşitliliği, benzeri yerleşmelerde de göze çarptığı gibi hayvansal odaklı beslenme anlayışına ve farklı av stratejilerinin gelişinliğine işaret olabilir[131].

Aşıklı Höyük aynı zamanda öncü tarım faaliyetlerinin ve bitkilerin ehlileştirme çalışmalarının yapıldığı bir yerleşmedir. Bu durum yerleşmedeki hayvansal temeli beslenme anlayışının zamanla değişmesine ve yerleşmedeki hayvan kalıntılarının sonraki tabakalarda azalmasına sebep olmuştur[132]. Yapılan çalışmalar Aşıklı Höyük'te tahıl evcilleştirilmesinin MÖ 9. Binyılın ortalarında başladığını göstermektedir. Tahıllar arasında emmer buğdayı baskın olsa da zamanla harman buğdayı ve yerli tip arpa da yaygınlaşmıştır. Meyveler ve kuru yemişler de gittikçe artan ölçülerde yerleşmenin tarımsal faaliyetlerinin parçası olmuştur. Aşıklı Höyük'te izlenen bu tarımsal seyir, yerleşmedeki geçim ekonomisi anlayışını da belirlemiştir. Aşıklı sakinlerinin çok farklı yabanî bitkileri toplamayı bir aktivite hâline getirdikleri belirlenmiştir[133]. Avcılık, toplayıcılık balıkçılık ve tarım faaliyetlerinin yıl geneline yayıldığı Aşıklı yaşantısında bunlara ek olarak bina ve konut yapımı işleri ayrıca gündelik uğraşlar ve alet yapımı gibi aktiviteler yoğun işgücü ihtiyacını gösterir. Arkeolojik açıdan kanıtlanması pek mümkün olmasa da bazı ağaç kalıntılarının, yerleşmede gerçekeşmiş bir ağaç işçiliğine işaret edebileceği düşünülür[134].

Aşıklı Höyük'te izlenen tarımsal gelişim sonucunda depolama ünitelerinin ortaya çıkması önemli bir veridir. Bu durum, tarımın geçim ekonomisi içindeki yerini gösterir. Ayrıca böylece bireylerin ihtiyacından fazlasını üretmeye yönelik adımlar

[130] Stiner vd., 2014: 8404-8405
[131] Ergun, 2016: 126-127
[132] Aball vd., 2019: 1
[133] Ergun vd., 2018: 209
[134] Ergun, 2016: 128-129

attığı da anlaşılabilir. İkinci tabakada ortaya çıkarılan et saklama çukurlarının yanında daha sonraki evrelerde siloların da görülmeye başlanması bu durumun işareti olarak düşünülebilir. Yerleşmede gözle görünür başka depo birimlerinin bulunmaması, söz konusu bu birimlerin günümüze kadar korunamayacak organik maddelerden yapıldığının göstergesi olabilir. Bu türden depo birimleri; bina tabanlarındaki boşluklara yerleştirilmiş olabilir ya da konutların dışında ortak bir kullanım alanında saklanmış olabilir[135].

Aşıklı Höyük'te yapılan fitolit analizlerine göre sepet ve hasır örme faaliyetleri yerleşmenin en erken evrelerinden itibaren önemli aktivtelerden biridir[136] (Şekil 5). Saz (özellikle *Phragmites Australis*) gibi bitkisel hammaddelerle yürütülen ve en az iki farklı örme tekniğinin kullanıldığı belgelenmiştir. Erken bir örnek, yaklaşık 15*9 cm boyutlarında oval bir sepet olup *Phragmites* temelli fitolitlerle ayrıca yoğun buğday-arpa fitolitleriyle birlikte tespit edilmiştir; buluntu yeri ve içeriği taşıma/aktarma-depolama işlevine işaret eder (Şekil 5). Başka bir yapıda taban üzerinde yanyana duran en az 40 cm çaplı iki seleden biri yine *Pragmites* ile örülmüştür; birinde başakcık kabukları ve tahıl fitolitleri depolama işlevini, diğerindeki yoğun sferülitler ise tezek depolama ya da iç yüzeyin tezekle sıvandığını düşündürür[137]. Sepetlerin içinin tezekle sıvanması ya da çok sıkı örülmesiyle su sızdırmazlığının sağlanıp ısıtılmış taşlarla kaynatma gibi pişirme süreçlerinde kap olarak da kullanılmış olabileceği vurgulanır (Res 3).

[135] Ergun, 2016: 142-143
[136] Özbaşaran ve Kayacan, 2019: 492
[137] Özbaşaran ve Kayacan, 2019: 495

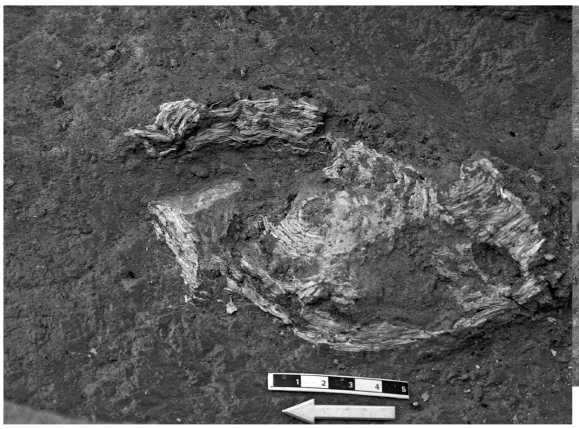

Fig. 2: Aşıklı Höyük, 4GH alanı, MÖ 9. bin yıl sonuna tarihlenen oval planlı kerpiç duvarlı B.1 yapısının tabanı üzerinde bulunan sepet (Aşıklı Höyük Projesi Arşivi).

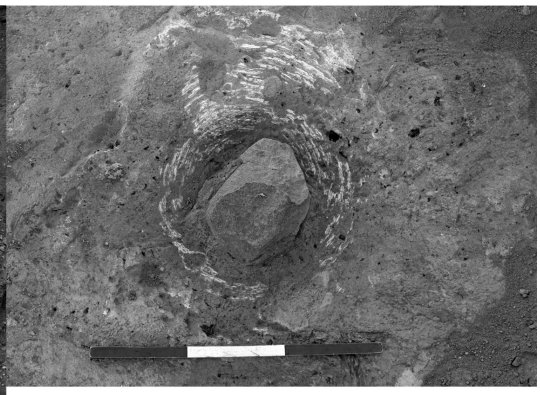

Fig. 4: Fig. 3'deki sele örneğinin yanında bulunan ikinci sele (Aşıklı Höyük Projesi Arşivi).

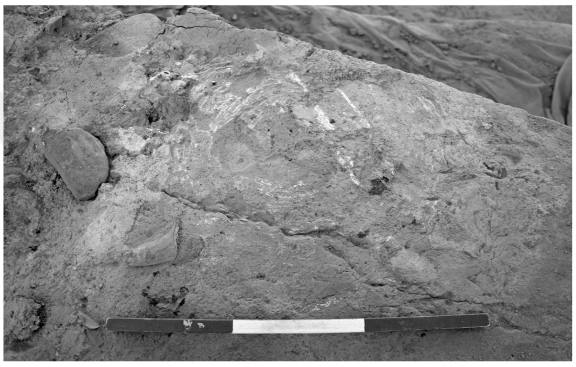

Fig. 3: Aşıklı Höyük, 2JK alanında B.24 no'lu yapının tabanında bulunan sele (Aşıklı Höyük Projesi Arşivi).

Fig. 5: 21-22 yaşlarında Aşıklılı bir erkek mezarında bulunan sepet (Aşıklı Höyük Projesi Arşivi).

Şekil 5. Aşıklı Höyük Sele ve Sepetleri (Özbaşaran ve Kayacan, 2019: Fig. 2-5)

Sepet yapımına ilişkin dolaylı kanıtlardan biri de gömütlerin dişlerinde tespit edilen beslenme dışı aşınma izleridir[138]. Aşınma izlerini tespit eden M. Özbek (2011: 6-7), sepet, hasır veya dericilik faaliyetlerinde, dişlerin "üçüncü bir el" gibi kullanması sonucu meydana gelebileceğini de belirtmektedir.

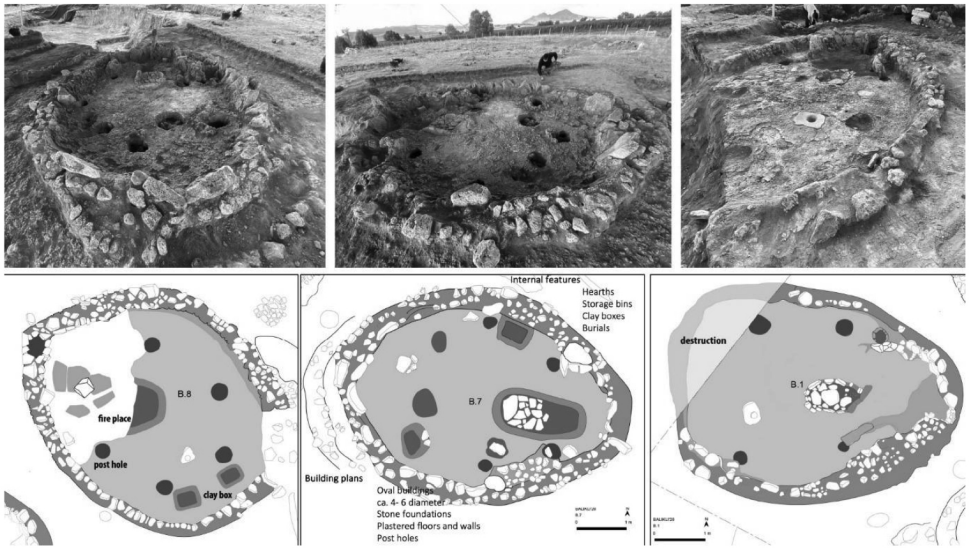
Zanaate ilişkin dolaylı kanıtlar arasında, kemik bızlardaki kullanım/aşınma izleri ve yapı duvarlarında "sepet örgüsü" tarzı saz çit uygulamaları da yer alır. Bulgular, sepetlerin işlik-mutfak alanlarında ve kimi mezar bağlamlarında kullanıldığını; sepetçiliğin Aşıklı topluluğunda kesintisiz, yaygın ve uzmanlaşmış bir üretim alanı olduğunu gösterir.

[138] Özbaşaran ve Kayacan, 2019: 493

3.2. Balıklı Eski Yerleşim Yeri

Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Aksaray İli'nin Gülağaç İlçesi'nde konumlanmıştır. Tamamiyle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Balıklı, ilk olarak Aşıklı Höyük kazı ekibinin Nenezi Dağı'ndaki obsidiyenleri incelemek üzere gerçekleştirdikleri ziyaret sırasında tespit edilmiştir. Yerleşmede ilk kazılar ise 2019 yılında [139] Aksaray Müzesi başkanlığında ve Güneş Duru'nun bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiştir[140].

Balıklı Eski Yerleşim Yeri'nde yürütülen ilk kazılardan ele geçen verilere göre, 2 tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakalardan üstte olanın, yerleşim terk edildikten sonra mezar alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Diğer tabakada ise oval plânlı, çok sayıda çukur barınak belirlenmiştir[141] (Şekil 6).

Şekil 6. Balıklı Eski Yerleşimi oval planlı yapıları (Duru, 2025: 7, Fig. 4)

MÖ 8300-7900'a tarihlenen Balıklı, Aşıklı'nın 14 km kuzeydoğusunda yer alır. Ayrıca bu tarihlendirmeye göre Aşıklı Höyük'ün 3-5. tabakalarıyla çağdaş olduğu anlaşılmıştır. Balıklı halkı hem Karasu Çayı'na hem de Nenezi Dağı obsidiyen kaynağına yakınlığı sebebiyle buraya yerleşmiş olmalıdır. Şimdiye kadar açığa çıkarılan 12 çukur barınak, birbirine çok yakın mimari düzenle inşa edilmiştir. Bu barınaklar, 5-6 m çapında ve oval plânlıdır. Yapıların ev içi taşınmazları arasında,

[139] www.asiklihoyuk.gov.tr (Erişim: 29.05.2025 18.52)
[140] www.ark-itbf.omu.edu.tr (Erişim: 25.05.2025 13,33)
[141] www.ark-itbf.omu.edu.tr (Erişim: 25.05.2025 13.33)

ocaklar ve depo çukurları göze çarpmaktadır. Ayrıca bu yapılarda, çok sayıda yenileme evresi tespit edilmiştir. Gerçekleşirilen kazı çalışmalarında kapı girişine dair izlerin olmaması, Balıklı halkının konutlara çatıdan giriş yaptığını gösterir niteliktedir. Bahsi geçen bu yapıların aralarındaki boşluklar ise sıvanmıştır[142].

Balıklı'nın bulunduğu coğrafya, çeşitlilik arz edebilecek bir fauna ve florayı destekler niteliktedir. Bu da burada sürdürülen avcılık, toplayıcılık ve erken dönem tarım faaliyetlerini son derece elverişli bir duruma getirmiştir. Sonuç olarak bu durum, Balıklı'da karma bir geçim ekonomisi doğurmuştur[143].

Balıklı Eski Yerleşim Yeri'nden ele geçen büyük av hayvanlarına ait yoğun kalıntılar, yerleşimdeki av alışkanlığını ortaya koyar. Bunlara ek olarak tavşan ve kuş gibi küçük av hayvanları da yerleşmenin faunasında kendine yer bulmuştur. Ayrıca yerleşmenin Karasu Çayı'na yakınlığının bir sonucu olarak balık avcılığının da geliştiği analizlerle desteklenmiştir[144].

Balıklı'da yapılan arkeobotanik çalışmalar, sınırlı bir tarım faaliyetini ortaya çıkarmıştır. Yerleşmede tahıllar ve baklagiller oldukça küçük miktarlarda temsil edilmiştir. Tahıllara, yoğun olarak kabuklu buğdaylardan elde edilen samanlar şeklinde karşılaşılmıştır. Bunun da var olan bir saman işleme faaliyetini gösterdiği düşünülür[145].

Balıklı Eski Yerleşim Yeri, Aşıklı Höyük'ün tersine kısa vadeli yerleşilmiş ve değişim etkilerine daha açık bir yerleşme olarak dikkati çeker. Bu farklılık, Orta Anadolu'daki Neolitik sürecin birden fazla çizgide geliştiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durumun açıklanabilmesi açısından Balıklı, oldukça önemli bir yerleşme olarak görülmelidir[146].

[142] Goring-Morris vd,. 2024: 1163-1168
[143] Duru, 2025: 5-11
[144] Duru, 2025: 11
[145] Duru, 2025: 11
[146] Duru, 2025: 1-2

3.3. Musular Düz Yerleşmesi

Musular düz yerleşmesi Aşıklı Höyük'ün 400 m batısında yer almaktadır (Şekil 7). Burası ilk olarak 1993 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur[147]. Musular'daki kazı çalışmaları, 1996 yılından başlayarak kazının bittiği 2004 yılına kadar Mihriban Özbaşaran başkanlığında yürütülmüştür[148].

Şekil 7. Aşıklı Höyük ve Musular Hava Fotoğrafı (Özbaşaran vd., 2018: 62).

Musular'da konut ya da günlük yaşama ait ocak, ateş yeri, işlik alanı, geçici barınak gibi mimari ögeler bulunamamıştır. Bu sebeple buradaki faaliyetleri yönlendiren ya da faaliyet içerisinde olan insanların, Aşıklı Höyük'teki konutlarda yaşıyor oldukları düşünülmüştür. Aynı zamanda Musular, Aşıklı Höyük'ün geç tabakalarıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır[149].

Musular'da Çanak Çömleksiz Neolitik ve Çanak Çömlekli Neolitik dönemlere tarihlenen iki ana kültür evresi tespit edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen yapıların tamamının da özel işlevli olduğu söylenmiştir. Eldeki veriler

[147] Gülçur, 1995: 191-215
[148] Duru ve Özbaşaran: 2005
[149] Duru, 2005: 67

doğrultusunda buranın av öncesi ve sonrasında yapılan törenler için kullanıldığı düşünülmektedir[150]. Musular'da ortaya çıkarılan lk özel işlevli yapı A Yapısı'dır. Bu yapı Aşıklı Höyük'te görülen T Yapısı ile benzer plân özellikleri gösteren, kırmızı kireç tabanlı bir yapıdır. Yapı, ana kayanın eğimli olduğu bir noktada inşa edilmiştir. 8*10 m büyüklüğünde olduğu düşünülen yapının etrafı kanallarla çevrilidir. Bu kanallar olasılıkla yağmur suyunun yapıya zarar vermesini engellemek amacıyla yapılmıştır. A Yapısı iki bölümden oluşur. Her iki bölümde de özenli, kırmızı kireç taban mevcuttur. Güney bölümün doğu, güney ve batı duvarlarına bitişik olarak da sekiler bulunmuştur. Doğu duvara bitişik olan sekinin kuzey bitiminde oldukça geniş kerpiç tuğlalarla sınırlandırılmış dörtgen plânlı bir ocak ele geçmiştir[151].

Musular'da ana kaya işçiliğinin bir başka kullanımı da Giriş Yapısı olarak adlandırılan yapıdır. Ana kayanın çıkıntı bir kısmının kesilmesiyle 120 cm genişliğinde bir tür duvar elde edildiği gözlemlenir. Aynı aksta devam eden iki bölümden oluşan duvarın batı cephesi; taşlarla kaplanmış, bir tür yalancı duvar yaratılmıştır. Bu yapının giriş izlenimi vermesine neden olan durum; kaplama taşlı cephe ve iki duvar arasında kalan orta alanın, yassı taşlarla döşenmiş olmasıdır. Yapının bulunduğu alanın batısında başka bir yapı bulunmamış olması da bu izlenimi desteklemektedir. Ana kaya üzerinde geniş bir alana sahip bu noktaya neden bir giriş inşa edildiği anlaşılamamıştır. Yapı gerçekten bir giriş ise bir tür sembolik giriş olarak da düşünülebilir[152].

Ana kaya zemin üzerine taştan örülmüş, yaklaşık 14 m uzunluğunda ve 40 cm genişliğindeki kanal; Musular'da bilinmezliğini koruyan bir başka ögedir. Bu kanalın tam olarak neden yapıldığı konusunda fikir birliği yoktur. Drenaj amacıyla yapılmadığı düşünülmektedir. Kanal, kuzeydoğu yönüne doğru daralarak devam etmektedir. Ancak yüzeye çok yakın olduğu için belirli bir mesafeden sonra tahrip olmuştur. Bu yüzden de tam olarak hangi yöne ve nasıl devam ettiği bilinememektedir. N Yapısı olarak tanımlanan ve bu kanalla beraber inşa edilmiş olan bir yapının da burayla ilgili bir işlevde kullanılmış olabileceği düşünülür. Bu

[150] Duru ve Özbaşaran: 2005
[151] Duru, 2005: 71-72
[152] Duru, 2005: 72

mekândan çok sayıda iri sığır kemiği bulunmuştur[153]. Bu alan, T Yapı Kompleksinde bulunan AD Çöplük Alanı ile işlev olarak benzetilmektedir[154].

3.4. Güvercinkayası

Güvercikayası yerleşmesi, Aksaray'a bağlı Çatalsu Köyü'nün 1 km batısında yer almaktadır. Yerleşme, Mamasun Barajı'na ait göl alanında bulunur (Şekil 8). Gölün içinde bir adacık oluşturan kayalık alanın üzerinde konumlanmıştır [155] . Güvercinkayası'nın tespit edilmesi; 1994 yılında Sevil Gülçur başkanlığında gerçekleştirilen Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırmaları sırasında olmuştur[156]. Yerleşmedeki arkeolojik kazılar 1996 yılında başlamış ve yerleşme tamamen açığa çıkarılana kadar Sevil Gülçur başkanlığında sürdürülmüştür[157].

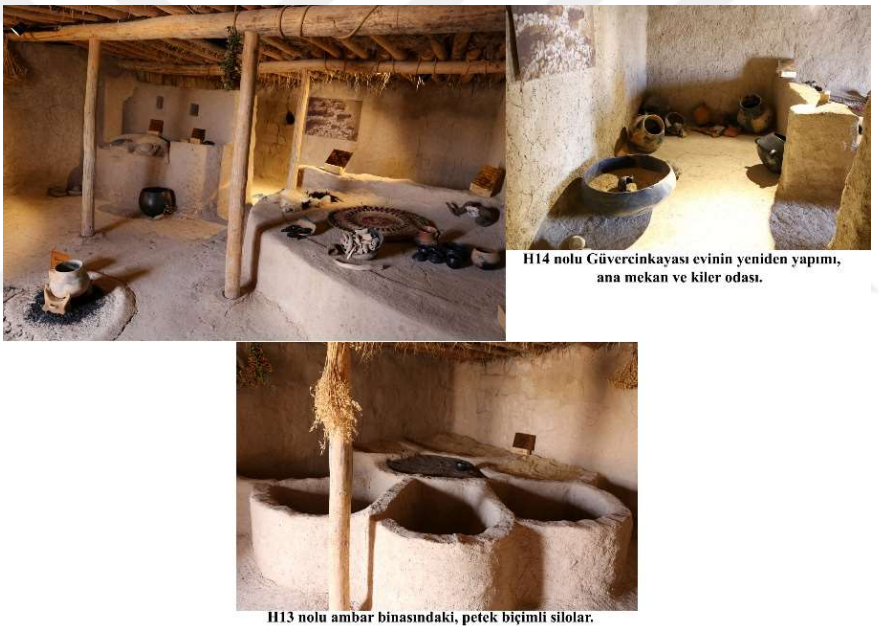

Şekil 8. Güvercinkayası Genel Görünüm (GK Kazı Arşivi).

Güvercinkayası, Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenir[158]. Burada yerleşim, henüz kalıcı mimarinin görülmediği bir evreyle başlatılır. Bu evre, kaya yüzeyine düzgün bir şekilde oyulmuş çukurlarla temsil edilir. Bu çukurların, dal örgü tekniğine ait

[153] Duru, 2005: 73
[154] Duru ve Özbaşaran, 2005
[155] Demirtaş, 2017: 31
[156] Gülçur, 1999: 111
[157] Çaylı ve Demirtaş, 2016: 124
[158] Gülçur ve Kiper, 2004: 428

dikmelerin yuvaları olduğu belirtilmiştir[159]. Daha sonra gelen ve kalıcı mimariyle temsil edilen evrede, bitişik düzende bir yerleşim söz konusudur. Bu evrede neredeyse standart ölçü ve düzendeki konutlardan oluşan yapı adaları ve bu adaları birbirinden ayıran dar sokaklar vardır. Güvercinkayası'nın 1 ve 2. tabaka konutları, bir ana oda ve depolama hücrelerinden oluşur (Şekil 9). Yerleşmede tüm duvarlar, çamurla birbirine tutturulan çeşitli boylarda taşlarla inşa edilmiştir. Konut içi taşınmaz ögelerindeyse yoğun bir standartlaşma vardır ve bu ögelerden başlıcaları, fırınlar ve ocaklardır. Güvercinkayası 1 ve 2. tabaka mimarisinde yer alan hemen her nesnede, uzun süreli kullanımı kanıtlayan yenileme evreleri göze çarparken bu uzun süreli yaşama rağmen hiç gömüt uygulamasına rastlanmamıştır. Bunun Neolitik Çağ inanç sisteminden uzaklaşmış olan Kalkolitik Çağ düşünce yapısının bir getirisi olduğu düşünülür[160].

Şekil 9. Güvercinkayası Mimarisine Ait Yeniden Yapım Deneysel Evleri (GK Kazı Arşivi)

Güvercinkayası 3. Tabaka mimarisinde; yerleşimin ilk tabakasında tespit edilen taş mimari yerini tamamen farklı bir biçime, kerpiç mimariye bırakmıştır. Bu durum, değişen mimari anlayışın yerleşmeye gelen farklı bir topluluğun habercisi olabileceğini düşündürmüştür. Bu tabakada bulunan iki farklı yapının, üç kanatlı yapı

[159] Demirtaş, 2017: 33
[160] Demirtaş, 2017: 33-36

plânşemasını örneklemesi de MÖ 5500 yıllarında Güney Mezopotamya'da ortaya çıkan Obeyd Kültürü'nün etkisi olarak yorumlanır. Bu noktada Obeyd Kültürü'nü taşıyan bir grup insanın Güvercinkaysı'nda bir dönem yaşadıkları anlaşılmıştır[161]. Güvercinkayası yerleşmesi, Obeyd etkisinin batıda geldiği son nokta olarak değerlendirilmiştir[162].

Şekil 10. Güvercinkayası Mimarisinden Örnekler (GK Kazı Arşivi)

Güvercinkayası ile ilgili olarak göze çarpan bir diğer önemli bulgu da 2005 yılında ortaya çıkarılan ve yerleşimi ikiye ayırdığı fark edilen iç kale yapısıdır. Kule ile desteklenen bu kale, toplum içindeki kompleks ve hiyerarşik yapının habercisi olarak yorumlanır[163].

[161] Demirtaş, 2017: 175-200
[162] Çaylı, 2017: 24
[163] Kiper ve Gülçur, 2007: 118

Güvercinkayası'nda ele geçen kap tiplerine bakılacak olursa öncelikle 2. Tabaka'da görülen baskın grubun küpler olduğu anlaşılır. Bu küpler dört farklı ölçüyle temsil edilmiştir. Siyah açkılı bu mal grubunda küplerden ayrı olarak kaseler, çanaklar ve yemeklerin pişirildiği boyunsuz çömlekler yer alır. Yerleşmenin Obeyd etkisinde olan son tabakasında ise yoğunluk; tabaklar, kaseler, çömlekler ve küplerdedir. Bu tabakanın seri üretimi olan coba kaseleri, ürün ve tayın dağıtımı ile ilişkilendirilmiştir[164].

Yerleşmedeki hâkim geçim ekonomisi anlayışı incelendiğinde, Orta Kalkolitik Güvercinkayası'na ait konutlarda yaygın olarak görülen ve tüm konutun üçte biri genişliğinde olan depo odaları, yerleşmedeki tarım ve hayvancılığa dayalı geçim ekonomisini kanıtlar. Bu depo odalarında yarım daire biçiminde inşa edilmiş, aşırt adı verilen depo birimleri ve depo kapları görülür. Yerleşmedeki depo etme eğilimini ve hane içi ekonomi anlayışını iyi açıklayacak bir diğer örnek de konutlardan yoğun olarak ele geçen öğütme sekileri ve petek biçimli silolardır. Söz konusu bu depolama faaliyetleri Obeyd evresinde taş tabanlı yuvarlak silolar ile temsil edilir. Bu evrede görülen farklılık ise depo bölümlerinden ele geçen mühürlerdir. Bu mühürler, üretimi kontrol eden bir yönetim mekanizmasının varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada, bir önceki evrede görülen dağıtım faaliyetinin denetim altına girdiği anlaşılır. Güvercinkayası'nda kamusal yapı anlayışına uyan bir yapıya rastlanmaması dönemin getirdiği bir özellik olarak kabul edilebilir. Ancak yukarı yerleşmede ortaya çıkarılan iki konut yapısının ayrıcalıklı bir durumu olduğu bellidir. Bu konutlar ambar niteliğinde inşa edilmiştir. Diğer konutlar ile bu konutlar arasında bariz bir ürün depolama kapasitesi farkı bulunur. Bu durum yerleşmede bulunan ayrıcalıklı yapı niteliğindeki salt iki yapının da depolama ile ilişkilendirildiğini gösterir. Bu durum göz önüne alınırsa Güvercinkayası sakinlerinin üretime verdiği büyük önem daha iyi anlaşılacaktır[165]. Güvercinkayası yerleşmesinde; oldukça yoğun bir biçimde ele geçen öğütme elemanlarının, hayvan kemiklerinin ve boynuzlarının işaret ettiği karma bir geçim ekonomisi vardır[166]. En çok tüketilen hayvanlar ise koyunlar, keçiler ve sığırlar olmuştur. Avlanan hayvanlarda ise ilk sırayı geyikler alır. Kanatlı hayvanların da yoğun biçimde avlandığı tespit edilmiştir [167]. Güvercinkayası'ndan

[164] Demirtaş, 2017
[165] Çaylı ve Demirtaş, 2016
[166] Gülçur, 2012: 221
[167] Buitenhuis, 1999; Çaylı, 2018: 272

ele geçen veriler neticesinde koyunların ve keçilerin nispeten ileri yaşlarda kesildiği anlaşılmıştır. Bu durum yerleşme sakinlerinin söz konusu hayvanlardan ikincil üretim yaptığına ve onların süt ve yün ekonomisine geçtiklerine işarettir [168] . Güvercinkayası'nda tekstil faaliyetlerine ilişkin doğrudan bir belgeleme yapılamamıştır. Ancak ağırşaklar, mekikler ve tezgâh ağırlıkları birlikte değerlendirildiğinde ipliğin ağırşakla eğrilip tezgâhta dokunduğuna dair bir kanıt elde edilmiştir. Bu tip bir dokuma faaliyeti daha çok hane içi bir aktivitenin işaretidir[169].

Güvercinkayası yerleşimiyle ilgili olarak değinilmesi gereken diğer hususlar ise gelenekte devamlılık olgusu ve sembolizma anlayışıdır. Yerleşmede farklı evrelerde ortaya çıkarılan öğütme sekilerinin gerek inşa ediliş biçimleri gerekse yenileme evrelerinde sürekli olarak görülmesi, yerleşmede var olan geleneğe bağlılık ve şematize üslup anlayışının birer göstergesi olarak kabul edilir (Şekil 11). Bu öğütme sekilerinden bazıları çift gözlü olarak inşa edilmiştir ve biçimleri boğa başını andırmaktadır. Bahse konu olan bu öğütme sekilerinin yoğunluklu olarak üst yerleşmede görülmesi de özenle şekillendirilmiş bu işlik maretyallerinin, belli bir amaca yönelik olarak inşa edildiğini ve boğa başına verilen simgesel bir anlamı düşündürür[170].

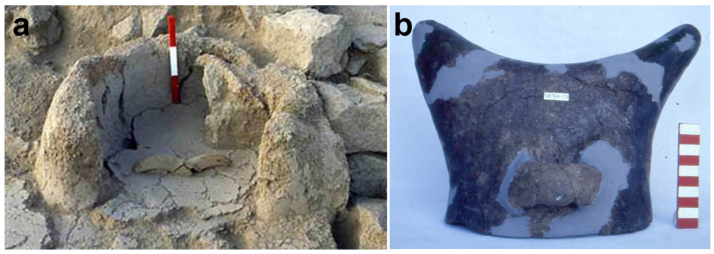
[168] Buitenhuis, 1999; 65
[169] Akkoca, 2023: 53
[170] Çaylı vd., 2020: 48-50

Şekil 1: 1a- 7-8 H M1/H14 Kiler Odası Duvarı Önünde Boğa Başlı Öğütme Sekisi; 1b- 7-8 H M4/H13 Yerleşmenin Ambarının Alt Evresinde Öğütme Sekisi; 1c- 6 İ-J/ H9, İki Tahıl Silosu Önünde Çift Gözlü Öğütme Sekisi.

Şekil 11. Güvercinkayası Silo ve Boğabaşı Biçimli Öğütme Sekileri (GK Kazı Arşivi)

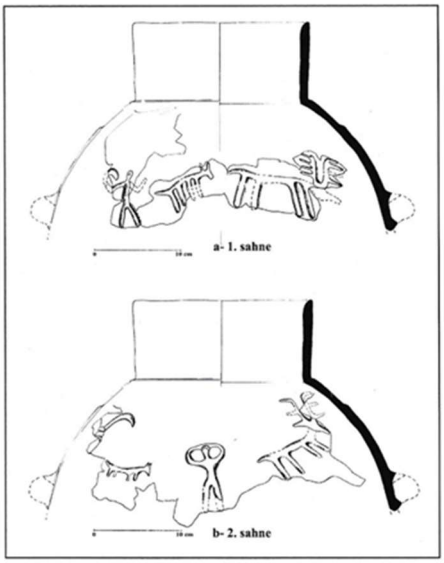
Güvercinkayası'ndan ortaya çıkarılan çanak çömlek gruplarından bazılarında hayvan boynuzlarının kabartmalı olarak işlendiği görülmüştür. Boynuz figürü, tarih öncesi dönemlerde sıkça rastlanan ve aynı zamanda güç ile bereketi simgelediği düşünülen bir figürdür. Bu sebeple yerleşmede hem mimaride hem de çanak çömleklerde görülen bu simgesel uygulamalar, boğaya ya da boynuza atfedilen anlamı gösterir (Şekil 11-12). Özellikle tarım ile ilgili olan bir işlik materyalinde bereketi simgeleyen bir figürün kullanılması bunu destekler niteliktedir[171].

Şekil 2: Mimariyle İlişkili Taşınır Envanter Örneklerinde Boynuz Sembolizması (2a- At Nalı Közlük Tablası Üzerine Bırakılmış İn-situ Boynuzlar (5l); 2b- Pişmiş Toprak Boynuzlu Sac Ayağı (Andiron)).

Şekil 12. Boynuz ve Boynuz biçimli Anderon (GK Kazı Arşivi)

[171] Çaylı vd., 2020: 49-51

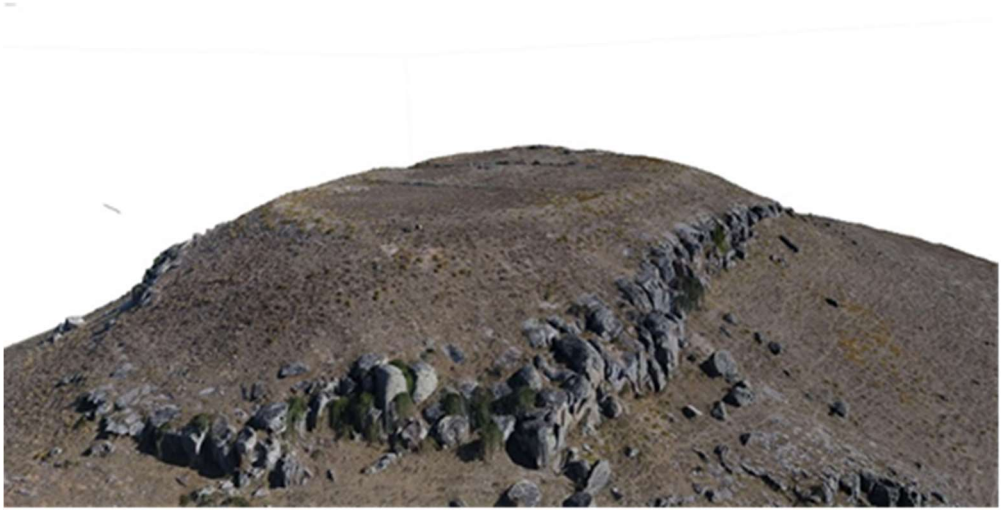
Resim 3: Güvercinkayası "av" sahneli kabartma bezekli çömleği (Çizim, I. Demirtaş).

Şekil 13. Çömlek Üzerinde Kabartma Betimli Geyik Avı Sahnesi (Demirtaş ve Gülçur, 2017: 68, Res. 3)

3.5. Büyük Deller

Büyük Deller, Aksaray ili, Gülağaç İlçesi, Demirci Kasabası'nın kuzeydoğusunda, kasaba merkezinden yaklaşık 1.5 km uzaklıkta, 65 metre yükseklikteki kayalık tepe üzerinde yer almaktadır [172] (Şekil 14). Göreli olarak Hellenistik-Roma ve Orta Kalkolitik dönemlerine tarihlenen yerleşmede Dr. Pınar Çaylı başkanlığında 2021 yılında arkeolojik kazılar başlatılmıştır. Büyük Deller'de tespit edilen en erken yerleşim izleri kayalık zemin üzerindeki Kalkolitik dönem köy yerleşmesidir. Hellenistik Dönem'de bir kale olduğu anlaşılan ikinci iskân izleriyse yaklaşık 5000 yıl sonrasına aittir[173].

[172] Çaylı vd., 2023: 135-136.
[173] Hellenistik dönem bulguları hakkında detaylı bilgi için bkz. Tüysüz vd., 2024.

Şekil 14. Büyük Deller Tepesi (Büyük Deller Kazı Arşivi)

Görece yeni başlayan kazılarda prehistorik dönemlere ait bulgular şimdilik oldukça kısıtlıdır. Açığa çıkarılan dolgularda en yoğun malzeme grubunu çanak çömlekler, hayvan kenikleri ve yontma taş alet endüstrisi oluşturmaktadır. Kap repertuvarı içinde yer alan iri depo kapları, yemek dağıtımında kullanıldığı düşünülen çanaklar, bölgede Güvercinkayası yerleşmesinden tanınan örneklerle benzer yapım ve biçim özelliklerine sahiptir. Hayvan kemikleri üzerine yapılan ilk gözlemler Kalkolitik Çağ'da yerleşmede evcil hayvanlar içinde koyun ve keçi tüketiminin en yoğun grubu oluşturduğunu göstermektedir. Bunu sığır ve çok daha az oranda domuz izlemektedir. Av hayvanları arasında kızıl geyik ve ulu geyik, ayı, yabani at ve eşek, tavşan ve kuş (bayağı turna) yer almaktadır. Koyunlardaki geniş yaş aralığı; süt, et ve yünleri için yetiştirildiklerine işaret etmektedir. Yoğun dilgi üretiminin tespit edildiği obsidiyen yontmataş alet endüstisine ait orak bıçaklarsa tarımsal aktiviteye işaret eden bulgular arasındadır[174].

[174] Çaylı, 2025

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜLAĞAÇ (AKSARAY) İLÇESİ'NDE ETNOARKEOLOJİ VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI YÜRÜTÜLEN ALANLARIN TANITIMI İLE BURALARDAN ELDE EDİLEN ETNOGRAFİK VERİLER

Tez çalışmasının bu bölümünde üç yaz dönemi boyunca sürdürülen etnografik alan araştırmasında ele geçen veriler tematik başlıklar altında sıralanacaktır. Ek olarak, etnografik verileri tamamlayan bazı literatür bilgileri de bu bölüm çerçevesinde verilmiştir. Saha araştırmaları kapsamında; Gülağaç İlçesi ve yakın çevresinde konumlanmış, arkeolojik geçmişleriyle de bilinen; Alayhan Köyü, Bebek Köyü, Çatalsu Köyü, Demirci Kasabası, Doğantarla Köyü, Kızılkaya Köyü, Saratlı Kasabası, Süleyman Höyüğü Köyü ve Pınarbaşı Mahallesi'nde yapılan gözlem ve sözlü tarih çalışmalarının sonuçları çeşitli temalar altında toplanmıştır. Bu temalar başlıca; mimari anlayış, kamusal alan kullanımı, kırsal ölçüler, yerel depolama alışkanlıkları, tarımsal faaliyetler, hayvancılık aktiviteleri, zanaat uygulamaları, avcılık gelenekleri ve geçiş dönemi pratikleridir. Bunlara ek olarak halk hafızasında yer edinmiş farklı başlıklardan etnografik veriler de yok olmadan kayıt altına alınmıştır. Tüm bu etnografik veriler, yerel sözcük kullanımlarıyla birlikte verilmiş, bu sayede halk ağzı ile ilgili bir derleme faaliyeti de yürütülmüştür.

Yerleşimler	Alayhan Köyü	Bebek Köyü	Çatalsu Köyü	Demirci Kasabası	Doğantarla Köyü	Kızılkaya Köyü	Saratlı Kasabası	Pınarbaşı Mahallesi	Süleyman Höyüğü Köyü
Görüşme Sayısı	2	5	5	8	12	2	21	5	7
Yöntem	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih	Doğrudan Gözlem ve Sözlü Tarih

4.1. Alayhan Köyü

Alayhan Köyü, Aksaray-Nevşehir yolundan 2 km içeride konumlanmıştır ve günümüzde Aksaray merkezine 50 km uzaklıktadır. Yerleşim yeri, Gülağaç ilçesine çok yakın olmasına rağmen Merkez İlçesi'ne bağlıdır. Köyün ismi, Selçuklu ve Osmanlı kayıtlarında Alayî olarak geçmektedir. Konyalı bu ifadenin, Alâ'ed-din'in nispet şekli olduğunu söylemiştir. Yapıldığı zamanda Büyük Kervansaray olarak bilinen Alayhan bu köyün sınırları içinde yer alır. Han, şimdilerde restore edilmiştir ve turizme açıktır. Eski handa ise kazılar yapılmış ve bazı bölümleri açığa çıkarılmıştır. Köy merkezinden yaklaşık 850 metre uzaklıkta, batı yönünde tescilli bir yerleşme olan Alayhan Höyük yer alır. Höyük, en erken MÖ. 3. Binyılda, uzun bir kesinti sonrasında Geç Demir Çağ ve Orta Çağ'da tekrar iskân edilmiştir[175].

Modern köy merkezi ise bir tepenin güney ve batı eteklerinde kurulmuştur. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilere göre sürekli nüfusu 520 kişiden oluşmaktadır. Konyalı; köy toprağının kıraç olduğunu, bu yüzden göçlerin yoğun olarak yaşandığını da kaydetmiştir. Aynı durum günümüzde de etkilerini

[175] Esin vd., 1998: 234-235

göstermektedir. Yine bu durumun bir sonucu olarak hayvancılık açısından yoğun faaliyetler görülmez. Alayhan Köyü halkı Kürt yurttaşlardan oluşmaktadır[176].

Şekil 15. Alayhan (Restore) ve Eski Han (Kazı Alanı)

Şekil 16. Alayhan Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi)

4.1.1. Mimari

Alayhan Köyü'nde yapılan sözlü tarih çalışmalarında mimari ile ilgili yöredeki genel eğilimle doğru orantılı bilgiler edinilmiştir. KK55'ten edinildiğine göre; bu köyde ilk yerleşenler in denilen yer altı yerleşimlerinde yaşamaya başlamışlardır. KK55, köye ilk yerleşenlerden biri olduğunu ifade ettiği büyük dedesinin, ailesiyle beraber köyün şimdiki yerleşiminin ortasında kalan inlerden birinde yaşamaya başladığını ve

[176] Konyalı, 1974: 1818

ardından gelen pek çok ailenin de yanyana bulunan bu inlerde yaşadığını ifade etmiştir. KK55, bu bilgileri babasından öğrendiğini de eklemiştir. Ayrıca ilk yerleşilen inlerin sonradan su altında kaldığını da ifade eden KK55, çevre köylerde bu inlerin depolama için kullanıldığını ancak Alayhan'da kullanılan hiç in kalmadığını da söylemiştir. KK55 bu durumu;

"Alahan'da inleri hep boşalttık kızım, burada inde peynir saklayacak âdem kaldı mı ki." şeklinde ifade etmiştir.

Aynı kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin devamında, inlerden sonra köyde hemen herkesin kemerli odalar yapmaya başladığı öğrenildi;

"O zamanlar bu zenginlik göstergesi oldu. Herkes yaptı. Benim dedem de yaptı. Şimdi kimisi uçtu kimisi âtıl. Amma istersen gezer bakarız senin fotoğraf çekeceğin kadar ayakta kalanları var mı."

KK55 ile yapılan bu görüşme, yapımını yeni tamamladığı evinin bahçesinde gerçekleşmiştir. Konuşmanın devamında evini işaret ederek, "İşte şimdi de bu beton yığınlarına harcadık parayı. Değil Alahan'ı tüm çevreyi gezsen böylesini bulamazsın, 40 yıllık emeğimi yatırdım buraya, herkesin banyosu ayrı, hanımın tandırı ayrı. Rahmetlik dedem mezarından kalksa da görse, onun atıyla bir ömür geçirdiği mağaraya baksa bir de buraya." Görüşmenin bu bölümünden ve köy sokaklarında yapılan gözlemlerden anlaşılmaktadır ki çoğu köy sakini, kemer evlerden sonra benzer mimari özellikle evler yaptırmıştır.

Alayhan'da yapılan gözlem çalışmaları KK55'ten kaydedilen bilgileri doğrular niteliktedir. Köyde girişleri ot, çöp ve kaya parçalarıyla tamamen kapanmış inler göze çarpar. İnsanların bir zamanlar buralarda yaşadıkları ancak kemer evleri yaptırdıktan sonra buraları kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde ise kemerli evlerin de çoğunun yok olmaya başladığı dikkati çekmiştir.

Şekil 17. Köy Meydanından Bir Görünüm

Şekil 18. Köyde eskiden İn Girişi Olduğu Söylenen Yer

Şekil 19. KK55'e Ait Tandır Evi

4.1.2. Kamusal alan kullanımı

KK55 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında eski zamanlarda ya da günümüzde köy halkı tarafından ortak kullanılan alanlar olup olmadığı sorusuna şu şekilde cevap alınmıştır; "Hani herkes kemerli odalar yaptı dedim ya sana, işte o zamanlardan köy odaları da yapıldı, benim babamın varıdı mesela hem yenir içilir hem de sohbet edilirdi burda, seni götüreyim, girilecek durumdaysa gir." Konuşmanın devamında şimdi köy odalarının yerini tutan bir yer olup olmadığı da soruldu, KK55, "Kıraathane denilen o yerden bizim köyde yoktur bulamazsın amma yeni bir taziye evi yaptırık buraya. Üst katına da şark köşesi kurduk. Aslımız neslimiz Diyarbakır işte belli olsun dedik."

Yukarıda bahsi geçen köy odaları, kırsal hayatın toplanma mekânı olarak literatürde çeşitli isimlerle kendine yer bulmuştur. Yalnızca erkekler tarafından kullanılan bu mekânlara; eril odalar, ergiş odaları, adam odası, delikanlı teşkilatı ve yaran odası gibi isimler verilmiştir. Halk mimarisinin ürünü olan bu odalar, belirli ailelere ait olarak inşa edildikleri için fertlerin aidiyet duygusunu perçinleyen kamusal alanlardır. Fakat bu odaların işlevleri bununla sınırlı değildir. Dini ritüeler, eğlence, sohbet etme, misafir ağırlama gibi görevler yerine getiren bu odalar genellikle benzer biçimde inşa edilmiştir. Kırsal dünyanın tek mekânda pek çok işlevi yerine getiren bu alanları, bir anlamda kültürün paylaşıldığı ve taşındığı yerler olmuşlardır[177].

Köy odaları, kendi içlerinde belirli bir düzene sahiptir. Odaların bakımı ve misafirlerin ağırlanması husularında çeşitli düzenler vardır. Bu odalarda gençlerin yaşlılara hizmet ettiği ve yer yer toplumsal nizamı aksatan olayların çözüme kavuşturulduğu bir anlayış hâkimdir. Ortak kullanım alanı özelliği gösteren köy odaları, normal konut yapılarından daha büyük olarak inşa edilmiştir. Bu odalar, bir ev yapısından çok, geniş bir oturma odası olarak düzenlenmiştir[178].

[177] Aksakal, 2019: 291
[178] Aksakal, 2019: 292, 293

Şekil 20. Altınsoy Ailesine Köy Odası

Köyde ortak alan kullanımı konusunda sürdürülen gözlemler sırasında eski köy odalarından içine girilebilir durumda olan bir örneğe rastlanmamıştır. Yalnızca bir tanesi dışarıdan fark edilecek şekilde ayaktadır. Ama günümüzde ortak olarak kullanılması için inşa edilmiş olan taziye evi, kullanıma açılmamış da olsa kaba inşaatı bitmiş durumdadır (Şekil 21).

Şekil 21. Alayhan Taziye Evi

4.1.3. Depolama

Alayhan'da KK55 ile yürütülen görüşmelerde depolama unsurlarıyla ilgili tek ve önemli bir bilgiye erişilmiştir. KK55, toplanan ürünleri için derince kazdıkları bir çukuru sıvayarak depo hâline getirdiklerini söylemiştir. "Biz buğdayı topladık mı getirir kazdığımız çukura doldururuz, buğda guyusu denir buna. Hasattan epey önce derince eşeriz bir yeri, bir sıva hazırlarız çamur ve samanla, guyu iyice bir sıvanır,

kurur, al sana depo, yığ istediğin gibi, lazım oldukça al, hatta ebem buna kırk azzık guyusu deridi." Köyde şu anda açılmış böyle bir kuyu mevcut değildir ancak bu türden depolama alanları halk hafızasında yer edinmiştir.

4.1.4. Ölçü

Alayhan Köyü içinde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmaları kapsamında görüşmecilere, yörede kullanılan ölçülerle ilgili sorular sorulmuştur. Bu kapsamda KK55'ten derlenen ölçü bilgileri şu şekildedir; "Şimdi ölçü deyince eski de yeni de aynı, 4 şiniğe 1 kile deriz. Teneke hesabı çıktı daha sonraları amma çoğumuz şinik ve kile ile ölçer tartarız." Aynı görüşme sırasında ölçüler konusunda uzunluk ölçüleri de konu edilmiştir. Alınan cevap şu şekildedir; "Biz buralarda 40'a 40 bir dönümdür. Bunu belledik, bununla alıp sattık ama sonradan dekarla iş görülür oldu." Burada bahsedilen 40'a 40'lık dönüm, 40 m*40 m =1600 metrekarelik alana denk gelen ve köy dönümü olarak ifade edilen yerel ölçü birimidir.

4.1.5. Tarımsal aktiviteler

Alayhan'da yapılan tarım faaliyetleriyle ilgi sorulan sorulara alınan karşılıklar şu şekildedir;

"Alahan'da ne yetişmez ki, ne eksen yetişir burada, hiç kötü mahsulümüz olduğunu bilmem ben. Ama şimdiyi dersen şunu derim, ne ekecek adam kaldı ne de kalan adamda ekecek para." Aynı görüşmenin devamında yörede en çok tarımı yapılan ürünler sorulmuş ve KK55'ten şu cevap alınmıştır; "Arpa, buğday, yonca, pancar, ayçekirdeği, mercimek, nohut. Ben en çok yoncayı görür bilirim nedense."

4.1.6. Hayvan yetiştiriciliği

Alayhan'da yürütülen çalışmalarda köydeki hayvancılık gelenekleri üzerine de görüşmeler yapılmıştır. Bu konuda KK55'ten öğrenilen bilgiler şöyledir; "Şurda tek hane bulamazsın hayvancılıktan para kazansın amma ben çocukluğumdan bilirim ki

burda hem küçükbaş hem büyükbaş hayvan olurdu her evde. Yahu hiç olmayanın güvercini olurdu. Bitti gitti işte.” Görüşmenin devamında yöre halkının hangi eti daha çok tükettiği de öğrenmeye çalışılmış ve “Ekseri büyükbaş.” cevabı alınmıştır.

4.1.7. Ticari faaliyetler

Alayhan Köyü’nde KK55 ile yapılan görüşmede yörede en çok ticareti yapılan iş kolunu öğrenmek için sorulan soruya alınan karşılık şu şekildedir; “Burda biri ne iş yapsa ardına herkes aynı işi yapar. Evvelden beri herkes hurdacılık yapar Alahan’da. İyi para döner bu işte. Başka şehirlerde bile yapar olunmuş zamanla. Misal İzmir’de elli haneyiz bu işi yapan.” derlenen bu hurdacılık faaliyetinin köy genelinde ne kadar yaygın olduğu, dışa göç verileriyle de birbirini tamamlamaktadır. Hurdacılık yapmak amacıyla köyden İzmit, Adapazarı ve Bursa illerine ortalama elli hanelik göçler yaşanmıştır.

4.1.8. Zanaat faaliyetleri

Yörede yaygın olan zanaat faaliyetleriyle ilgili olarak KK56 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede, “El işi deyince çorap ve hasır, taa ebem zamanından beri bu gelir. Ama çorap ören kaldıysa da çedene yasaklanınca hasır tamamen bitti. Onun dalından yapardık çünkü bilirsen.” cevabı alınmıştır.

4.1.9. Avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri

Yörede sürdürülen av alışkanlıklarıyla ilgili sözlü görüşmelerde KK55, eski zamanlarda özellikle keklik ve güvercin avının çok yaygın olduğunu, kendisinin hâlen bu faaliyetlere devam ettiğini ama başka pek avlanan olmadığını iletmiştir. Kendisinin bu av faaliyetini tüfekle gerçekleştirdiğini söyleyen KK55, “Bu bir hastalık, yemek için değil o anı yaşamak için gidersin ava.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Toplayıcılık için ise KK56’dan derlenen bilgiler şu şekildedir; “Yağmur yaş oldu mu koşarım işlemeye, yağışta anında biter otlar, onları yemezsem kahvaltı

ettim sayma, acı kök ve kardele toplarım, herkes yiyemez haa acı gelir ama alışırsan onlarsız olmaz, daha dün işledim şehre yolladım kızlarıma." Burada KK56'nın acı kök şeklinde söylediği bitki, çevrede yaygın olan çıtlık bitkisidir. Kardele ise ona çok benzeyen başka bir bitkidir. Fakat KK56 bu adlandırmanın sadece Alayhan'da olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Alayhan'da toplayıcılık faaliyeti işlemek sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Şekil 22. KK55 ve KK56 ile Sözlü Tarih Çalışmaları Sırasında

4.2. Bebek Köyü

Bebek Köyü, Aksaray'ın Gülağaç İlçesi'ne bağlıdır ve şehir merkezine 40 km uzaklıktadır. Aksaray-Nevşehir karayolu üzerinde yer alan Tepesidelik Han (Öresin Han, Üresin Han,) da bu köyün sınırları içinde yer almaktadır. Bu han, Selçuklu Dönemi'nde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu kıymetli hanı, kimin yaptırdığı net bir şekilde bilinememektedir. Üzerinde herhangi bir kitabe bulunamamıştır. Han günümüzde restore edilip turizme açılmış olsa da bu işlemden önce taç kapısı ve ön cephesi oldukça hasar almıştır. Bazı tarihsel belgeler bu handa ticaret ve borsa işlerinin yapıldığını yazmaktadır[179].

Konyalı iki ciltlik eserinde bu köye ait bazı alanlar ve onlara verilen isimlerden bahsetmiştir. Bunlar; Uzungöl, Ören, Kılavuz, Barkaç, Han, Küçükdölek, Çağılbeli ve Çihridağı'dır. Ayrıca Konyalı Ören adı verilen bölümde büyük bir mezar alanı

[179] Cığırlı ve Hüyük, 2017: 26-27

olduğunu da kaydetmiştir. Bu köyde Kürt ahali meskûndur. Civardaki çoğu yerleşimde görüldüğü gibi bu köyün de evlerinin altı mağaralardan oluşmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilere göre sürekli nüfusu 448 olarak kaydedilmiştir[180]. Bebek köyü girişinde, su kenarında Bebek (Sırçantepe) Höyük yer almaktadır (Şekil 24). Höyükteki en erken yerleşim yüzey verileriyle MÖ. 7. Binyıl ikinci yarısında başlamaktadır[181]. Uzun bir kesinti izlenen yerleşmede tespit edilen son iskân izleri, Geç Demir Çağı'na tarihlenmektedir.

Şekil 23. Köy Girişi ve Tepesidelik Han

Şekil 24. Bebek Sırçantepe Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi)

[180] Konyalı, 1974: 18
[181] Demirtaş vd., 2025: 331, Tablo 1

4.2.1. Mimari

Bebek Köyü'nde yapılan sözlü tarih araştırmalarında elde edilen mimari veriler, Gülağaç ve çevresindeki genel eğilimi destekler niteliktedir. Bu konuda KK33'ten kayıt altına alınan bilgiler şu şekildedir; "Eskiden böyle banyo yapacağın temiz ev nerdeydi be kızım. Ben kaç yıl bu hayvanlarla yerin altında yaşadım senesini unuttum. Şurda hayvan yatar, yanında sen yatarsın, az ötende anan baban. İnin köşesinde banyo edersin. Ama şu vardı, kışın üşümezdin, yazın terlemezdin. Benim hanımım işte gördün ine gelin geldi. Herkes öyleydi işte noksanlık değildi bu" (Şekil 24 25). Bebek Köyü'ne Diyarbakır tarafından iskân edilen ilk aileler yer yurt sahibi olana kadar inlerde yaşamışlardır. Ancak köyde yapılan gözlemlerde bu inlerden pek azının içine girilebilir nitelikte kaldığı anlaşılmıştır. Çoğunun girişleri kaybolmuş ve veya iç kısımları su altında kalmış durumdadır. İnlerdeki yaşam, ailelerin arsa sahibi olup kemer ev inşa ettirdikleri zamana kadar sürmüştür. Bu kemer evleri bazı aileler inlerinin üzerine inşa etmişlerdir. Görüşmenin devamında KK33 bu durumu "Bak sade burda değil çevrede hangi köye gidersen git orda görürsün kemer evi. Başka çare yoktu. Az bir arsa sahibi olduk diktik kemer evi" şeklinde açıklamıştır (Şekil 27). Kemer evler dayanıklı olmalarına rağmen daha sonra köy sakinleri günümüz mimari anlayışına yakın evlerde yaşamaya başlamışlardır. KK33 bu durumun da herkesin birbirinden gördüğünü yapmasına bağlı olduğunu ifade ederken "Kemer ev şundan daha mı kötü (Şimdi oturduğu evi gösteriyor). Değil tabi ama işte biri yaptırdı ya yaptırmazsan geri kaldın demektir. Ben ne iş olsa yaptım. Gurbete gittim. (Ellerini gösteriyor) Şimdi bak bu ellerimin hâline. Bir günde böyle olmadı ya. Her iş yapıldı ki gece gündüz. Bu ev dikildi. Torun torba herkese bakıldı, çekildi. Ne oldu işte sobaya, doğalgaza muhtaç kalındı. Desen eski kemer odana dön, ben dönerim de işte" demiştir. Yöredeki güncel mimari alışkanlıklarla ilgili KK57 ile yapılan yarı yapılandırılmış bir görüşmeden de şu bilgiler edinilmiştir; "Burda evler hep birbirine benzer çünkü maliyet kullanışlılık açısından en uygunu bu. Köyde zemin çok yumuşak olduğu için demiri çok fazla kullanmak gerekiyor. Şimdi usta kiralıyoruz o yapıyor. İlk adım ev alanını tevsiyelemektir. Yani temel kazılacak şekilde düzen yapmak diyim sen anla. Bu aşamadan sonra temel kazılır. Sonra temele beton döktüreceksen o aşama gelir ya da betona ek Saratlı'da bulunan sert bir taş vardır. Onu kullananlar olur. Bu noktada tekrar tevsiye yapılması gerekir. Hemen ardından hazır betonun dökülmesi gelir. Binayı hangi maddeden yapacaksan o aşama gelir

şimdi. Sen ne seçersen, neye gücün yeterse yani. En son da çatı yapılır. Bak şunu diyim cephelere dikkat ediyoruz biz. Hem manzara için hem de güneş ışığı için. Bir bakarsan köyün geneli aynı doğrultuda yapmıştır evini."

Şekil 25. Köyde Kısmen Açık Kalmış İn Girişlerinden Biri

Şekil 26. Köyde Kısmen Kullanılabilir Durumdaki Bir İn

Şekil 27. Köyde İn Girişi Üzerine İnşa Edilen Bir Kemer Ev

Şekil 28. Köyde Âtıl Bir Eve Ait Çamur Sıvalı Taş Duvar Örgüsü

4.2.2. Kamusal alan kullanımı

Eski zaman köylerinde yaşatılan köy odası geleneğine Bebek Köyü'nde de rastlanmaktadır. Ancak günümüzde sağlam kalmış ve kullanılan bir köy odası bulunmamaktadır. KK33, eski köy odası geleneğinden şu şekilde bahsetmektedir; "Vakit geçirmek de ne, tüm akşam oturulurdu köy odalarında. Oyun bile oynanırdı. Kavga yoktu, dövüş azdı. Kin yoktu kızım kin tutmak yoktu. Düşmanlık unutulurdu. Bir tane genç üf demeden hizmet ederdi o odada. Hadi ben şimdi torunumdan su isteyemiyorum." Görüşmenin devamında, KK33'e şimdi ortak vakit geçirilen bir

mekân olup olmadığı konusunda da sorular yöneltilmiştir. Alınan cevap şu şekildedir; "Kızım bizim burda öyle yer felan yok. İşi anca bitiren yatağına zor düşer. Cami sayılırsa o var bak.

4.2.3. Depolama

Bebek Köyü'nde sürdürülen araştırmalarda görüşmecilere eski ve yeni depolama unsurlarını kayıt altına almak için de sorular sorulmuştur. KK33'ten derlenen şu bilgiler önemlidir. "Babam gününde dedim işte her şey inimizde saklanırdı. Ben şimdi eve bir oda yaptım da dolduruyoruz oraya. Ne çanaklarım, küplerim vardı benim biliyor musun atadan kalma. Dağıttım hepsini de şu kötü kaplara kaldım. Eski denileni bir ben arar oldum herhalde. Yine de saman yığdım bir ine, sen inebilir misin oraya, götüreyim seni." Depolama unsurlarıyla ilgili KK57 ise kelle adı verilen bir uygulamadan bahsetmiştir. Bu uygulama, inlere düzgün bir biçimde toprak yığdıktan sonra üzerine çömleklerin, sepetlerin ya da diğer depo unsurlarının dizilmesini ifade etmektedir.

4.2.4. Ölçü

Bebek'te yapılan görüşmelerde kaynak kişilere yerel ölçüler konusunda da sorular sorulmuştur. KK33 bu konuda "Ben şimdi de şinikle ölçerim bak hemen burda (Şiniği gösteriyor). Bu şimdi tam dolu oldu mu 8 kilo olur. Yani daha ağır şeye kantar nede var ama bu işte günlük kullandığım. İşimizi görür, yeter olur. (Şekil 29)" demiştir.

Şekil 29. Şinik

4.2.5. Tarımsal aktiviteler

Bebek Köyü'nde sürdürülen tarım faaliyetleriyle ilgili neredeyse tüm ömrünü bu işe adamış olan KK33 ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Derlenen bilgiler şu şekildedir; "İyi sordun bunu. Bizim tarımdan yana yüzümüz on yıldır ilk kez bu sene güldü. Bak biz köyde her yıl 7500 dekar ekeriz, 7500 dekar nadas. Ekecek para kazansak on yıldır da gülerdik de bak daha ekmeden borca girersen nasıl olsun bu iş. Bu yıl iyi verim oldu. Sen ne ekeriz onu soruyonsa. Nohut, mercimek, arpa, buğday, çavdar, domates. Ben bunları ekerim. Bakma derim böyle de köyde en çok ben ekerim. Hanım avarla uğraşır. Ben, oğlan, hanım işte işçi tutacak güç olursa bir de onlar. Gücümüz yetene kadar. Seni de çalıştırayım mı bak buğda eleme işi var şimdi" (Şekil 30). Burada avar ile kastedilen, kabakgillerden olan sebzelerdir. Anlaşıldığı kadarıyla köyde avar ekim ve sökümüyle kadınlar uğraşmaktadır. Bu kural gibi görülmüş bir iş bölümüdür. Ek olarak bu görüşme sırasında KK57, arpayı hayvanlara yem olması için ektiklerini söylemiştir. Ayrıca KK57 iş bölümü konusunda, "Kadınların tarlada çalışması durumu bitti. Önceden tırmık çekerlerdi. Makine çoğalınca kadınlar bu işten sıyrıldı." demiştir.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, kadın ile erkek arasındaki güç ilişkisi üzerinden temellenir. Hâkim anlayışa göre, kadınların ve erkekerin yapabilecekleri ya da yapamayacakları nitelikte olan işler vardır. Toplumun bağlı olduğu fikirlere ve

değerlere göre roller ve sorumluluklar çeşitlenir. Her kültürde kendine has bir işbölümü sistemi vardır. Fakat bu sistemler, coğrafyaya ve zamana bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Yaygın olan görüşe göre, evin ekmeğini kazanan erkektir. Kadın ise ev ve aile içi görevleri üstlenir. Kırsalda ise bu durum, makineli tarımdan önce ve sonra olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilebilir. Kadınlar, makineli tarım öncesi dönemde birçok tarım işini erkekler ile beraber yaparken makinenin tarım işlerine katılmasıyla birlikte daha çok avlu içindeki işlere yönelmişlerdir[182].

Şekil 30. Buğday Eleme İşlemi

Bebek Köyü'nde KK57 ile gerçekleştirilen başka bir görüşmede tarımsal faaliyetlerin yıl içine dağılımı ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Bu bilgilerşu şekildedir; "Nisanın tam ortasında tarla aktarmaya başlarız. Mayısın sonunda ise ikileme (yeniden aktarma) yapılır. Ekime kadar tarla boş durur. Tava gelir böyle. Ekimin ortasında tohuma çıkılır ve çapa yapılır. Sonra ekim işlemi başlar. Kasım ayına gelinmiş olunur. Bundan dahası hasat mevsimidir." Aynı görüşmenin devamında KK57'ye tarlada görülen hastalıklar ve bu hastalıklara uygulanan ilaçlar da sorulmuştur. Bu soruya "İki sene önce tarlada mantar görür olduk. Öncesi ben bilmezdim. Bunun ilacı var alır onu kullanırız. Öyle elde ilaç yapımı felan kalmadı ben zaten daha önce yapıldığını da görmedim." şeklinde bir cevap alınmıştır. Yine aynı görüşmede genel tarım veriminin kaba bir hesapla özetlenmesi de istenmiştir. Kaynak kişi kabaca, 100 dönüm buğday ekmenin 3 ton buğday kaldırmak demek olduğunu söylemiştir.

[182] Urhan, 2015: 22

4.2.6. Hayvan yetiştiriciliği

Bebek Köyü'nde yapılan çalışmalarda köy halkının en fazla yoğunlaştığı alanın bu olduğu dikkat çekmiştir. KK33'ün dedikleri de bunu destekler niteliktedir. "Ooo işte yüzümü güldüren olay bu kızım. Hayvancılık çok gelişti bizim köyde. Tarımdan gülmedik amma onu hayvancılık kapattı. 600 hayvanı geçti köyde. Nasıl oldu bu iş dersen biz aç kalmamaya uğraşırken oldu. Zaten büyükbaşla uğraşırdık. Holstein[183] getirdik önce. Çok zayiat oldu. Hastalandılar ortada kaldık derken bir âdem simental[184] getirdi. Hani ev konusunda olduğu gibi o alınca herkes alacak ya. Hemen aldık. Şimdi Holstein'in sütü bol olurdu. Simental'de de et bol. Buna uyum sağladık. Amma iyi de baktık bak tüm köyler boşaldı biz neden ayaktayız. Bu hayvan can kattı bize. İyi kazandırdı. Herkes bundan köşe oldu dersem anlar mısın. Anlaşıldığı üzere Bebek Köyü'nde Simental inek üzerine yapılan hayvancılık, tüm köyü ihya etmiştir. Hatta köylerine Simental diyarı adını verdikleri de edinilen bilgiler arasındadır. KK33 bu durumu, "Deneme yanılma yoluyla bulduk amma turnayı gözünden vurduk" şeklinde açıklamaktadır. Yöre halkının temel geçim kaynağı ve odağı budur. Bunun kalıcı olması için de ellerinden geleni yapmaktadırlar. Aynı görüşmenin devamında yaygın et tüketimi biçimi için sorulan soruya da "Büyükbaşın etinden gayrısı yenmez oldu." şeklinde bir cevap alınmıştır. Simental yetiştiriciliğiyle ilgili KK57 ile yapılan görüşmede ise; "Bu köye simentali ilk biz getirdik. Önce 1 sene yaşatamadık. Göz değdi. Gene soktu aslında ama ben nazardan olduğunu düşünüyorum. Sonrasında yine aynı şekilde baktık farklı da bir şey yapmadık ama yaşattık bu sefer. Bu hayvanın sütü çok olmaz amma eti çok kıymetlidir. Akbaş geçer adı. Bu köyün tamamına yakınında vardır akbaş." cevabı alınmıştır. KK57'ye hayvan hastalıkları ve kullanılan ilaçlarla ilgili de bir soru yöneltilmiştir. Kaynak kişi bu soruya, "Koyunda ve büyük başta sarılık olur. Öldürür o affetmez. Daha olmadan tıbbî ilaç lazım. Yoksa kurtuluş yok. Bir de şu mevsimde koyunda sıtma olur. Onun da ilacı vardır. O sarılık kadar tehlikeli değildir." şeklinde bir cevap vermiştir.

[183] Siyah alaca olarak bilinen Hollanda kökenli bir süt ineği ırkı.
[184] İsviçre'de hem süt hem et hayvancılığı için yetiştirilen sığır ırkı.

Şekil 31. Bebek Kayası

4.3. Çatalsu Köyü

Aksaray şehir merkezine 46 km, bağlı bulunduğu Gülağaç ilçesine ise 17 km uzaklıkta bulunan bu köyün eski Apsarı'dır. Çatalsu Köyü, sünnî türkmen kökenli yurttaşlara ev sahipliği yapmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilere göre köyün sürekli nüfusu 298'dir. Konyalı geniş çaplı eserinde bu köyden şu şekilde bahsetmektedir; "Aksaray Irmağı'nın Hıcıb'dan gelen Karasu kolunun Ihlara'dan akan su ile karıştığı yerdedir. Mamasun Barajı, bu köyün topraklarını su altında bırakmış ve köylü iskâna tâbi tutulmuştur. Toprakları bu sebeple yetersizdir. Okulu ve camii mevcuttur. Köyün olduğu yer eski kaya meskenler ve mağaralarla doludur. Tırhaz taları görülür. Köy çok eski olduğu için Fatih devri vesikalarında adı geçer. Köyün evleri yontmataştan bir veya iki katlı evlerdir[185]."

Günümüz köy merkezinin batısında kuş uçumu 1 km uzaklıkta Güvercinkayası yerleşmesi yer almaktadır (Bkz. Sayfa 45).

4.3.1. Mimari

Yörede gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmaları sırasında Çatalsu'da da Gülağaç'ın mimari değişimine paralellik gösterecek bilgiler ortaya çıkmıştır. Baraj yapımı,

[185] Konyalı, 1976: 1817

köyün yaşantısını doğrudan etkilemiş de olsa yine de buradan araştırma alanındaki diğer yerleşimlere çok benzer bilgiler ele geçmiştir.

KK60 yerel mimariyle ilgili olarak; "Köyümüz çok eski bir köydür. Muhtemelen daha önceki ahali gayrimüslim idi. İskân politikasına bağlı olarak meskûn halk değişse de köyün kurulululunun çok eski olduğunu biliyorum. İlk yerleşenler tırazlarda yaşamışlar (Şekil 32). Uzun bir süre bu yeraltı yerleşimlerinde hayat devam etmiş. Açığa çıkarılsa büyük bir yeraltı şehri olduğunu düşünüyorum. Elbette daha sonra yaşam şartlarına bağlı olarak bu tırazların üzerine kemer odalar yapılmış (Şekil 33). Baraj iskanına kadar da yaşam bu evlerde geçmiş. Barajdan önceki evler Güvercinlik'teki evlerin tıpatıpına yakın bir plândaydı. Barajdan sonra elbette acı dolu hikâyeler var. İnsanlar yaşantılarını terk ediyor ve yeni bir hayata başlıyorlar. Daha sonra bu yapılan evlerin o eskiyle hiçbir alaksı yok malesef. Betonarme ev işte. Köy şimdi tamamen bu şekilde. Ama elbette bazı inşat malzemelerinin kullanımı veya taş duvar yapımı olarak bakılırsa eskiye bağlılığın devam ettiği görülür (Şekil 34). Bu bizim kefek ya da kis taş dediğimiz say taşı en çok kullandığımız malzemedir" Aynı konu üzerine KK59 ise "Baraj yapımından sonra neredeyse tüm köy sular altında kaldığı için şu anda sadece modern mimari görüyoruz fakat eski tarafta bizim tıraz dediğimiz taş evler var kalan. Orada kullanılan malzeme hep say taşına benzer bir malzeme."

Şekil 32. Köyde Yalnızca Ağız Kısmı Açık Kalmış Bir Tıraz

Şekil 33. Köyde tıraz Üzerine Yapılan Bir Kemer Oda

Şekil 34. Köy Mimarisinde Yaygın Kullanılan Taş Duvar Örgü Yöntemi

Yaşam alanları dışında Eski Çatalsu köyünde kayıt altına alınmış bir bezirhane de yer almaktadır[186]. Kaya oyma ve taş duvar örgü teknikleri ile yapılan bezirhanenin hezen damı dikdörtgen koridor biçimlidir ve içerisindeki ahşap mekanizma kaybolmuştur. Kaya oyma mekânlarda üçlü eleme tekneleri ve fırın bulunmuştur.

[186] Maraşlı, 2023: 270, 275, Çizim 3

4.3.2. Kamusal alan kullanımı

Çatalsu'da sürdürülen görüşmelerde köy halkı tarafından ortak kullanılan mekânların varlığı üzerine sorular sorulmuştur. KK60 bu konuda; "Ailelere ait köy odalarının dışında bir de köyün dışarıdan gelen konukları ağırladığı bir köy odası da vardı. Misafirhane gibi düşünmek gerekir bunu. Köye dışarıdan gelenlerin her ihtiyacı ücret talep etmeksizin karşılanırdı. Diğeri de güçlü ailelerin odalarıydı. Kıraathane yerine gibi bu da. Ama bunların ayakta kalanı yoktur. Kemer odaları gezdiğimizde oranın durumunu daha iyi anlayacaksın." demiştir. KK59 da aile büyüklerinden eski köy odalarının varlığını duyduğunu ancak bu konuda daha detaylı bilgilere sahip olmadığını söylemiştir.

4.3.3. Depolama

Çatalsu Köyü'nde eski zamanlarda ve günümüzde uygulanan depo etme alışkanlıkları üzerine sorulan sorulara öncelikli olarak KK65'ten cevap alınmıştır. KK65, eski zamanlarda herkesin evinin alt katında aşırt adı verilen saydan depo bölmelerinin olduğunu söylemiştir. KK65 aşırtlarla ilgili olarak, "Bunların yapıldığı zamanı ben bile bilmem. Düşü o kadar eskidir. Herkesin evinde olurdu zaten bu. Nedir ne zaman yapılmş hiç düşünmedik. Hep vardı. Aşırtların içinde istediğin sürece saklardın ne saklyacaksan. Zaten o alt katlar soğuk da olurdu. Kokmaz, bozulmaz koyduğun şey." demiştir. Görüşmenin devamında diğer depolama unsurlarıyla ilgili olarak ise "Bak bir de 10 kile kadar alan çuvallar olurdu. Hanımlar diker hazır ederdi onları. İçine ne istersen koyar yine o mahzenlere indirirdin mesela. Daha başka nereden baksan 60-70 kile alan ahşap sandıklar olurdu. Onlar da yine aşırtların orda dururdu. Aklıma gelen bunlar." şeklinde bilgiler vermiştir.

4.3.4. Ölçü

Çatalsu'da kullanılan yerel ölçü birimleriyle ilgili olarak KK60 ve KK67 ile görüşmeler erçekleştirilmişir. KK60, eskiden 60*60'lık ölçüye bir dekar denildiğini söylemiştir. KK60 ise "Şimdi 1 dönüm 2500 metrekare'dir. Köylü hesabı buna göre yapar. Bunu ilk kim çıkarmış bilemem. Bir de ağırlık ölçülerimiz vardır. Otuz iki

kg'ye denk gelen kile gibi. Bu aynı zamanda 4 şiniğe eşttir. Şiniğin de yarısı olan yarımla vardır. Ek olarak zeytinyağı tenekesiyle ölçülen yarımlanın da yarısı olan kutu vardır." demiştir.

4.3.5. Tarımsal aktiviteler

Çatalsu Köyü'nde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında, köyde sürdürülen tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak KK60 ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. KK60 bu faaliyetlerin bi yıla nasıl yayıldığını şöyle özetlemiştir; "Şimdi önce tarlanın hazırlanması var. Bir güz ve bir de baharda tarla sürülerek ekime hazırlanır. Bunların herbirine aktarma ve ikisine birden de ikileme denir. Mart sonu nisan başı gibi baklagiller ekilir. Ayçiçeği ve pancar için ise mayıs beklenir. Tüm sebzeler Hıdırelllez':den sonra ekilir. Çünkü sebzeler yağış gördü mü tüm emekler boşa gider. Verim alınmaz. Temmuz ayında önceki ekimde ekilen tahıllar hasat edilir. Eylül ayında sarımsak ekimi yapılırken mayıs ürünleri hasat edilir. Bu şekilde çiftçinin işi hiç bitmez ki önce makine yokken sen düşün. Burada önemli olan hava koşullarını takip etmektir. Yoksa tekraren ekemeyecek duruma gelirsin ekonomik zarardan dolayı. Ayrıca iyi bir verim için bu kıraçtaki arazilerin mutlaka 1 yıl nadasa bırakılması gerekir." Ayrıca köyde sürdülen çalışmalarda KK66'nin tarım aletlerinin fotoğraflaması yapılmıştır (Şekil 35).

Şekil 35. Enlik[187] ve Orağın Kullanılış Şekli

[187] Yolma İşlemlerinde Kullanılan Bir Tarım Aparatı

Şekil 36. Kalbur, Peynir Çömleği ve Peynir Basma Tokmağı

4.3.6. Hayvan yetiştiriciği

Çatalsu Köyü'nde devam eden ya da akılda kalan hayvan yetiştiriciği işlemlerine ait sorular KK60'a sorulmuştur. KK60 bu konuda**,** "Çobansızlık en büyük sorun bizim burada. Hatta bu yüzden büyükbaş hayvancılığı bitme noktasında diyebilirim. Belki süt inekçiliği bir parça sayılabilir şu an devam eden faaliyetlere. Yedi sekiz hane kadar uğraşanı vardır bunun. Ama onun dışında varsa da küçükbaş yani o da çoban gerektirmiyor diye. E kümes hayvanları desen çoğu evde var ama yani insanlar kendine yeter kadar besliyorlar." demiştir. Ek olarak yürütülen çalışmalarda KK66'ya ait bir koyun kırkma makası da fotoğraflanmıştır (Şekil 37).

Şekil 37. Koyun Kırkma Makası

4.3.7. Ticari faaliyetler

Yörede sürdürülen ticari faaliyetler üzerine hazırlanan sorular KK59 ve KK60'a sorulmuştur. KK59, köyde sürdürülen kısıtlı düzeyde ticaretin daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı olduğunu ifade etmiştir. KK60 ise köyün göle olan yakınlığından dolayı balık lokantacılığının köydeki en büyük ticaret kolu olduğunu söylemiştir. KK60 bunu, "Zaten buralarda ticaret çok yaygın diyemem ama işin içinden tarım ve hayvancılığı çıkarırsak belki de %90 yoğunluk balık lokantacılığındadır. Birkaç balık lokantasının sahibi ve çalışanları hep bu köyün halkındandır." şeklinde ifade etmiştir.

4.3.8. Zanaat faaliyetleri

Köyde devam eden ya da eski zamanlarda etkisini bırakmış zanaat etkinlikleri ile ilgili olarak KK59, eski zamanlarda dokuma işinin oldukça yaygın olduğunu duyduğunu söylemiştir. KK60 ise, "Bizim köy halkı pek bilmez sanatı, el işini aslında. Eskiden mecburiyetten dokuma varmış da şimdilerde birine bir sanat öğretmek savaş gibi olur burada. Yeni yeni kartonpiyerle uğraşan gençler çıktı bakalım ne kadar ilerler." demiştir. KK65 ise baraj yapımından sonra uzun süre ağaç

işçiliğinin köyde kendine yer bulduğunu ifade etmiştir. Köyde sürdürülen çalışmalarda KK66'ya ait eski dokuma aletleri de fotoğraflanmıştır (Şekil 38).

Şekil 38. Halı Kilim Dokuma Tarağı ve Kırpma Makası, Kirmen

Şekil 39. İlkel El Matkabı (Burgu)

4.3.9. Avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri

Çatalsu Köyü'nde yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmelerde avcılık ve toplayıcılıkla ilgili sorulara KK59 ve KK60 cevap vermiştir. KK59, "Nenemden duyduğuma göre eskiden nişanlı olanlar birlikte çıtlık toplamaya gidermiş. Bu bir gelenek gibiymiş. Av konusunda ise barajdan sonara balık avlamanın oldukça yaygınlaştığını biliyorum." demiştir. KK60 ise köyde balık avlamak dışında pek bir

av geleneğinin olmadığını, bu alışkanlığın eski zamanlarda yapılan tekil faaliyetlerle sınırlı olduğunu söylemiştir. Görüşmenin devamında KK60, "Bahar aylarında çevreden yenilebilecek ot toplamaya mutlaka gideriz. Bu vardır. Örneğin; çıtlık, kaz ayağı, camak gibi birbirine benzer otları toplarız. Bunlar protein açısından oldukça zengindir." demiştir. Ayrıca çalışmalar sırasında konuyla ilgili olarak KK66'ya ait bir kemirgen tuzağı fotoğraflanmıştır (Şekil 40). Bu tuzak, eski zamanlarda evleri ve depolama ünitelerini kemirgenlerden esirgemek için kurulmaktadır.

Şekil 40. Kemirgen Tuzağı

4.3.10. Diğer etnografik veriler

Çatalsu Köyü'nde sürdürülen sözlü tarih çalışmaları srasında KK60'tan köyün kuruluşuyla ve bazı özellikleriyle ilgili veriler derlenmiştir;

"Burasının adı aslında Apsarı idi. Ap eski dilde su demektir. Sarı ise yan anlamında olan sağrıdan gelmiştir. Yani suyun yanı anlamındadır köyün eski adı. Köyümüz Melendiz ve Karasu'nun birleşim noktasındadır çünkü (Şekil 41). Köy ve mahalle isimleri değiştiğinde de Çatalsu demişler buraya. Yine o iki akarsudan alıyor yani ismini. Esasında buranın halkı evvelden Alevî imiş. Sonradan Sünnîleşmiş. 4. Murat Bağdat seferi sırasında ordusunu bu vadide dinlendirmiştir. Komşu köylerden Gençosman'ın adı da oradan yani. Bağdat fatihi Genç Osman'ın köyüdür orası. Göçle kurulmuş bir köy elbette burası. Melendiz, Selime ve Nevşehir'den gelenler

kurmuş. İlk gelen aileler; Delibağamlar, Etliceliler ve Harbeciler'dir. Etliceliler, köyün en yoğun nüfuslu ailesidir. Honam Yörük'lerindendir bunlar. Harbeciler ise adlarını atalarının top ve tüfek savaşçısı olmalarından dolayı almışlardır. Avrupa'da veya Aksaray merkezinde toplam 6000 kişilik nüfusumuz olsa da şu an köyde tahminen 260 kişilik bir nüfus vardır. Birbirine bağlı bir halkı vardır köyümüzün. Örneğin bazı önemli sorunlar hâlen kendi içinde çözülür köyün. Fakat düşünmeye ve gelişmeye karşı bir halkı vardır. Buna yapacak bir şey yok malesef"

Şekil 41. Köyden İki Akarsunun (Melendiz ve Karasu) Birleştiği Yer

KK60 köydeki imece uygulamalarıyla ilgili bilgiler de vermiştir;

"Eski köyde harman işleri tamamen imece usulüyle yapılırdı. Cami ve okul yapımı gibi işler de köylünün ortak emeği ile yapılırdı. Ekmek yapımı da ortaktı tabi. İmece geleneği köyümüzde hâlen sürmektedir. Muhtarlık ilân verdiğinde yardıma gidemeyecek kişi 1 günlük yevmiyeyi ödemek zorundadır. Bu açıdan şanslıyız çünkü bunu sürdüren az yer kaldı."

Sözlü tarih çalışmaları yapılan tüm yerleşimlerde olduğu gibi Çatalsu'da da Süt Denişiği uyulaması vardır. Bu uygulama, süt sağımı yapıldıktan sonra sütü eksik kalan kişilerin sütüne diğer kişiler tarafından takviye yapılmasıdır. Yapılan takviyeler bir çubuğa sütün bıraktığı izle ölçülür ve geri ödenir. Ayrıca köyde süt anneliği de aile içinden olması şartıyla hoşgörülmektedir[188].

[188] KK60 ve KK65'ten derlenmiştir.

Çatalsu Köyü'nde yürütülen alan araştırmasında halk inanışları da kayıt altına alınmıştır. Bunlardan birisi nazar bozma geleneğiyle ilgilidir. KK59'dan derlenen dağ dağ adı verilen uygulama şu şekildedir;

"İğde dalı 5-10 cm şeklinde kesilir. Sonra kesilen kısım dua okunarak boncuk şekline getirilene kadar kertilir. Kaç adet yapılacağı kişiye kalmıştır. Bunlara nazar boncuğu da takılarak çocukların yakalarına iliştirilince nazardan korunduğuna inanılırdı."

Derlenen bir başka halk inanışı da albastı ile ilgili olandır. KK61 bu inanşı; "Nefessiz bırakan bir canlı gibidir bu. Bana geldi. Enkebut derler ya ondan. Avuç içi delik ve her yeri tüylü. Gerçek mi hayal mi bilemezsin. Hayvandan hayvan değil, insandan insan değil. Seni korkutup aklını almak ister yani buna inanılır. Etkisinden uzun süre kurtulamazsın." şeklinde anlatmıştır.

KK65 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında Çatalsu'da eski zamanlarında bedenle yürütülen bir işin karşılığının mal ile ödendiği durumların olduğunu söylemiştir; "Zahire, süt, peynir gibi şeylerle ödeme yapıldığını bilirdim. Ben mesela 17 kile zahireye harman kaldırdım."

Şekil 42. Eski Mamasun Köyü Bezirhanesi (Maraşlı, 2023: 275, Çizim 3)

KK60 ve KK61 ise bezirden bahsederek "Hem insana hem hayvana ilaç mahiyetinde çok kıymetli bir yağ idi bu. Hayvanları parlatmada kullanlırdı. Aydınlanmada lüksü tutuşturmakta kullanılırdı. Çevre köylerde bilinen bir şeydir bu. Ama buralar dışında her yerde bilinmez. Ne yazık ki kökü kurudu. Onun yerini aspir aldı. Şu an aspir zeytinyağından sonra en kıymetli yağdır." demişlerdir. Ayrıca KK60 ve KK61'in

evlerinde süslemede kullandıkları çeşitli ögelerin fotoğraflaması da yapılmıştır (Şekil 43).

Şekil 43. KK60 ve KK61'in Dekoratif Amaçlı Kullandıkları Tokmak, Aşık Kemikleri, Boynuz ve Boğa Başı

4.4. Demirci Kasabası

Demirci Kasabası, Aksaray il merkezine 30 km, bağlı bulunduğu Gülağaç İlçesi'ne ise 5 km uzaklıkta konumlanmıştır (Şekil 44). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilere göre kasabanın sürekli nüfusu 3957'dir. Yörede Sünnî Türkmen halkı yerleşiktir. Eski zamanlardan beri yörede yaygın olan demircilik zanaatı sebebiyle yerleşim bu adı almıştır. Halk, demircilik dışında halı, kilim dokuması ve sepet yapımı konularında oldukça gelişmiştir. Kasabada Demirci evleri adı verilen Rum yapımı taş evler bulunmaktadır (Şekil 45)[189].

[189] Gülçur vd., 2010: 14

Şekil 44. Demirci Kasabası

Şekil 45. Demirci Evleri

Konyalı, Demirci topraklarının çok verimli olduğunu söylemiştir. Ayrıca kasabanın doğal çevresiyle ilgili bilgiler de veren Konyalı, kasabanın kuzeybatısında bir höyük olduğundan bahsetmiştir. Bu höyük günümüzde arkeolojik kazıların devam ettiği Büyük Deller höyüğüdür (Bkz. Sayfa 52). Kasabanın doğusunda Altıntaş mevkiinde Zindalık adı verilen bir tümülüs bulunmaktadır. Kızlar Kalesi adı verilen ve kasabanın batısında bir yeraltı şehri yer almaktadır[190]. Konyalı'nın kayıt ettiği diğer alanlar ise şu şekildedir; Göktaş, Mencilis, İkitepe, Uzunkaya, Estinönüöreni, Bağlarınkaya, Örenardı, Maliktepesi, Geliçinöreni, Yazıröreni, Altıntaşöreni ve

[190] Çaylı ve Demirtaş, 2023: 75, Levha 2

Geçdiğinöreni. Söz konusu Uzunkaya mevkiinde bir yatır olduğu ve buraya kurban kesmeye gidildiği de eserde verilen bilgiler arasındadır[191].

4.4.1. Mimari

Demirci Kasabası'nda yürütülen Sözlü Tarih çalışmaları neticesinde bu yörede de çevrenin mimari hafızasıyla kesişen veriler elde edilmiştir. Örneğin; KK38 ve KK34, köye yerleşen ilk sakinlerin inlerde yaşadığını büyüklerinden duyduklarını ifade etmişlerdir (Şekil 46 47). Bu kaynak kişiler daha sonra çevre yerleşimlerde de görüldüğü gibi kemer odaların yapıldığını ve uzun bir süre bu odalarda yaşamın devam ettiğini söylemişlerdir. Yörede oldukça yaygın görülen bir taş türü olan say'ın işlenmesinin kolay oluşundan dolayı mimaride bolca kullanıldığı, köyün çoğu sakininin bu taşı oyarak ev yaptıkları da kayıt altına alınan bilgiler arasındadır. Köy sakinleri bu aşamadan sonra modern mimari ürünü olan konutlarına geçmişlerdir. Demirci Kasabası'na ait bir dikkat çekici bilgi de yerleşimde hemen her hanede inşaat işinde ustalaşmış sakinlerin bulunmasıdır. Bu durum köye ilişkin zanai faaliyetlerin yazıya geçirildiği kısımda detaylı olarak verilecektir.

Şekil 46. Köyde Say Taşından Yapılmış Bir Ev

[191] Konyalı, 1974: 1876-1878

Şekil 47. Köyde Girilebilir Durumda Kalmış Bir İn

KK58'e ait avlunun incelenmesi

Demrci Kasabası'nda yürütülen alan araştırmasında KK58'e ait konut yapısı incelenmiş ve gerekli veriler kayıt altına alınmıştır (Şekil 48). KK58'e ait konut yapısı, avlulu ve çok bölümlü bir ev olarak incelenmeye değerdir. İnceleme sırasında KK58 konut kullanımıyla ilgili olarak; "Bahçe kapısından girilen bir avlu ve avlunun içinde odalar vardır. Her odada ayrı bir şey yaparız. Biri tandırlık olur mesela. Biri de hasatı koyduğumuz odadır. Ahır olur. Varsa tabi. Kümes vardır (Şekil 49). İşte herkes kendine göre ayarlar aslında. Yaptırma gücüne göredir bunlar. Yeni ev yapabildi mi yoksa ev odaları da eski düzende olduğu gibi ayrı ayrı mı. Hangisi eski yapıdır hangisi yeni. Bunlar değişir yani. Tandır bazen ortak kullanılabilir mesela (Şekil 52). Ama avlulu, eski tip bir evin genel durumu bu şekildedir." şeklinde bir ifadede bulmuştur. Görüşme sonrasına KK58'e ait evde inceleme ve fotoğraflama yapılmıştır (Şekil 50 53).

Şekil 48. KK58'e Ait Ev ve Avlu Kullanımı

Şekil 49. Saya oturtulmuş çamur sıvalı taş örgü Yapı (Güvercinlik)

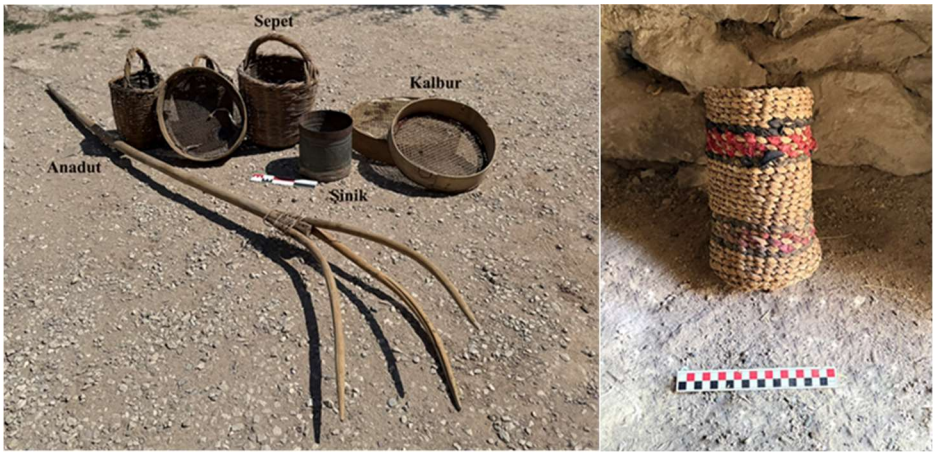
Şekil 50. Mutfak ve Kayıt Damı

Şekil 51. Mekân Ortasında Yer Alan Ocak

Şekil 52. Tandır

Şekil 53. KK58'e Ait Etnografik Veriler

4.4.2. Kamusal alan kullanımı

Kasabada eski zamanlarda ve günümüzde ortak kullanılan mekânların varlığı ile ilgili veriler kayıt altına alınmıştır. KK36 bu konuda, eski harman yerinin ortak kullanılan bir mekân olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Her ne kadar şu anda sağlam kalan tek örnek olsa da yöre halkı, köy odalarıyla ilgili bilgiler vermişlerdir (Şekil 54). KK37 "Köyü kuran kabilelerin birer odası vardı eskiden. Biri kaldı galiba şimdi. Emmilerinki o da. Önceden kış geceleri orada oturulurdu. Soba yanardı. Başka zamanlarda da oturulurdu işte bayram gibi günlerde. Bayramlaşmak için mesela. Büyükler yukarıda otururdu, küçükler aşağıda dururdu." demiştir. KK34 ise bu odaların dini özellik gösteren günler için de özel bir işlevi olduğunu "Kadir Gecesi'nde orada durulurdu mesela. İbadet yapılır, sahur edilir, sabah namazıyla da dağılınırdı." şeklinde ifade etmiştir. Ek olarak KK38 bu odaların zanai işlevleri de olduğunu belirtmiştir; "Köy odalarında herkes kendi sanatına göre işlerle ilgilenirdi. Odanın sahibi gelenlerin karnını doyururdu." KK40 ve KK41 ise köy odalarıyla ilgili olarak, "Çok aktif kullanılırdı eskiden. Her sülalenin odası vardı. Sabah erken genç biri odayı hazırlar, uyanan herkes de dolardı oraya. Bir tanesi ayakta bunların ama âtıl işte. Şimdi yok onun yerini tutacak nereler olacak böyle kahvehaneler var işte." demişlerdir.

Şekil 54. Köyde Ayakta Kalan Âtıl Durumdaki Köy Odası

4.4.3. Depolama

Demirci Kasabası'nda depolama unsurlarına ait etnografik verilerin toplanması adına sorulan sorulara alınan cevaplar kayıt altına alınmıştır. Bu bilgiler şu şekildedir; KK34, KK37, KK38 ve KK40 eski zamanlarda her mamul için ayrı özellikte çömlekler bulunduğunu ifade ettiler. Örneğin pekmez koyulacak çömleklerin koruyuculuğunun artması için ziftlendiğini ifade eden bu kaynak kişilerden yalnızca biri, iki farklı depolama unsurundan bahsetmiştir. KK37, "Etler kurutularak saklanırdı bozulmasın diyerek çünkü buzdolabı, dondurucu türü şeyler olmadığı için. Ben bir de yığın derim depolama için. Yığın şu, biçilen ekinler destelenir, birleştirilir. Başaklar içe, saplar dışarı gelecek şekilde kayılır. Bu şekilde hem düzgün olur, ihtiyaç miktarınca alınabilir hem de çok yer kaplamaz." demiştir.

Kasabada yapılan derleme çalışmaları sırasında KK38'in kendine ait eski çanak, çömlek ve küpleri koruma altına alarak ziyarete açtığı bir mekânın olduğu öğrenilmiştir (Şekil 55). Ayrıca burada köye yabancı olarak gelenlerin konaklamasına imkân sağlayacak bir misafir odası da bulunmaktadır. Bu mekânda yapılan belgeleme çalışmaları sırasında KK38'in söylediği şu cümle çok önemlidir; "Bunca çeşit selenin, sepetin, çömleğin içinden tek çeşit bir plastiğe kaldık bilirsek."

Depolama konusunda yapılan sözlü tarih çalışmalarında KK58 şunları söylemiştir; "Herkesin say damında aşırtlar olurdu evvelden. Ne istersen saklardın orda. Bir de çuval

örülürdü büyük. Onlara da koyardın hasattan ne varsa" (Şekil 56). KK58 ek olarak bir peynir depolama biçiminden bahsetmiştir; "Peynir çömleğe basılır. Çömleğin ağzı tülbentle bağlanır. Kum yığdığımız ambarımızda yere ters çevririz çömleği. Dönsün peynir olsun diye bekleriz."

Şekil 55. KK38' e Ait Etnografik Çanak Çömlek ve Bakraçlar

Şekil 56. KK38

4.4.4. Ölçü

Demirci Kasabası'nda eski zamanlarda ve günümüzde kullanılan ölçü birimleriyle ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu konuda KK36 "Şinikle ölçüleceğe şinik kullanırız yani ne oluyor 8 kilo kadar eder o. Şiniğin yarısı var, eame denir, 4 kilo olmuş oluyor. Daha küçüğü var kutuyla ölçülür, 2 kilo." demiştir. KK40 ise ek olarak şinikten büyük kilenin olduğunu, bunun da 4 şiniğe denk geldiğini eklemiştir. Aynı görüşmenin devamında KK40 kasabada, uzunluk ölçüsü olarak 2000 metrekareye 1 dönüm dediklerinden bahsetmiştir. KK37'den kaydedilen yerel ölçüler ise dikkat çekicidir. Çocukluğu zamanında ve şimdi de kimi zaman "Suluda bir yığın" tabirinin kullanıldığını ve bunun 25 kileye denk geldiğini söylemiştir. Aynı şekilde "Kıraçta bir yığın" tabiri de 10-15 kileye denk gelmektedir. KK58 ise bilinen şinik tabirinin dışında bir bilgi vererek 1 şiniğin yaklaşık 10 kg olduğunu söylemiştir. Yarımlaa ise çeyrek dendiğini ifade etmiştir.

4.4.5. Tarımsal aktiviteler

Demirci'de sürdürülen tarımsal aktivitelerle ilgili olarak KK35, KK38, KK40, KK41 ve KK37 ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler şu şekildedir;

KK35, "Soğan, patates, bakla, mısır, nohut, mercimek, burçak ne ekersen o çıkar burada. Yani yetişmez diye bir şey yok. Yıllık verim çok fazla. Ben bizim köyün ünlü olduğunu düşünüyorum bu konuda. Çok ileriyiz tarımda." demiştir.

KK38, "Bu yeni gübreler işin içine gireli bana sorarsan verim çoğaldı. Patates, pancar, mısır çoğaldı. Arpa, buğdaydan başkası bilinmezdi evvel zamanda. Ben çok kulak asmam öyle herkese. İyiye gittiğini düşünüyorum" demiştir.

KK40, "Susuzluk yüzünden verim çok azaldı, araziler küçüldü. Eskisi gibi değiliz hiç yoksa burdaki arazi genişliği ve verimi yoktu bir yerde" demiştir.

KK41, "Babam, dedem günüden beri aynı şeyler ekiliyor aslında ama verdiğimizin karşılığını alamıyoruz ki. Tersini diyen var mı bilmem. Aynı şeyi daha iyi şartla ekersin de nası iyi olmaz, düşünmek lazım. Yani en çok ne ekiyon dersen yine derim

de. Buğday, arpa, çavdar, patates, ay çekirdeği, fasulye, pancar, kabak... Bak en çok ben ekerim ona sözüm yok ama karşılığı yok. Bunu ben diyosam tersini diyenin düşünmesi lazım kardeş." demiştir.

KK37, "Çok azaldı tarım arazileri. Şöyle tarifini yapıyım size; Demirci'den Gülağaç'a giderkenki köprünün solu aşağı taraftır. Sağı da yukarı taraftır. Çiftçiler, bir yıl bir taraftaki tarlalarını eker diğer yıl da öbür taraftaki. Bizim burada tarlam evime yakın olsun anlayışı yoktur. En çok da kabak çekirdeği, patates, buğday, arpa, mısır, mercimek, nohut, yulaf, çavdar." şeklinde ifade etmiştir.

Yörede sürdürülen gözlem çalışmalarında köy halkının tahılların güçlenmesi, buğdayın kör olmaması (kararmaması) için farklı bir uygulama yaptıkları anlaşılmıştır. Köy halkı eski zamanlarda, günümüzde arkeolojik kazıları devam eden Büyük Deller Tepesi ve çevresinde taşlaşmış toprak hâlindeki kırmızı aşı boyasını topladıklarını ve bunu ekim öncesinde ezerek tahıla karıştırdıklarını, bu sayede de verimli ürünün elde ettiklerini söylemişlerdir. Tarih öncesinde; duvar resimlerinden kamusal yapılara, taban ve duvar boyalarına, mezarlarda ölü hediyesi olarak kullanıldığı bilinen aşı boyasının koruyucu özelliği, içindeki hematit (Fe_2O_3) demir oksit mineralinin kimyasal ve fiziksel özelliklerinden kaynaklanır[192].

4.4.6. Hayvan yetiştiriciliği

Yörede hem hayvancılık uygulamalarına hem de kümes hayvancılığına ilişkin veriler kayıt altına alınmıştır. KK37 ile yapılan görüşmede, kümes hayvancılığının ticari boyutta yapılmadığı öğrenilmiştir. Ayrıca görüşmenin devamında büyükbaş hayvancılığının yaygın olduğu çünkü tüketimsel açıdan da onun daha önde olduğu kayıt edilmiştir. KK40 ise "Önceden herkesin davarı olurdu. Şimdi yabancı mallar girdi piyasaya. Bakmaya üşenmeyen az yani artık o yüzden de köydeki hayvan sayısı da azaldı." şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Hemen ardından KK41 de "Yemek için büyükbaş yaygın artık çünkü evde diğerini yiyen mi kaldı, beğenmezler ki, kokuyo derler, hanımla ben yeriz anca." demiştir. KK36 da toplu bir görüşme sırasında KK41'e katıldığını bildirmiştir. KK38 ise "Kümes hayvancılığı hiç yok ama büyük

[192] Kekeç, 2022

baş dedin mi çok fazla. Onun etini de tükettikleri için çok beslerler. Küçükbaş ondan az." demiştir. KK58, "Şimdi sütü pahalı olduğu için küçükbaş hayvan daha çok yetiştiriliyor. Ama tüketimde büyükbaş önde gelir." şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

4.4.7. Zanaat faaliyetleri

Demirci Kasabası, zanaat faaliyetleri açısından oldukça zengin bir yerleşim yeridir. Bu durumu yörenin kuruluşu ve adlandırmasından itibaren açıklamak gerekir. Bu konuda;

KK37, "Çevrede mağaralarda yaşayan kabileler ile Ermeni ve Rum halk bir nehir kenarına göçüp çadırlar kurmuşlar. Bunların içlerinden çoğu da demircilikle uğraşırlarmış. Zamanla uzaklardan bu insanlara hep demir işi için gelinir olmuş. Nereye gidiyorsun, demirciye gidiyorum cümlesi kurula kurula buranın adı Demirci olarak kalmış. Bunun bir 200-300 senesi olduğunu düşünüyorum. Bekteşler ve Omarlar sülaleri mesela ilk gelenlerdendir. Çevreye göre merkez görevi gören bir kasabadır burası. Örneğin; Kumluk denilen bir yer vardır çarşımızın olduğu yer, günün 24 saati insan olur orada. Aynı bir şehir merkezi gibidir."

KK41, "Bizim dedelerimiz Nevşehir'den gelmiş, orada demirci ustasıymış. Arkadaşın da eşinin dedesi olur. Burada da demir ocağı açmış. Çalışmaya başlamış işte işindeki mahareti duyulunca da çevreden buraya gelenler olmuş işlerini yaptırmaya. Onlara, nereye gidiyorsunuz, diye sorulunca demirciye derlermiş. Sonrasında bizim buranın adı da Demirci olarak kalmış. Demir sanatında ne varsa çevre her yerden buraya gelirler. Sınıkçı, otacı derler ya, onlar da çoktur bizim burada" şeklinde veriler bulunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki, yörenin kuruluşundan itibaren gelen bir demircilik faaliyeti söz konusudur. Kasabanın bu konudaki ünü, çevrede duyulmuştur. Yakın çevreden demircilik işi için hep bu kasaba tercih edilir. Bu zanaat, günümüzde etkisini azaltmadan sürdürmektedir. Ayrıca kasabada inşaatçılık faaliyetleri de demircilikle yarışır düzeyde gelişmiştir. Bu durum yöredeki işgücünü arttırarak dışa göçleri de azaltmıştır. Araştırma alanındaki diğer yerleşimlerle karşılaştırıldığında bu durum oldukça dikkat çekicidir. KK38 kasabanın en eski ve ünlü ustalarının isimlerini de söylemiştir; "Memik, Çapan ve Ali ustalar, bu köyün ileri gelen ustalarıdır."

Demirci'de yaygın olan zanaat faaliyetlerinden bazıları KK58'den derlenmiştir; "Dokuma işi çok yaygındı. Bu dokumanın tezgâhını erkekler kurardı daha çok. Ama dokuma işini kadınlar yapardı. Boyaması da otların suyunun çıkarılmasıyla olurdu. Çok zahmetli bir işti ama işte bunları yapanlar hep toprak oldu. Daha bir de sepet örme çok yaygındı. Boy boy örülürdü. Onu da yapan kalmadı."

Bunlara ek olarak literatürden Demirci Kasabası'nda bezirhaneler olduğu da bilinmektedir[193] (Şekil 57). Izgın tohumlarından elde edilen beziryağı, yakın zamana dek yemeklerden aydınlanmaya, mandaların ve kağnıların yağlanmasına kadar çok çeşitli kullanımı söz konusudur. Demirci' de belgelenen 5 bezirhane vardır. Kavrulan tohumlar, hayvan gücüyle döndürülen taş değirmenle ezilmektedir [194] . Suyla karıştırılarak lapa haline getirilen ızgın tohumları, sepete konulur ve ağırlıklar altında preslenerek yağın bir çukurda süzülmesi sağlanmaktadır.

Şekil 57. a-Atalar Bezirhanesi b- 2 nolu Bezirhane (Ertuğ, 1998: 126, Resim 5; Maraşlı, 2023: 274, Çizim 1-2)

4.4.8. Avcılık ve toplayıcılık aktiviteleri

Demirci Kasabası'nda sürdürülen av faaliyetleriyle ilgili oldukça az bilgi derlenebilmiştir. Ancak KK41 ve KK58, kış aylarında ördek avlamaya devam edildiğini "Bunu profesyonel olarak düşünme bu daha çok bir alışkanlıktır." şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca KK58, ördeğin hem tatlı hem de bol etli olduğunu

[193] Ertuğ, 1998; Maraşlı, 2023
[194] Ertuğ, 1998: 117

eklemiştir. Toplayıcılık uygulamaları için ise KK40, “Benim anam çıtlık olmasın sofraya oturmaz, tabi toplar gelirim.” demiştir.

Şekil 58. Köstü[195] Tuzağı

4.4.9. Diğer etnografik veriler

Demirci Kasabası’ndan derlenen diğer etnografik verilerinden ilki, tandır yapımı ve kullanımıyla ilgilidir. Bu konuda KK36, “Yaklaşık 1.20m derinlikte bir çukur açılır. İçine tüm say taşı döşenir. Çünkü o taş yanmaz, patlamaz. Biz o taşı kullanırız burda. Hava alsın diye bir de külle[196] açılır. Bizim tandırlarımız tam ortada olur odada işte nerdeyse. Tandırcı denir yapanlara işte genelde erkekler yapar bu işi ama pişirme işlemi kadınlarda olur. Ya farklı yapanlar da olur ben genelini diyim sen anla. Önceden imece yapılırdı bu iş yalnız, ben hatırlarım” demiştir.

Yörede yapılan gözlemlerde, tören yemeği özelliği taşıyabilecek kadar yaygın yapılan özgün bir yemeğe rastlanmıştır. Sulu yumurta adı verilen bu yemek; özel günlerde yapılan, özenli bir yemek olarak tarif edilmiştir. Birçok kaynak kişiden benzer şekilde derlenen bu yemek, yumurta ve etin birlikte pişirilmesiyle hazırlanır. Hem beyaz hem de kırmızı et ile yapıldığı da kaydedilmiştir[197]. KK40 ise kaygana

[195] Köstebek (Halk ağzında)
[196] Tandırın yanarken hava alması için dibinden yüzeye açılan küçük tünel.
[197] KK43, KK44 ve KK45’ten derlenmiştir.

isimli bir yemekten bahsetmiş ve bu yemeği tarif ederken krepin çok daha fazla yumurta kullanılarak yapıldığı hâli olarak açıklamıştır.

Demirci Kasabası için eski zamanlarda özel bir ürün olarak tanımlanabilecek ızgın da kayıt altına alınan veriler arasındadır. Görüşme yapılan kişiler, yağı çıkarılabilen bir ot olduğunu söyledikleri bu bitkinin artık kökünün kuruduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle KK41, "Birkaç bezirhâne varmış burada. Izgın'ın yağını çıkaran. Çok değerli bir şeymiş o zamanlar. Kökü kurudu şimdi. Malları yağlamaya, aydınlatmaya vs. kullanılırdı. Mallar onla yağlandı mı hep diri ve sağlıklı görünürdü." demiştir. Burada bahsedilen ızgın otu ve önemi ile ilgili olarak yapılmış bir çalışma bulunmaktadır[198].

Demirci'de eski zamanlara ait şimdi unutulmaya yüz tutan imece gelenekleri de kayıt edilmiştir. KK37, eskiden ekmek yapımının karşılıklı yapılmasına kişşik dendiğini söylemiştir. Bu uygulama, toplu olarak bir hanenin ekmeğinin yapılması ve bu yapıma katılanların hepsinin birbirinin ekmek yapımına yardım etmesidir. Ayrıca KK37 çocukluk günlerinde, karşılık beklemeksizin harman işlerinin ortaklaşa yürütüldüğünü de söyler. Ek olarak bölgede yaygın bir yardımlaşma geleneği olan süt denişiğinin Demirci'de de devam ettirildiği öğrenilmiştir[199].

KK58'den derlendiğine göre yörede öcüd adı verilen bir iş sistemi vardır. Bu sistem, tanıdık birinin işine yardıma gidilince tam tersi olarak onun da senin işine yardıma gelmesi şeklindedir. Ayrıca mala karşılık çalışma ya da tayın karşılığı çalışma da yörede hâlen geçerliliğini korumaktadır[200].

Demirci Kasabası'nda yürütülen sözlü tarih çalışmalarında, dikkat çekici bir unsur da halk takvimiyle ilgili olmuştur. Kasabada yılın aylarına ve haftanın günlerine verilen yerel isimlerin olduğu öğrenilmiş ve kayıt edilmiştir. Bu konuda KK37'den derlenen bilgiler şöyledir;

"Şubat=Gücük, Pazar=Kapalı Pazar, P.tesi=Gelveri Pazarı, Salı=Aksaray Pazarı"

KK40 ise çörtük otu denilen bir ottan bahseder ve o ot çiçek açtığı zaman bağa gidildiğini söyler. Edinilen bilgiye göre bu ot, üzümlere düşen alacanın habercisidir.

[198] Bkz. Ertuğ, 1998
[199] KK58'den derlenmiştir.
[200] KK58'den derlenmiştir.

KK38 de çok yağmur yağdı için nisan ayına "akar ay" denildiğini nakletmiştir.

Yörede yapılan çalışmalarda, süt anneliği hakkında bilgiler elde edilmiştir. KK37, süt anneliğinin sadece akraba içinden olursa hoş görüldüğünü ve aynı anneden emen çocukların yedi göbek kardeş kabul edildiğini söylemiştir.

Yörede sürdürülen otacılık faaliyetlerinden bazıları kayıt edilmiştir. Bunlardan ilki karnı ağrıyan çocuklara çiğnetilen eşek kertmesi otudur[201]. Bir diğer sağaltım uygulaması ise ebe gümecinden veya çıtlıktan yapılan bir ilacın ağrılara karşı kullanılmasıydı. Bu otlar ezilirerek ilaç hâline getiriliyordu. Ayrıca örümcek ağlarının da yaralar üzerinde iyileştirici bir etkisi olduğuna inanılırdı[202]. KK58'den derlenen bir diğer otacılık faaliyeti de şu şekildedir; "Yaşlı bir teyzemiz vardı o bakardı bu işlere. Adı Sıddık idi. Öldü şimdi. Pek kalmadı ebe kadınlar. Bu teyze geç konuşan çocukların dil altına jilet atardı. Gece korkusu olan çocuklara dua okunduğunu da hatırlarım. Sıddık ebe, gebe kadınlar için de bir ilaç yapardı hatırladığım kadarıyla. Çay şekerine dua okuyup yedirirdi onlara."

Sözlü tarih çalışmaları sırasında KK58'den derlenen Hıdırellez uygulaması dikkat çekicidir. KK58, Hıdırellez zamanında şimdilerde arkeolojik kazıların devam ettiği Büyük Deller höyüğünün olduğu tarafa gidilip piknik yapıldığını söylemiştir. Kaynak kişi bu işlemin neden orada yapıldığını bilmese de yöre halkının bu höyüğe bir anlam yüklediği ortadadır.

4.5. Doğantarla Köyü

Doğantarla Köyü, Aksaray'a 39 km uzaklıkta bulunan bir Sünnî Türkmen yerleşimidir (Şekil 59). Çevrede daha çok eski ismi olan Göstük şeklinde bilinir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilere göre sürekli nüfusu 1464 olan köyde dışa göç çok fazladır. Kemerli evleriyle tanınan bu köyün toprakları oldukça verimlidir. Ancak son yıllarda tarım girdilerinin tahminlerin üzerinde artması bu verimin çiftçilerce değerlendirilememesine neden olmuştur[203]. Yerleşim Gülağaç İlçesi'ne bağlı bulunmaktadır. Köye yakın Çeşme Mevkii'nde, Çeltek köy yolunun

[201] KK40'tan derlenmiştir.
[202] KK58'den derlenmiştir.
[203] Konyalı, 1974: 1881

1,4 km kuzeybatısında Çeltek Höyük yer alır (Şekil 61). Höyük, MÖ: 3. Binyıl'ın ilk yarısına tarihlenmektedir[204].

Şekil 59. Tarhana Kayası'ndan Doğantarla Köyü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi)

Şekil 60. Bayraklıtepe / Tarhana Kayası Kaya Oyma Mekânları

[204] Demirtaş vd. 2025: 316.

Şekil 61. Çeltek Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi)

4.5.1. Mimari

Doğantarla Köyü'nde sürdürülen gözlem ve görüşmelerde köyle ilgili bazı mimari veriler elde edilmiştir. Çevrenin yaygın yerleşim algısından daha farklı bir mimari dokunun gözlemlendiği köyde iki farklı yerleşim alanı mevcuttur. Bu alanlardan biri, köyün eski yerleşim alanıdır. Daha sonra köyde yeni yerleşim alanına toplu bir göç yaşanmıştır. Bu iki yerleşim alanında birbirinden tamamen farklı iki mimari yaklaşım söz konusudur. Bu bilgiler; KK52, KK47 ve KK45'ten kayıt altına alınmıştır. Veriler sırasıyla şu şekildedir;

"Burada yontu taşı meşhurdur. Demirci taşıyla Nevşehir taşı da meşhurdur. Yani bu yonu taşıyla evi yapıyoruz ya say taşıyla da yontulacak kısımları yapıyoruz. Evlerimizde önce saydan oyma evler yapılmış öte tarafa (Şekil 62). Sonra da bu yana göçünce kemer evler daha yaygınlaşmış. En son bu evleri yaptık (Kendi betonarme evini gösteriyor.)." Burada yontu taşı olarak bahsedilen taş, çok sert ve sağlam bir taştır. Demirci taşı ya da Nevşehir taşı olarak bahsedilen ise say taşıdır. Bu taş kolay şekil almasıyla bilinir.

"Valla burda mimari deyince şöyle; köy buraya göçmeden önceki taş evler, bu tarafa göçüldükten sonra yapılan kemerli evler, şimdi de isteyen bu kemerli yapıları onardı yaşıyor kimi de orayı ambar yaptı kendine de yeni ev yaptı. (Şekil 62)"

“Eski köyde; kemerli, saydan evler var. Şimdi de hem yeni hem de eskiye benzer mimari var bu tarafta. Bu eski tip olanlarda yaşayanlar da var, oraları ambar olarak kullanan da.”

Şekil 62. Eski Doğantarla Köyü’nde Say Taşından Evler

4.5.2. Kamusal alan kullanımı

Kamusal alan kullanımı konusunda Doğantarla Köyü’nde eski köy odalarının varlıklarından bahsedilmektedir. Bu köy için ilginç olan bulgu, günümüzde köydeki bakkalların erkekler için toplanma özelliği taşıyan yerler olmasıdır. Kıraathane terimi ile tabir edilen yapıların yerini Doğantarla'da bakkallar almıştır. Bu konudaki sözlü veriler;

KK52’den “Eski mahallede Seyfi Varlı’nın odası vardı, benim dedemin odası vardı, Kılçığın Ali’nin odası vardı. Aklıma gelenler bunlar ama vardır daha bilmediklerim.

Niyaz Ağa'nın odası vardı sanki bir de. Bazı aileler, kendi cenahlarından başkalarını almazdı odalarına. Onların yerini bizim burada bakkallar aldı. Gelir burda avarelik ederiz"

KK49'dan "İnsanların sürekli olarak vakit geçirdiği ortamdı köy odaları. Oralarda dışardan gelen misafirlerin konakladığı da olurdu. Şimdi bu oturduğumuz bakkalda oturuyoruz ama yatacak yer yok tabi burada."

KK45'ten "Eskiden köy odaları varmış. Büyükler toplanıp çay, azık yiyip içerlermiş orada. Aşık oyunu oynarlarmış. Şimdi herkesin elinde bir telefon, evinde de televizyon. Arada erkekler giderse bakkallarda oturur o kadar."

KK62'den "Köy odalarında bile maddî duruma göre oturulurmuş. Fakir olan kapı ağzında otururmuş mesela. İş görecek o. Bu bana hep acımasız gelmiştir."

KK64'ten "Misafirhane olarak da kullanılmıştır buralar. Ama daha çok köy büyükleri toplanırdı buralarda. Oyun da oynanırdı yalnız. Aşık oyunu vazgeçilmezdi. Kumar gibi oyunlar da olurmuş benden demesi. Babam 12 kile çavdar ütülmüş de dedem almamış eve. Ordan biliyorum. Nası alsın bi düşünsene 12 kile ne demek. Yokluk var zaten bu aç kaldındı demek." şeklindedir.

4.5.3. Depolama

Doğantarla Köyü'nde artık sürdürülmeyen veya uygulanmaya devam edilen depolama alışkanlıklarıyla ilgili sözlü tarih çalışmaları yapılmıştır. Bu konuda KK45 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede elde edilen bilgiler şöyledir; "Patatesi ambara yığarız. Soğanı da torbalara koyarız. Çömleğe de peynir basarız. Böyle oldu mu uzun ömürlü olur. Azık bitince ne yiyeceksin yoksa. Bu üçü olsun insan ölmez. Yalan mı." Aynı görüşme sırasında KK46 ise "Say taşı var ya sana anlattığım. İşte o taştan yapılırdı ambarlar. Yani daha da yaparız canım. Bu ambarlara konur işte patates. Bak hem deposunu kolay yapıyorsun hem malzemeyi uzun süre saklıyorsun. Böyle düşün." demiştir. KK52 de "Saydan oyma evler ambar oldu temelli ya da şimdiki evlerimizde de derin dondurucular ve kilerler var. Ne kadar soğuk olsa da zaten bak bu dolaplar, kilerler o evlerin yerini tutamaz" demiştir.

4.5.4. Ölçü

Yörede yürütülen gözlem ve görüşme çalışmalarında ölçülerle ilgili olarak öğrenilen veriler kayıt altına alınmıştır. Bu görüşmelerden birinde KK45, şinik ve kile birimlerinden bahsederken, 4 kilenin 1 şiniğe eşit olduğunu söylemiştir. Ayrıca uzunluk ölçüsü olarak kullanılan dönüm'ün köy içinde 50m*50m için geçerli olduğunu eklemiştir. KK46 ve KK49 ile beraber gerçekleştirilen toplu görüşme sırasında ise farklı ölçüler kayda alınmıştır. Kutu, yarımla ve şinikten bahseden görüşmeciler, bunların hep birbirlerinin ikişer katı olacak şekilde büyüdüğünü ifade ettiler. Ayrıca KK46, "Adımı da ölçü olarak kullanırdık yahu, 1 adım 75cm gibi düşünülür, o şekilde de hesap edilir yani. Mesela evlek de var, 500 metrekare için kullanılır. Bir ev dikilecek alan anlamında gör evleği." demiştir.

4.5.5. Tarımsal aktiviteler

Yörede yapılan tarımsal faaliyetlerin kayda geçirilmesi adına yapılan sözlü tarih çalışmalarından bazı veriler elde edilmiştir. Özellikle KK46'dan derlenen bilgiler oldukça önemlidir. KK46, "Tarımla ilgili olarak ilk şunun söylenmesi gerekir. Evvelden bu şehirde, Göstük'te yetişen malların tamamı marka rolü görürdü. Ne alınacak olursa olsun ona Göstük malı denmiş olması, onun çok kaliteli olduğuna işaretti. Ama şu anda verim çok çok düşük, bunu da söylemek gerekir. Göstük'te yetişen başlıca ürünleri sayacak olursak; üzüm çoktu bitti ama saymak gerekir yine de eskiden çok olduğu için, fasulye, patates, domates, salatalık, nohut, mercimek." Benzer bir yorumu KK62 de şu şekilde yapmıştır; "Köyümüz Melendiz ve Karasu akarsularının birleştiği noktada olduğu için tarımsal ürünleri çok başarılıdır ve şehirde marka değeri görür. Bu hep böyleydi ama istersen tembellikten de istersen ekonomik güçlükten bu durum köreldi. Çevredeki diğer köyler neredeyse bizim önümüze geçti. Bizim adımızı kullanarak satıyorlar desem yeridir. Köyümüz Aksaray'da tarımsal ürün çeşitliliği açısından birincidir. Zaten Aksaray, ülkede dördüncü. 20000 dekar tarım arazimiz var bizim. Bu şekilde düşününce bizim köyün potansiyeline yazık olmaktadır."

KK52 ise yörede en çok yetişen ürünleri sıralamıştır, "Patates, soğan, sarımsak, üzüm. Bunlar azalsa da devam ediyor. Buğday, arpa, çavdar, mercimek, nohut,

burçak. Bunlar da daha çok erkek mala yem için yetiştirilir amma bunlar da azaldı. Bezir, yağından faydalanılırdı bitti gitti. Verim düştü, bunu söylemek şart. Yine de bakliyatta bizim ürünler aranır diyebilirim. Buna emin ol. Bizim nohut etsiz pişse et tadı alırsın. Başka ne var başka bizim burda bağcılık o kadar gelişkindi ki bir ay sürerdi pekmez işleri. Ne bağ kaldı ne pekmez şimdi. Biz parayla alıyoz artık"

Gerçekleştirilen görüşmeler sırasında KK62 ve KK63 ise tarımsal faaliyetlerin yıl içne yayılımını şu şekilde özetlemişlerdir;

"Ben eskiyi bilirim. Eskiden nası yaptığımızı derim. Şimdiyi bilmem. Martta patates, soğan, burçak ekerdik. Nisanda da fasulye ekilir. Haziranda burçak ve arpa yolunur gayri. Temmuz dedi mi yazıda yatmaya başlarsın. Kadınlara da köydeki işler kalır. Sonra harman işi ve ardından tohum işi başlar. Makine olmadığı için çok uzun sürerdi bu. Ta hepsi bitince anca evine dönerdin. Rahatlık yoktu. Kışın da çalışmaz yatarsın. Kazandıysan yersin yoksa sefalet. Verim iyiyse anca bire üç ya da dört olur. Yoksa sonraki yılı umar durursun.".

"Ben en eskiyi bilemem ama biz şöyle yaparız; nisan yağmurlarından sonra tarla sürülür böylece üzerine yağmur gelmediği için tarlada zararlı ot bitmez. Eylülün ortasından sonra şubata kadar ekim işleri yapılır. Temmuz ayı hasat ayıdır."

KK64 de tarımın güncel sıkıntılarıyla ilgili şu noktaya değinmiştir; "Eskiden bizim hasat ettiğimiz salatalıktan iki üç çekirdek sakladık mı o bizim gelecek sene tohumumuz olurdu. Hâlâ yapan var bunu. İşte ata tohumu denilen. Ama birçoğu şöyle oldu. Hazır tohum alınmak zorunda kalındı. Onun içinde ekinin hastalığı da geldi. Sonra hazır tohumu satan hastalığın ilacını da satmaya başladı. Bu herhalde ekolojik savaş demek."

Şekil 63. Doğantarla'da Kaydedilen Dekoratif Amaçlı Kullanılan Etnografik Veriler

4.5.6. Hayvan yetiştiriciliği

Doğantarla Köyü'nde uygulanmış ya da uygulanmaya devam eden hayvan yetiştirme faaliyetleri konusunda KK46 ile yarı yapılandırılmış bir görüşme gerçekleştirilmiştir. KK46 bu konuda, "Koyun şimdi 5-6 kişide var. Eskiden her mahallenin bir çobanı olacak kadar vardı. Bir de sığır çobanı olurdu. Bir de bozuk çobanı vardı. Camızın yavrusuna bozuk denir. Ayrıca camız çobanı da vardı. Hergele çobanını da unutmayalım. Bunda; küçük danalar, eşekler ve sıpalar olurdu. Tüketime gelecek olursak da büyük baş önde gelir. Çünkü onda bol et olur" demiştir. Bu konuda KK62 ise "Küçükbaş hayvancılık açısından çevreye göre en gelişkin olanlardan biriyiz. Ya da biriydik. 11 tane davar sürüsü vardı önceden burada. En azından her evde kendine yetecek kadar hayvan olurdu. Her ikindi vakti topluca hayvan sağımına gidilirdi. Bu gelenek birliktelik için çok güzeldi ama ne yazık ki çoğu şey gibi bu da bitti." demiştir.

4.5.7. Ticari faaliyetler

Doğantarla'da gerek geçmişte gerekse günümüzde gerçekleştirilen ticari faaliyetler incelenmiştir. Bu konuda KK46 ile gerçekleştirilen görüşmelerde, 1960'lı yıllarda seyyar satıcılığın bir iş kolu olarak köy içinde yaygınlaştığı ve hatta köyden çoğu gencin bu işi yapmak üzere büyük şehirlere yerleştiği kayıt altına alınmıştır. KK46, Sapıların Şaban ve Murat denilen iki kişinin bu işe öncülük ettiğini de söylemiştir. Görüşmenin devamında ise günümüzde sadece tarım ve hayvancılığın ticaretinin döndüğünü ifade eden KK46, böyle küçük yerlerde biri ne iş yaparsa herkes ardından o işe girişir demiştir. KK46 sözlerini şöyle sürdürmüştür, "Şimdilerde arsa alıp satmak moda. Bu işten köşe dönmek peşinde herkes."

4.5.8. Zanaat faaliyetleri

Doğantarla Köyü'nde sürdürülen zanaat aktiviteleriyle ilgili olarak dört kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır ve kayıt edilen veriler şu şekildedir;

KK46, "Şimdi gençlik mobilya işine merak sardı burda. Ama eskiden dokuma işleri yaygındı gerçekten. Hemen her evde bir ıstar (tezgâh) olurdu, palaz (halı, kilim) ve çuval dokunurdu. Bu çuvalı da buğday saklamada kullanırdık." demiştir. KK49 ise bu görüşme sırasında Hint Keneviri'nin de çuval yapımında kullanıldığını eklemiştir. Görüşmenin devamında KK46, eski zamanlarda eni ve boyu geniş olan mangal şeklinde bir alet yapımının da yaygın olduğunu söylemiştir. Bu alet, köyde kürsü ismiyle geçmektedir. Isınmak için kullanılan kürsü, üzerine büyük ve kalın bir minder serilerek kullanılıyordu.

KK52, "Çorap örme işi çok yaygındı yani düşündüğümde böyle yünle, iple olan işler fazlaca yapılırdı." demiştir.

KK43, "Şimdi gençlerden az devam ettiren olsa da bizim burada el işleri çok yaygındı. Özellikle çeyiz için çok çeşitli şeyler yapılırdı." demiştir.

4.5.9. Avcılık ve toplayıcılık aktiviteleri

Yöredeki av ve toplayıcılık gelenekleri, KK51 ve KK46'dan derlenmiştir. Bu konuda KK51, "Bizim köyün geleneğinde avcılık çoktur. En çok postu için tilki avlanır. Keklik, güvercin de bilirim. Sadece tüfekle avladıklarını bilirim. Ava yardımcı olması için tazı tutulduğunu da bilirim." demiştir. Toplayıcılık için ise "Çıtlık, camak, kaz ayağı, acı tere; bunları hep ırmak kenarından toplarız." der.

KK46 ise özellikle av gelenekleriyle ilgili detaylı bilgiler vermiştir.

"Bizim köyün geçmişinde av geleneği çoktur. Şimdi azalsa da. Kıl tuzağı (Şekil 64), kalburla tuzak bunları hep çok yaptım sana tarif edeyim. En baş kıl tuzağı çok önemlidir. Malzeme olarak at kılının kullanılması sebebiyle bu adla söylenir. Bu tuzakla, daha çok küçük boyutlu kuşlar avlanır. Dikdörtgen biçimli bir tahta parçası üzerine her sırada ikişer tanesi karşılıklı olacak biçimde yaklaşık sekiz delik çivi yardımıyla açılır. Her bir deliğe çivi boyutlarında tahta parçaları yerleştirilir. At kılları her bir tahtaya ilişikten düğümlenir. Düğümlenen kulların diğer uçları, bol bir düğüm şeklinde bırakılır. Tuzak bu şekilde hazırlandıktan sonra üzerine yem bırakılıp gizlenir. Yemi almaya gelen kuşlar, kıl düğüme takılarak kapana yakalanır." şeklinde tarif etmiştir.

Şekil 64. Kıl Tuzağı'nın Yapımı

KK46 görüşmenin devamında kalbur tuzağını da anlatmıştır; "Bu tuzakla beraber daha çok kuşlar avlanır. Tuzak, kalbur yardımıyla kurulduğu için bu adla anılır. Kalbur bir çubuk yardımıyla ayakta durur hâle getirilir. Kalburun altında açıkta kalan kısmına yem konulur. Kalburu ayakta tutan çubuğa uzunca bir ip bağlanır ve yeme kuşların gelmesini beklemek için bir yere gizlenilir. Yeme kuşların geldiğini gören kişi ipi çekerek kuşun kalbur altında kalarak yakalanmasını sağlar (Şekil 65)".

Şekil 65. Kalbur Tuzağı

KK46 köydeki toplayıcılık alışkanlıklarıyla ilgili de bilgiler vermiştir; "Çıtlık toplama hâlen de devam eder. Bizim buranın çıtlığı da her zaman daha lezzetlidir yani. O çıtlıkta et kadar protein vardır." demiştir.

4.5.10. Diğer etnografik veriler

Doğantarla Köyü'nden derlenen diğer bazı etnografik verilerden ilki köyün kuruluşuyla ilgili olanlardır. Bu konuda KK46'dan detaylı bilgiler edinilmiştir.

"Burası göçle kurulmuş bir köy. Kabile kabile gelenler olmuş (Şekil 66). Böylece nüfus çoğalmış. İlk kuruluş altı haneden ibaret. Ağırlık Melendiz Ovası tarafından gelme. Sivas'ın Gürün ilçesinden gelenler var. Yozgat'tan da gelenler var. Kayı

boyunun Bozok kolundanız biz. Mesela Melendiz'den gelenlerin bazılarının soyları şu şekildedir; Karahasanoğulları, Çuhadarlar, Sapılar, Abidinler... Köydeki diğer sülalelerden sayacak olursak; Deliömeruşağı, Bekteşler, Şıhoğulları. Bunlar Bulgaristan'dan Aydın'a, oradan da buraya göçmüşlerdir. Oynağanoğulları, bunlar Kayseri'den göçme Avşarlardır ve kendi aralarında da ailelere ayrılmışlardır. Emiroğulları da Selçuklu Emir'lerinden birinden geliyorlar. Adları ordan"

Şekil 66. KK52'nin Amcasına Ait, Eski Köy Halkının Hanelere Dağılımını Gösteren Şema

Köyün ismi ile ilgili olarak pek çok kaynak kişiden benzer bilgiler kayıt edilmiştir. KK 43, KK44 ve KK45 köyün isimlendirilmesini şu şekilde ifade etmişlerdir;

"Eski adı Göstük'müş bizim köyün. Şu yukarı taraflarda yaşanırmış. Deprem olmuş. Korkudan bu tarafa göçmüşler. Buraya göçünce de göçtük anlamında Göstük demişler. Kayınbabamız böyle anlatırdı. Bizim sülaleden birinin muhtar olduğu yıllarda da Doğantarla olmuş adı ama neden bilmem."

Hemen hemen tüm yörelerde unutulmaya yüz tutmuş imece geleneklerinden Doğantarla'ya ait olanlar kayıt altına alınmıştır. KK46 ve KK 49 bu gelenekleri şöyle naklettiler; "Arkın ayıklanma işlemi vardı örneğin. Yani arkların temizlenmesi. Muhtarlık bunu ilân ederdi. Şu gün şu saatte temizlik yapılacak diye. Herkes bu işi bölüşür yapardı. Bir diğer imece de bent yapımında vardı. Suyun önünün kesilmesi gerektiğinde bu da ortak yapılırdı. Köy çeşmeleri de ortaklaşa tamir edilirdi. Ona keza okul, cami gibi köylünün ortaklaşa kullandığı alanlardaki tadilat meselelerinde

de imece yaygındı. Tarım işlerinde ise insanlar birbirine ümmeci giderdi. Bu da karşılıksız yardımdır. Elbette ki bunun şimdilerde yaşanma ihtimali oldukça düşük."

Doğantarla Köyü'nde sürdürülen sözlü tarih ve gözlem çalışmaları sırasında halk sağaltımı konusunda oldukça önemli veriler elde edilmiştir. Bu konuda KK46, KK45, KK52 ve KK51'den edinilen önemli bilgiler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

"Kutnu denen bir çıban türü var. Bunun ilacı hastanede olmaz ama kutnu ocağından biri okursa geçer."

"Ben yara tedavisine yapılanları adım gibi bilirim. Külle tedavi etmek çok yaygındı yarayı . Yaraya kül basmak yani. Bir de fındık yere sürtülürdü. Onun çıkan yağına bir ot katılır o da yaraya basılırdı ama tam hatırlayamadım şimdi ne otu olduğunu."

"Yakılan çaput yaraya basılır. Buna gonursu denir. Tatarca ocağı vardı. Ebem bu ocaklıydı. Onun ovması iyi gelirdi ağrıya. Ebem göz dağlaması da yapardı. Kabul edersen onu da anlatayım şimdi. Göz iltihaplanmasında, devenin dışkısı kurutulup yakılır. Göze tükürerek sürülür. Yani bunun kesin şifasına inanılırdı ya kesin faydası olurdu. Ben gördüm. Korku atması var aklıma gelen. Korkudan sıçraması olanlara yapılır. Ocaklı kişi dua okur, etrafa kum saçar. Kişinin bu şekilde korkularından kurtulacağına inanılır."

"Köyümüzde farklı hastalıkların ocakları vardır. Bunlara tâbi olanlar; dua okur, efsun yaparlar. Nazar için seye yakarlar. Seye, iri tuza benzer bir şeydir. Bunu Aksaray'dan alırız. Kaynar suya atarız. Suda nazar olan kişinin adeta emsali görünür. Böylece nazar çıkar. Ben de yaparım bunu. Yürük olanlar da bana gelir. Bu, kaşıntılı bir cilt hastalığıdır. Bunun için dua okurum. Bala ya da suya tükürür onu hasta yere sürerim. Çarşı ekmeğine dua da okurum. Yiyen şifa bulsun diye. Ben eli baba tarafından aldım oğluma verdim. Oğlum bana para verdi. Anne, elini bana sat, dedi. Ben de ona sattım."

Yöreye özgü yemekler için ise KK46 ve KK49 ile görüşmeler yapılmıştır. Kayıt edilen yemekler şu şekildedir;

"Eside: Aside.

Pekmezle yapılan, içine düğürcük katılan bir tatlımız vardır. Adına tarhana deriz burada. Şire Taranası.

Kavut: Kavurga havanda dövülür, içine şeker atılır, buğday da eklenir. Dişi olmayan yaşlıların yiyeceğiydi bu.

Tırgıt Cacığı: Sarmalık yaprak toplanıp kurutulur. İyice kuruyunca bu yapraklar öfelenir. Biraz da yarma eklenerek çömlekte pişirilir.

Kayısılaş: Kayısı çekirdeğiyle beraber kurutulur. Yarma ve nohutla pişirilen kayısının üzerine pekmez dökülür. Soğuk olarak yenir."

Sürdürülen çalışmalarda KK62'nin bahsettiği işe karşılık ücret ödeme yöntemi de ilgi çekici bir veridir; "Bir sele samana veya kes'e iş görüldüğü olurmuş düşün ki neler var demek bu. Para yok ki neyle ödensin bu yol bulunmuş o yüzden."

Doğantarla Köyü'nde yürütülen çalışmalarda köy kıraathanelerinden birinde duvarda asılı olan bir kroki de dikkati çeker. Bu şema; köy büyüklerinden birinin, köy halkı yeni yerleşime göçmeden önce herkesin yaşadığı yerleri kayıt etmek amacıyla yapılmıştır (Şekil 66).

4.6. Kızılkaya Köyü

Aksaray'ın 25 km güneydoğusunda, Melendiz Suyu kıyısında yer alan Kızılkaya Köyü, Kapadokya'nın batı sınırlarında konumlanmış, yaklaşık 1300 nüfuslu bir yerleşimdir[205]. Adını sırtını dayadığı kayalıklardan alan köy, deniz seviyesinden yaklaşık 1100 metre yüksekte kurulmuştur. Köyün 1 km güneyinde, 1989'dan bu yana kazılan 10.000 yıllık Aşıklı Höyük bulunmaktadır (Bkz. Sayfa 30).

4.6.1. Mimari

Kızılkaya, tarihî dokusu ve geleneksel yaşam izleriyle Kapadokya'nın kültürel mirasını yansıtan bir köydür. Bizans döneminden kalma kayalara oyma kiliseler ve

[205] Ertuğ, 2012: 263

yerleşim izleri, bölgenin tarihî önemini ortaya koymaktadır (Şekil 67 68). Kızılkaya halkı 20. yüzyıl ortalarına kadar "say-dam" adı verilen kayaya oyma evlerde yaşamıştır Bu evlerde tandırlar, ambarlar, ocaklar ve hayvan barınakları bulunmaktadır. 1950'lerin sonlarında kayalıklardan kopan parçaların tehlike oluşturması ve 1963'te buranın afet bölgesi ilan edilmesiyle köy doğuya taşınmış, yeni yerleşimde taş ve ahşap hatıllı, kiremit çatılı evler yapılmıştır. Bölgede uzun yıllar sözlü tarih yöntemiyle etnobotani çalışmaları yürüten Ertuğ (2012: 272), Kızılkaya'da yaşlı kimselerin hatırladıkları iki bezirhanenin yer aldığını belirtmektedir.

Kızılkaya Köyü'nde yürütülen alan araştırmalarında ilk olarak yerel mimari unsurlarıyla ilgili veriler toplanmıştır. Köyün geleneksel mimari dokusuyla ilgili olarak KK67; "Köyümüz ilk kayaların yamacında kurulmuş (Şekil 67). Orada eski inler var kayadan oyma (Şekil 68d). İlk yerleşenler orada yaşamışlar. Bizim buraların taşı vardır. Say. Onu oyup ev yapmak kolaydır. İlk işte o taşlardan kemer evler yapılmış daha sonra (Şekil 68). Şimdi felaket durumda oralar. Çöplük gibi kaldı sözüm yabana. Oraları terk etmek zorunda kaldık biz. Çünkü heyelan tehlikesi var diye bu tarafa taşıdılar bizi. Devlet arazi verdi yani herkese bu evleri yapmaları için. Ama bunların çoğunun tapusu yoktur söyleyeyim." demiştir.

Şekil 67. Kayalık Yamacındaki Kızılkaya Eski Köy Yerleşimi

Şekil 68. Eski Köy Yerleşiminde İn Üzerine Yapılan Kemer Evler

Şekil 69. Köyde Eski Kemer Evlerden Bir Ocak

Kızılkaya Köyü'nde yapılan çalışmalarda, buradaki mimari anlayışın çevreye benzer şekilde ama bazı zorunlulukların da etkisiyle şekillendiği anlaşılmıştır. Köye ilk yerleşenler ilçe genelinde olduğu gibi yerlatı yerleşimlerinde yaşamışlar ve daha sonrasında kemer odaları inşa etmişlerdir. Köy heyelan riski sebebiyle yamaçtan şimdiki yerine iskân edidiği için de eski yapılarını kullanmaları mümkün değildir. Bu sebeple modern mimari ürünü evlerini eski konutlarından tamamen bağımsız inşa etmek zorunda kalmışlardır. Ama bu durum, kullanılan yapı malzemelerinde bir değişime yol açmamıştır.

KK67'ye ait avlunun incelenmesi

KK67 Kızılkaya' da bir demirci ustasıdır. Bu zanaati babasından öğrenmiştir. Evinin bulunduğu avluda demirci atölyesi de bulunmaktadır (Şekil 70). Ayrıca bu atölyede babası zamanından kalan çeşitli alet ve edevatları da saklamaktadır. Çalışma kapsamında KK67' nin avlusu incelenmiş ve fotoğraflanmıştır.

Şekil 70. KK67' ye Ait Avlu Çevresinde Yer Alan Ev ve Atölye

4.6.2. Kamusal alan kullanımı

Eski ve yeni köyde ortak olarak kullanılan mekânların varlığı konusunda KK67 ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmede; “Bir tek Polatların odası vardı benim bildiğim. Oraya da herkez giremezdi. Daha çok zenginler girerdi hatta. Orada oyalanıp vakit geçirirerdi.” cevabı alınmıştır. Anlaşıldığı üzere eski yerleşimden göç yaşandıktan sonra yeni iskân bölgesinde bu tip mekânlar inşa edilmediği için ortak alan kullanımı, eski yerleşimle ve sınrlı bir zaman dilimiyle kısıtlı kalmıştır.

4.6.3. Depolama

Kızılkaya Köyü’nde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında eski ve depolama unsurlarıyla ilgili veriler toplanmıştır.

KK67, “Eskiden aşırtlar vardı kemer odalarımızda (Şekil 71). Sana onları göstereceğim. Orada dilediğini saklardın. Çömlek de yığardık oraya (Şekil 72). Pekmez öyle çok olurdu ki hele. Her pekmez kürünün ağzını da hamurla sıvardık hava almasın diye. Nenem zamanında harallar vardı. Kocaman olur bu çuval. Nenem az mı dikti onlardan. İçine yığarsın ürünü. Onu da soğuk bir yerde saklamak lazım. Börböce girmesin diye işte dikkat etmek gerekirdi. Kireç felan sürülürdü ambar kapısına. Bu tarafa göçünce telhisler çıktı. Onları da kiler gibi yerlerine koyuyorlar işte.”

Şekil 71. Köyde Eski Kemer Evlerden Aşırtlar

Şekil 72. KK67'nin Eskiden Depo Kabı Olarak Kullandığı Çömlekler

4.6.4. Ölçü

Yörede yapılan derleme faaliyetlerinde yerel ölçüler konusunda bazı verilere ulaşılmıştır. KK67 bu konuda, "Herkesin bildiği kile vardır. Bu yaklaşık 32 kilodur. Dört şiniğe denktir. Biz de 4 kiloluk ölçü var, yarımla. Onun da yarısına kutu denir.

Hububat türü şeyler bunlarla ölçülür. Şimdi kiloluk oldu her şey de yine var bunları kullanan. Alan ölçüsü de köy dönümüdür. 50*50'ye denk gelir bizim burda." demiştir.

4.6.5. Tarımsal aktiviteler

Kızılkaya'nın tarım faaliyetleri üzerine KK67 ile gerçekleştirilen görüşmede elde edilen veriler şu şekildedir; "Kızım ben sana tarımdan çok iyi anlarım desem yalan olur fakat işte doğduktan beri bi askerlik dışında çıkmadım ben köyden o yüzden aşinayız tabi bu köy işlerine. En çok mercimek, nohut eker köylü. Elden çıkarması kolaydır çünkü. Fiğ de hayvana yem olsun diye mecbur ekilir. Bizim köyde ırmaktan sulama yapıldığı için verim iyi. Şartlar da fena değil bence. 2000 kile kaldıran var. Yine şükayetlenirlerse bilmem ama bence çevre köylere göre çok iyi şimdi tarım kazancı. E kara saban bitti her şeyn makinesi var alabilene. Daha ne. Daha ürünü kaldırmadan tarlanın başında satışa anlaşıyorlar a kızım. Onlar kazanmasın da kim kazansın"

Ayrıca alan araştırmaaları sırasında KK67'nin babasına ait eski tarım materyalleri fotoğraflanmıştır (Şekil 73).

Şekil 73. Kızılkaya'dan etnografik tarım aletleri (Döven, Saban, Anadut)

4.6.6. Hayvan yetiştiriciliği

Yörede yapılan alan araştırmalarında hayvancılık adına göze çarpan bazı veriler vardır. Örneğin çevrede araştırma yapılan diğer yerleşimlere göre daha fazla kümes hayvancılığı yapıldığı anlaşılmıştır. Her hanede kendine yetecek kadar kümes hayvancılığı vardır. Buna ek olarak köy halkının yaklaşık olarak yarısının da bu konuda kendine yetenden fazlasına sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu gözlemleri KK67 de desteklemiştir. Ayrıca KK67 köyde süren hayvancılık konusunda; "Babam zamanında her hanede 60-70 büyükbaş olurdu. Şimdi öyle az ki. Anca bir el parmağı kadar kişinin vardır malı. Küçükbaşın da yemiyoz diye yüzüne bakmazlar. Öyle olunca herkes yüzünü tarıma döndü bence derim." şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

4.6.7. Ticari faaliyetler

Yörede yapılan çalışmalar süresince edinilen bilgiler ışığında en çok kümes hayvancılığına bağlı bir ticaret döndüğü fark edimiştir. Tarıma dayalı ticaret de gözle görülür bir orandadır. Büyükbaş hayvan üzerine dönen ticaret ise daha çok süt hayvancılığı üzerinedir. Bu bilgiler kaynak kişilere de desteklenmiştir. Köyde sürdürülen ticari aktivitelere bir ekleme KK67'dn gelmiştir. Kaynak kişi son yıllarda saman ticareti üzerine bir gelişme olduğunu, halkın bundan para kazanmaya başladığını söylemiştir.

4.6.8. Zanaat faaliyetleri

Kızılkaya'da gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmaları sırasında köyün geleneğinde olan en büyük zanaat aktivitesinin dokumacılık olduğu öğrenilmiştir. Kendisi de demirci ustası olan KK67 bu konuda, "Nenem ya da hanımın nenesi, o yaş grubundakiler dokumacılıkla çok uğraşırdı (Şekil 74). Biraz da mecburiyetten. Sepet de örerlerdi ama bunu daha az hatırlarım (Şekil 74). Ama sanatları çok iyidi. Üstelik hocasız, rehbersiz bakarak öğrendikleri bir şeydi bu. Ben de mesela bu sanatımı babamdan öğrendim. Ama ben hiç iş gözüyle bakmadım buna. Sen şimdi hangi nesneyi göstersen bakarak demirden aynısını dökerim. Bu işi severek deneyceksin.

Sonra yaparken kendini kaybeder insan.” demiştir. KK67’nin nenesine ait bazı zanaat nesneleri de çalışmalar sırasında fotoğraflanmıştır;

Şekil 74. Dokuma Tarağı ve Kerpiçten Sepet Kalıbı

4.6.9. Avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri

Avcılık ve tolayıcılık gelenekleri üzerinde sorulan sorulara Kızılkaya’da KK67’den cevaplar alınmıştır. KK 67, eskiden harman yerinin temizlendiğini ve orada toplu olarak kıl tuzağı kurulduğunu söylemiştir. Bu tuzakla daha çok güvercin avladıklarını, bunu bir oyun gibi gördüklerini söylemiştir. Ek olarak KK67, “Balık avlamak da yaygındı ırmakta. Ağ olmadığı için kalburla avlanırdı. Kalburun bir köşesi orta genişlikte delinirdi. Gece karanlığında balık görülünce anında üzerine kalbur basılırdı. Açılan delikten de balık alınıp helkeye atılırdı. Şimdi anlatırken bile heyecanladım bak. Av işi böyledir. Yediğine değil heyecanına bakarsın.” demiştir.

4.6.10. Diğer etnografik veriler

Köyde yapılan görüşmelerde yörenin kuruluşuyla ilgili olarak KK67 ve KK68’den bazı veriler kayıt edilmiştir;

KK67, “Bu köye ilk gelenler Cingioğulları. Üç veya dört kabile yani burayı kuranlar. Kepez diye bir yer var işte oradan gelmişler. Şu bizim kayaların kırmızıya meyilli

renginden dolayı da bu adı almış köyümüz. Önceden yerleşim hep o kayanın altındaydı. Sonra heyelan tehlikesi çıktı diye bu tarafa taşındık. Nüfusumuz 2500 kadardır. Şimdilerde dışarıya göç çok. Alçı işine gidiyorlar Rusya'ya" derken KK68 ise ilk gelenlerin İstanbul'dan olduğunu söylemiştir. Aynı örüşmenin devamında her iki kaynak kişiden Hıdırellez'e ilişkin veriler de toplanmıştır. KK67, "Önceden muhtarlık köydeki büyük üç damın üzerine adam çıkarır. Onlar bağırır işte haber ederdi Hıdırellez olacağını. Herkes evinde ne varsa getirsin Hıdırellez yapılacak denirdi. Kimsede de bir şey yok ama işte eğer on haneden birinde tavuk felan varsa onlar getirir. Suyundan anca çorba yapılır. O da kimseye yetmez. Yapılabilirse börek yapılır. Patates kavurması yapılır. Piknik gibi yenir. Eli boş olan utanır gidemez. İşte sık olmasa da böyle kutlama yapılırdı." demiştir. KK68 ise bu pikniğin kesinlikle yamaçlarda yapıldığını eklemiştir. Görüşmede köyde sürdürülen kültürel faaliyet olup olmadığı da sorulmuştur. KK67, "Yakın zamana kadar leyleikadir'de bir evde toplanırdık. O sayılır mı. Sohbet olur, dua olur, çay içilirdi. Sabaha yakın da dağılırdık." demiştir.

Görüşmelerde kayıt edilen bir diğer konu da halk sağaltımı gelenekleri olmuştur. KK67 bu konuda iki şifalı ottan bahsetmiştir. Bunlar ekşileme ve keven denilen bitilerdir. Ekşileme'nin barsak temizliği için kullanıldığı, Keven'in ise kansere derman olduğu öğrenilmiştir (Şekil 75 76). Bu bitkilerin kaynatılıp çıkan suyunun içilmesinin faydalı olduğuna inanmaktadırlar.

Şekil 75. Ekşileme *(Rumex Acetosella)*

Şekil 76. Keven *(Astragalus)*

Halk sağaltımı konusunda KK68 ise Cennet Ebe denilen bir otacıdan bahsetmiştir. Bu otacının ismi çevre köylerden de derlenmiştir. Cennet ebe daha çok doğum yaptırmasıyla tanınır. Ancak başka temel sağaltım faaliyetlerinde bulunduğu da bilinmektedir. KK68 aynı zamanda annesi zamanından bildiği bir öksürük ilacını da paylaşmıştır; "Pekmezin içine yeşil biber doğranır. İkisi bir kaynatılır. Bunun suyunu sıcakken içenin öksürüğü kalmaz. Ciğerleri temizlenir." demiştir. Ek olarak aynı kaynak kişi, köyde yeni doğan tüm kadınlara kırmızı yemeni bağlandığını, bu sayede gelinleri albasmadığını söylemiştir. Yeni doğan çocukları da sarılıktan korumak için onlara mutlaka sarı yemeni örtülür.

KK67, unutulmaya yüz tutmuş imece geleneklerini de paylaşmıştır; "Eskiden harman kaldıramayacak durumda olan herkesin işi beraber yapılırdı. Lafı bile olmazdı. Yardımlaşma haddinden fazlaydı. Şimdi zorla devam ediyor diyeyim. Eskiden herkes özenirdi bizim köye bu konuda. Süt denişiği de yapardık. Hiçbir yardımın sözü edilmezdi."

Alan araştırmaları sırasında neredeyse tüm yörelerde adı duyulan bezir (ızgın) bitkisinin çok kıymetli olduğu bilinen yağı da ilk kez KK67'den fotoğraflanmıştır (Şekil 77). KK67, "Artık yenisini bulmak imkânsız olduğu için bu mücevhere gözüm gibi bakarım." demiştir.

Şekil 77. Bezir Yağı

KK68 Kızılkaya Köyü'nde yaşayan bir ev hanımıdır. Geçimini tek başına çalıştığı tarım arazilerinden sağlamaktadır. KK68, 55 yaşındadır ve yıllardır çeşitli türde etnografik malzemeleri toplayıp kemer odasında muhafaza etmektedir. Çalışmalar sırasında bu kemer oda ziyaret edilip içerideki malzemelerin fotoğraflaması yapılmıştır (Şekil 78).

Şekil 78. KK68'e Ait Etnolojik Veriler

4.7. Saratlı Kasabası ve Pınarbaşı Mahallesi

Saratlı Kasabası, Aksaray merkezine 27 km uzaklıkta konumlanır. Kasaba merkezi, Aksaray-Nevşehir karayolundan yaklaşık 4 km içeridedir. Gülağaç İlçesi'ne bağlı olan yerleşim, çevredeki Alevî köylerince merkez olarak kabul görür. Resmî verilere göre sürekli nüfusu 5137 kişiden oluşmaktadır. Evliya Çelebi meşhur Seyahatname'sinde buradan "Saru Atlu" şeklinde bahsetmiştir[206]. Saratlı, tarihî Sard-Ninova yoluna yakınlığı ile de önemli bir konumda olagelmiştir[207]. Bazı tarihî kaynaklarda adına rastlanılan kasaba ile ilgili en kesin bilgi; İstanbul Başbakanlık Arşivi, 40 numaralı kayıtta yer alan bilgidir. Bu kayıt, hicrî 902 miladî 1496'ya aittir. Kayıtın 782 ila 890. sayfaları arasında;

"Saruatlu Eyüp nahiyesine bağlı olan köyün malikânesi Karamanoğlu İbrahim Beyi'in Konya'daki imaretine vakfıdır. Seyfullah oğlu Ali Bey'in tımarıdır. Ali Bey

[206] Kahraman, 2006: 263
[207] Konyalı, 1974: 2035

köyün reisidir. Köyün nüfusu 25'dir"şeklinde belirtilmektedir. Burada bahsedilen Ali Bey, sarı atıyla ünlü olan ve köyü şimdiki yerine kurup adını veren kişi olmalıdır[208].

Saratlı'yı çevresine göre daha bilindik kılan sebep sadece yapılan yerel kültürel faaliyetler değil kasabada turizme açık olan iki yer altı şehrinin de bulunmasıdır. Kırkgöz ve Aziz Mercirius yer altı şehirleri, Erken Hitit Dönemi'ne tarihlenmektedir. Muhtemelen Erken Roma Dönemi'nde yasak olan Hristiyanlığı yayma çabasında olan rahiplerin yer altlarına çekilmesinin bir örneği de burada yaşanmıştır. Bu yer altı şehirleri, yıllarca dışarı çıkmadan yaşamaya olanak verecek şekilde tasarlanmış ve inşa edilmiştir[209]. Konyalı da Saratlı ile ilgili olarak, yaygın olan yer altı yaşamından ve verimli topraklardan bahsetmiştir[210]. Burada bahsedilen yer altı yaşamı, halkın o zaman şimdi in adını verdikleri kaya oyma konutlarda yerin altında yaşıyor olmalarını tarif etmek için kullanılmıştır. Günümüzde bu inler depolama maksadıyla kullanılır olmuştur.

Şekil 79. Kırkgöz ve Aziz Mercirius Yer Altı Şehirleri

Pınarbaşı Mahallesi; Aksaray'a 30 km, Saratlı'ya ise yaklaşık 3 km uzaklıktadır. Bu tez çalışması devam ederken yapılan halk oylaması ile Saratlı'ya bağlanmıştır. Eski kayıtlarda da Saratlı'nın yaylası olarak bahsedildiği görülmüştür. Mahallede yerleşik ahali, Alevîlerden oluşmaktadır. Konyalı köyün tam girişinde hasar görmüş bir höyük olduğundan bahseder. Bu höyük, köye de eski ismini veren Geyral Höyüğü'dür[211].

[208] Cığırlı ve Hüyük, 2017: 23
[209] Cığırlı ve Hüyük, 2017: 17-18
[210] Konyalı, 1974: 2035
[211] Konyalı, 1974: 2030

Cığırlı, Geyral isminin Derya- i Şehr (Büyük yer altı şehri) ve sonra Deryal en sonda da şimdiki kullanımına yani Geyral'a döndüğünü söyler[212].

4.7.1. Mimari, kamusal alan kullanımı ve depolama

Saratlı Kasabası'nda yapılan alan araştırmalarında yörenin geleneksel mimari gelişim düzeniyle paralel bir sürece dair bilgiler elde edilmiştir. KK1 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler bu konuda detaylı veri elde edilmesini sağlamıştır.

Şekil 80. KK6'ya Ait Yapılar

KK1, "Şimdi bu in dediğimiz bizim atalarımızın evi. Bunu bir kabul etmek lazım. Buraya gelmişler ve bakmışlar ki yaşanabilecek bu mağaralar var. Başka imkânları da olmadığı için onlara yerleşmişler. Şu da bir muhakkak ki buralar zamanında maksatlı inşa edilmiş olmalı. Bizimkiler ne olduğunu bilmeden yerleşmişler. Kasabadaki 2 tane yeraltı şehriyle bizim bu inlerimiz zaten birleşik. Muhtemelen detaylı çalışma yapılsa bu sonuç çıkar. Ne kadar uzun bilinmez ama hâkim bir yeraltı yerleşimi olduğu kesin benim cahil aklımla bildiğim budur. Bizler de yaklaşık 1960'lı yıllara kadar bu inlerde yaşadık. Hava sıcaklığından maksimum veim alınırdı. Yazın serin kışın sıcak. Ambarı içinde. Hayvan damı içinde. Sen de ki 7 göz ev. Öyle bir kulllanışlıydı. Aslında bakarsan sefalet gibi görünebilir." demiştir. Bu konuda çeşitli zamanlarda KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK2, KK3 ve KK12 ile görüşmeler yapılmış ve birbirini doğrulayan veriler kayıt edilmiştir.

[212] Cığırlı ve Hüyük, 2017: 188-189

Şekil 81. KK8'in Ailesine Ait İn ve Üzerine İnşa Ettikleri Taş Ev

Yöre genelinde belirgin olan mimari gelişime paralel olarak kasaba halkı, yeraltı yaşamlarından sonra taş evler inşa etmiştir. Bu taş evler, başka zorunlu bir dış etken olmadığı için çoğunlukla inlerine oldukça yakın konumda inşa edilmiştir. Bu konuda KK6, "İmkânı olan herkes bu taş odaları yaptı. Benim babam da yapmış. Bu kemer odalar yapılınca insanlar bir afallamış. Yılların alışkanlığı var tabi. O zamanlar depo etme zihniyeti çok olduğu için bakmışlar ki bu yeni evlerde eski inler gibi rahat depolama olmuyor inlerde eşya saklamaya devam etmişler. Onun içinde aşırtlar olurdu bakliyatlar için (Şekil 82). Soğuk olur çünkü ora. Ürün böceklenmez. İstediğin kadar tutarsın. Bu inlerin üstünde delikler vardır dikkat edersen. Saman atmak için. İne atılan saman çabuk kurur çünkü. Ya da aklına ne gelirse biz hâlâ orada saklarız. Neyin içinde koyarsan koy orada uzun süre dayanır. Haraca vardır sen onu bilir misin, sepet yani. Haracalara doldurur ine koyardık elimizde olanı. Peynir, yağ, salça, pekmez, şarap daha bilmem aklına ne gelirse orada tutarız biz hâlâ. Üstelik ek bir alandır. Evde fazladan bir yer demek bu. Tandırımız çoğunlukla bu inlerdedir mesela" demiştir.

Şekil 82. KK8'in Ailesine Ait İn, Tıraz Taşı, Aşırt ve İnin Girişi

Saratlı'da yürütülen araştırmalarda mimari açıdan gözlemlenen bir diğer önemli durum da günümüz mimari yerleşimiyle ilgilidir. Köy halkının günümüz betonarme evleri de eski iki konutuna yakın konumda inşa edilmiştir. Her yeni eve geçişte bir önceki mimari unsur depo görevi görmeye başlar. KK12'den derlenen şu bilgiler depolama anlayışı için son derece önemlidir; "Eskiden bir şeyi üretmeyip satın almak ayıptı. Depolama çok yaygındı yani. Bizim marketimiz de mağaralardı. Çanaklarımız, küplerimiz vardı. Saklanacak malzemeye uygun şekilde üretilirdi bunlar da. Mağaranın neresine hangi ürün konur herkes iyi bilirdi" (Şekil 84).

Şekil 83. KK6'ya Ait İnde Tandırlık

Şekil 84. KK10'a Ait Kemer Odadan Un Sandığı ve Küp

Saratlı Kasabası'nda yürütülen derleme faaliyetlerinde yörede eskiden veya günümüzde ortak alan kullanımlarıyla ilgili bilgiler kayıt altına alınmıştır. Bu konuda göze çarpan veri, köyde eskiden var olan köy odalarının hiç bulunmayışıdır. KK12 yöredeki eski kamusal alan anlayışını, "Tüm kaya üstleri kamusal alan görevi görürdü buralarda. Benzetme uygunsa eğer köyün tüm gündemi buralarda dönerdi" şeklinde ifade etmiştir. Köyde güncel olarak kullanılan ortak mekânlar ise kıraathaneler ve Cemevi bahçesidir. Ayrıca köy kadınlarının toplandığı bir de el işi odası bulunmaktadır.

Şekil 85. Yörede Kavurma Adı Verilen Duvar Örme Biçimi

4.7.2. Ölçü

Çalışma alanında yerel ve genel ölçülerin kayıt edilmesi sırasında KK3 bu konudaki en geniş bilgileri vermiştir. KK3, "Her şey kiloyla kızım şmdi bu ticaretin dönüşüne ayak uydurmak lazımdır. Fakat ata günümüzde teneke vardı 2 kiloya denk gelir. Yarımla vardı onun 2 katıdır. Şinik vardır o da 8 kg gibidir fakat onun 10 kg'ye yakın tartıldığını da görmüşlüğüm var. Bu hesaplar çok mühimdir çünkü kuru ürünlere karşılık çalışırdık. Yani yevmiyemiz olurdu bu ürünler. İşimizin karşılığını tam almak için tartma işine dikkat edilirdi yani. 30-32 kg'lık kile vardır. Hesap pek şaşmazdı yani nohut tanesine kadar dikkat edilirdi diycem bu. Şimdi senin merak ettiğin arazi ölçüsü vardı bir de. Bizim burda devletin ölçüsü geçmez hani dış hesapta ona bağlısın tabi ama kendi içimizden satarken alırken kendi dönüm hesabımızı yaparız. Bu daha da böyledir. 1600 metrekare 1 dönümdür." demiştir. KK3'ten derlenen bu bilgiler KK2 ve KK9 tarafından da onaylanmıştır.

4.7.3. Tarımsal aktiviteler

Kasabada sürdürülen tarım işleri ile ilgili olarak KK12 ile bir görüşme gerekleştirilmiştir. Bu görüşmede kaynak kişi, "Göçebeyiz biz. Sürülen bir halkız. Bunu kabul etmek gerekir. Tarımı bilmeyiz yani. Öğrenmişiz buraya yerleşince. Yani bu köylünün tarım geleneği yoktur diğer çevre köylere göre. Arpa, buğday işte.

Yerel halktan ne öğrendilerse o var. Üzüm mesela. Rumlardan öğrenilmiş kesin olarak. Toprağın bereketine bir sözüm yok ama işte bizimki sonradan çiftçlik kardeşim.” şeklinde bir ifadede bulunmuştur. KK6 ise bir tarım bunalımından bahsetmiştir. “Şimdi ekonomik açıdan bir bunalım var yani köyde eken çok az ekse de miktar az. İç Anadolu bura yani tahıl ambarındayız elbette ama yani benim gençliğime göre büyük bir geri gidiş görüyorum. Ben geline bahçeyi verdim avar yapsın diye. Yani herkeste de en yaygını bu avardır.” demiştir. Bu görüşmelerden sonra KK6’ya ait atıl durumdaki eski ahşap ve metalden tarım aletleri kaydedilmiştir (Şekil 86).

Şekil 86. KK6’ya Ait Eski Tarım Aletleri

4.7.4. Ticaret faaliyetleri

Yörede yapılan ticaret faaaliyetleriyle ilgili olarak KK6 ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. KK6, “Alevi olmamız sebebiyle dışlanmamız ticaretimizi geliştirmemiş diye düşünüyorum. İnsanlar her işe el atmaya çalıştı hep ama tam bir ilerleme olamadı. Şimdi tek bir aile vardır. İzzetler. Onlar işte tarım üzerine silo gibi bir işe girip ilerlediler ama onun dışında pek yaygın değil bizim kasabada. Burada daha çok okuyan görürsün. Öğertmen, memurdur yeni nesil.” demiştir. Aynı görüşme sırasında KK12 ise bu durumu şöyle yorumlamıştır; “Ticaret fikri çok az burada. Bu sadece Alevî olduğumuzdan değil. Artı ürünümüz çok az bu yüzden

ticaret potansiyelimiz yok. Bu zengin coğrafyada sadece var olabilmişiz biz. Fazlası yok. Buna bağlı zanaat de yok. Benim fikrim budur. Gelişebilir miydik? Elbette. Ama bu olmamış. Hurdacılıktan ileri gidilememiş."

4.7.5. Zanaat faaliyetleri

Yörede yapılan alan araştırmalarında bu kasabanın diğer araştırma alanlarına nispetle yeni bir yerleşim olması sebebiyle eski zanaat faaliyetlerinden çok günümüzdeki zanaat faaliyetlerine yönelmek amaçlanmıştır. Bunun sonucunda oldukça dikkat çekici bir zanaat faaliyeti fark edilmiştir. Köy kadınları bir süredir, adına Saratlı Bebeği dedikleri kumaş bebekleri örüp sararak isimlerini duyurmuşlardır (Şekil 87). Kasabada bulunan iki ayrı yeraltı şehrini gezmeye gelen ziyaretçilere satış yapan köy kadınları, bu konuda isimlerinden söz ettirmektedirler. Saratlı Bebeği konusunda köylüsü olan kadınlara öncülük yapan KK7; "Köydeki Kırkgöz Yeraltı Şehri'ne bebek satmaya birileri geldi Nevşehir'den. Ben merak ettim o zaman bakarak öğrendim onlardan. Sonra herkese öğrettim. Aklıma bundan para kazanmak gelince de o zamanki belediye başkanı Nedim UĞUZ'a danıştık. Bize yardımcı oldu hatta eksiklerimiz için hoca getirdi. Sonra biz kendimiz ilerlettik. Belediye bize beraber bebek öreceğimiz bir alan verdi. Şimdi buralarda hep biz satar olduk hiç başka yerden satmaya gelen kalmadı. O gün bugün devam ediyoruz. E burası da toplanma yerimiz oldu. Hem iş yapıyoruz hem sohbet ederiz. Yemek yeriz, çay içeriz. Bize her anlamda katkısı oldu bu işin. Beraberliğimize de bütçemize de katkısı var. Ben kızlarımı bu işten gelin ettim. Şimdi burdaki hangi kadına sorarsan sor bir eksiğini bu işle kapatmıştır." Demiştir.

Şekil 87. Saratlı Bebeği

4.7.6. Diğer etnografik veriler

Saratlı Kasabası'nda yapılan alan araştırmaları ve sözlü tarih çalışmalarında pek çok etnografik veri kayıt altına alınmıştır. Bu verilerden ilki köyün kuruluşuyla ilgili olanlardır. Bu konuda KK12; "Saratlı, eski bir Rum köyü üzerine iskân edilmiş. Bence ilk Anadolu erenleri buraya misyonerlik için gelmişler. Burada azizin mezarı da bulununca bu fikrim desteklenmiş oldu. Azizin mezarının hemen üstünde bizim dedelerimizden birinin mezarı da var. Bu da bir hegemonyaya karşı alternatif bir hegemonya kurma çabasıdır bence. Kasabada inler çok yaygın. Bu da savunma ihtiyacından doğmuştur diye düşünüyorum. Hepsi birbirini destekliyor bunların. Fakat daha önce bir Hitit etkisi olduğunu düşündüğümü de söylemem gerekir. Biraz düşününce daha da eskiye giden bir yerleşim olması da muhtemel. Çünkü yaşamaya çok uygun bir alan burası. Şimdiki Saratlı halkı ise heterojen bir toplum. İnsanların fiziksel yapılarından belli bu. Bayatlar, Kalenderoğluları vb boylar var burada. Muhtemelen sürülmüş sürülmüş geri gelmiş bir halkız biz. Saratlı ismi de muhtemelen Rumca bir ismin dilimize uydurulmuş hâli bence. Sonuçta buranın Mamasın'ın epicenteri[213] olduğunu düşünüyorum. Çukurova'ya çok giden olmuş buradan mesela. Zayıf kalanlar gitmeye mecbur çünkü. İzmir'e de giden var. Ama ters yönlü bir göç olduğunu sanmıyorum." demiştir. Köyün kuruluşuyla ilgili olarak daha çok halk anlatısı özelliği taşıyan bir bilgi de KK10'da derlenmiştir; "Buradan sarı ata binmiş biri çıkmış yola. Onu yolda biri durdurmuş ve nerden geldiğini sormuş. "Ey sarı atlı nereden geliyorsun?" demiş. O da "Sarayköy'den geliyorum." demiş. O adam da "Senin köyün bundan sonra Sarı Atlı olsun." demiş. Köyümüzün ismi buradan gelmiş."

KK12'nin görüşme sırasında bahsettiği Aziz'e ait mezarın üzerindeki mezar ise köyde Dedeli Dam olarak bilinir (Şekil 88). Dedeli Dam'ın hikâyesi konusunda KK6 ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir; KK6, "Dedeli Dam, bizim buralarda ermiş bir kişi olarak tanınan bir şahsın çile çektiği yer olarak bilinir. Halkı aydınlatmaya çalışmış bir kişidir kendisi. Halk oraya gidip adak adar, mum yakar, ihtiyacı olanlara eşya bırakır. Perşembe akşamları yapılır bu. Yunus Emre'nin de burada çile çektiği söylenir. Ben bunları dedelerimden duydum. Doğru mu bilmem. Sonradan

[213] Merkez üssü

düzenlendi etrafı. Etrafta Papaz'ın Evi diye de yayılmış burası. Bakanlıktan gelip bu şekilde aramışlardı." demiştir.

Şekil 88. Dedeli Dam

Yöreden derlenen bir diğer etnografik veri de eski ve yeni kültürel faaliyetlerle ilgili olanlardır. Bu anlamda derlenen eski kültürel faaliyetler; Saya ve Yeni Yoğurt aktiviteleridir. Bu konuda KK1, "Saya dediğimiz şu; koyunlar kuzulamadan evvel tam hamile kalacakları zaman kuzular bereketli olsun diye koyunları ürkütmek. Koyunlar sokağa salınır. Herkes koyunları ürkütmeye çalışır. Sonra da köyde eğlenceler yapılır. Çok eğlenirdik Yeni Yoğurt da şöyle; koyunların ilk sağılan sütü olur. Ondan toplu olarak yoğurt yapılır. Oyunlar oynanır. Güzel zamanlardı hani insanların mutlu olmaya sebep aradıklaarı zamanlar diyelim." demiştir. KK12 ise bu aktivitelerde hep Şamanizm etkisi olduğunu ifade etmiştir. Güncel kültürel aktiviteler ise KK6'dan derlenmiştir. Her yıl yapılan Saratlı Kültür Festivaliyle ilgili olarak kaynak kişi, "Şimdi yapılan festivalde; cem, paneller, konserler ve yemek şölenleri plânlanıyor ama tam yapılamıyor. Alevîlik asimile oluyor çünkü bizim burada. Bu yıl festival Muharrem'de oldu mesela. Çok şikâyet geldi. İnsanlar haklı. Toparlamaya çalışacağız bu düzeni. Çünkü amacımız hep kültürümüzü yaşatmak bizim." demiştir.

Kasaba halkından derlenen bir diğer etnografik veri de imece geleneğiyle ilgilidir. Bu gelenekle ilgili olarak KK6, KK7 ve KK8 ile görüşülmüştür. Elde edilen veriler sırasıyla şöyledir;

"Bulgur dövme işi hep toplu yapılırdı. Aslında burada amaç hem yardımlaşmaydı hem de evlilik çağındaki erkekler ve kadınların tanıştırılmasıydı. Uzunca bir süre bunu devam ettirdik biz."

"Ekmek yapma işinin hiç ayrı yapıldığını bilmem. Ama bu öyledir ki karşılığında ne iş ne para istenir. Yani ben senin işini yaptım sen de benimkini yap değil. Gönülden olur."

"Bağ belleme işi de yapılırdı ortak. Çünkü üzüm öyle çoktu ki ortak yapılmasa yetişmek mümkün değildi."

Saratlı'ya ait etnografik veriler incelenirken yöreye özel ürün kavramı da araştırılmıştır. Bu konuda KK12 ve KK6 sırasıyla şu bilgileri vermişlerdir;

"Kabuklu, çekirdekli ve şeker oranı çok yüksek bir üzüm vardı bize özel. Ama bu çok tekil bir örnektir. Yerini tutan pek üzüm yoktu. Şimdi bağlar bitince bizde de bitti ama bu üzüm Saratlı'yı Saratlı yapan üründü. Şarap konusundaki ünümüz de bu üzüm sayesindedir."

"Şu anda aspiri derim buna ben (Şekil 89). Eski bezirin yerini almaya adaydır bu. Yağı çıkarılır. Çok değerlidir. Her şeyde kullanır. Çevreye hep bizim tarlalardan yayıldı."

Şekil 89. Aspir Bitkisi *(Carthamus Tinctorius)*

Yörede halk sağaltımı verileriyle ilgili olarak da kayıt çalışmaları yapılmıştır. Bu konuda KK6 çobançökerten isimli bir bitkinin ilaç olarak kullanılmasına değinmiştir; "Kalp-damar hastalıkları ve böbrek taşı için kullanılır bu ot özellikle. Ara dere her yerde biter. Faydası inanılmazdır. Gölgede kurutursun. İki dakika da kaynatsan yeter. İç derdine derman olsun (Şekil 90)."

Şekil 90. Çobançökerten Bitkisi (*Ttribulus Terrestris)*

Halk sağaltımına ait inanışlar dışında yörede devam eden başka bir yerel inanış daha bulunmaktadır. Bu inanışa göre; Ziyarettepe denilen bir yere çıkılır, oradaki ağacın yanında dilek tutulur (Şekil 91). O ağacın yerinde eski bir mezarın olduğuna inanılır. İnanışa göre mezarda yatan bu ermiş kişinin hatırna edilen dualar kabul olacaktır. Bahsi geçen bu yerde bir tümülüs olduğu bilinmektedir[214].

Şekil 91. Ziyarettepe

[214] Çaylı ve Demirtaş, 2023: 63

Yöreden derlenen son bilgi ise tandır ve ocak yapımıyla ilgilidir. Bu konuda KK6 ile yarı yapılandırılmış bir görüşme gerçekleştirilmiştir;

“Tandır yapılacak yer iyice eşilir. İçi kis taş ve çamurla örülür. Bacaya kadar örülerek çıkar. Baca genişçe olur. Bizim burada tandır, hep yer altına yapılır. Dışı da kavurma gibi örülür. Çamurla. Kafasına küp konur. Tandır yapımı çoğunlukla erkeklerin yaptığı bir iş bazen de ortaklaşa yapıldığına şahit oldum. Mesela sıvama işini kadınlar yapabilir. Saman ve çamurla. Erkek örerken kadın da sıvama yapar yani. Ama pişirme işinde tam tersi. Ocak ise ısınma ve pişirme için soba öncesi bir mekânizma diyim sana. Onun da üstünde baca var. Yani ikisi de farklı. Tandırı yapmak emekli ama ocak öyle değil yani. Oda ortasında olur bu daha çok. Çok az bir çukur yapılır. Çukurun etrafı da taşla çevrilir. Bu kadar.”

4.7.7. Pınarbaşı (Geyral) mahallesi araştırma sonuçları

Şekil 92. Geyral Höyüğü (AKYA Yüzey Araştırması Arşivi)

Pınarbaşı Mahallesi, Saratlı Kasabası’na bağlıdır. Köy merkezinde eski köy adıyla anılan, yaklaşık 20 metre yükseklikte ve ilk iskan izleri MÖ. 3. Binyıl ilk yarısına tarihlenen Geyral höyüğü yer almaktadır[215]. Yörede yapılan araştırmalarda elde

[215] Demirtaş vd., 2023: 461, 469, Tablo 1

edilen veriler, mahalle sakinlerinin Saratlı halkıyla aynı sülalelerden olduklarını göstermektedir. Bunun sonucunda hâkim gelenekler konusunda büyük benzerlikler vardır. Mahallenin kuruluşuyla ilgili KK21, KK22, KK23 ve KK24 ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir;

KK21, "Saratlı'dan yayla diye buraya göçen halk kalıcı olmuş ve bizim köyü kurmuş."

KK22, "Saratlı'dan ayrılmayız biz. Yaylaya diye gelmişler oradan buraya. Sıcak olmuş ora. Burası daha yüksek de serin diye. Sonra kalmışlar atalarımız. Ama bizden önce de hep yabancılar yaşamış buralarda. Rum felanlarmış galiba."

KK23, "Saratlı'dan buraya 3 aile gelmişler. Dedem anlattıydı da hangi ailelerse ilk olanlar tam çıkaramadım. Kalmışlar dedelerimiz. Bu şekilde kurulmuş köyümüz. Bir anlaşmazlık mı oldu yoksa gerçekten yayla diye mi geldiler bir şey diyemiyorum."

KK24, "Ben öyle duymadım. Aslında Demirciköy tarafı bizimmiş ama orada çok sulu alan var da çocuklar boğulur diye buraya gelmiş atalarımız. Bu şekil duymuştum abamdan."

Anlaşıldığı üzere Pınarbaşı Mahallesi, sebebi net olmamakla beraber göçle kurulmuş bir köydür. Köyün adlandırılmasıyla ilgili de yorumlar bulunmaktadır; KK21, "Pınar var yukarda. Deryal imiş ismi. Geyral olmuş söylene söylene. Bizim köyün adı burdan gelir. Yani Geyral aslında köyümüzün adı da bu mahalle isimleri değişti ya o zaman da Pınarbaşı olmuş." demiştir. Aynı görüşmenin devamında güncel göç durumuyla ilgili bilgiler de alınmıştır; "Yurt dışına göç çok. Adana tarafına da. Yazın çoğalır buranın nüfusu ama iş imkânı az olduğu için göç veriyoruz. Çok çok kıt imkânlar burda."

Pınarbaşı Mahallesi'nin yerel mimari unsurlarının kayıt altına alınması için de çalışmalar yapılmıştır. Bu konuyla ilgili KK21 ve KK22 ile gerçekleştirilen görüşmelerde sırasıyla şu veriler elde edilmiştir;

"Bu civarda yeraltı yerleşimi çok yaygın bilirsin. Ben bunu insanların tilkileri takip ederek öğrendiklerini düşünüyorum. Eski insanlar çevrelerini iyi gözledikleri için. Bakmışlar tilkiler gizleniyor. Bundan kendilerine pay çıkarmışlar. Bizim burada da

var inler ama kullanmıyoruz. Çünkü alışkanlık olmamış. İnlerin kullanıldığı vakitlerde biz zaten Saratlı tarafındaymışız."

"İnler şu öte tarafta dolu ama içleri pis. Lazım olmayınca temizlemedik de. Yani bizim burada inleri kullanan pek göremezsin."

Pınarbaşı Mahallesi ve Saratlı Kasabası'nda birçok geleneğin ve alışkanlığın çok benzer olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine eski ve güncel kültürel faaliyetlerin karşılaştırmasının yapılması için bu konuda da görüşmeler yapılmıştır. KK24, "Şimdi bizim burda Yeni Yoğurt aslında Hıdırellez gibi kutlanır. Hem işte koyunların ilk sütünden yoğurt yapılır hem de eğlenceler olur. Saya denilen koyun ürkütmesine de Çiğdem Sayası deriz. Burda amaç şu; ürken koyunaın daha çok ikiz ve üçüz doğuracağına inanılması. İlk nerden gelmilş bilmiyorum. Bizim burda çocuklar kapı kapı gezip çiğdem toplar bu eğlencelerde. O yüzden de adına Çiğdem Sayası deriz. Eğer kültürel aktivite sayılırsa yılda bir kez de cem tutarız. Bizim ayrı cemevimiz yok. O yüzden evlerde de yaparız. Bazen Saratlı ile ortk da yapılır." demiştir.

Burada bahsi geçen çiğdem bitkisi, Latice ismi Crocus olan ve çeşitli renkleri bulunan soğanlı bir bitkidir. Bu bitki, nisan-mayıs aylarında çiçek açmasıyla baharın habercisi olarak görülür. Pek çok tarihi kaynakta bu bitkiye işaret eden bilgiler vardır. Diğer bazı bitkilerle birlikte halk sağaltımında da rolü olduğu anlaşılan bu bitkinin, Anadolu ve Mezopotamya topraklarında bu yörede olduğu gibi ilkbahar bayramıyla ilişkilendirilebilecek verilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Hitit kaynaklarında yer alan bilgilere göre, ilkbahar aylarında tanrılara düzenlenen bayramda An.Tah.Sum.Sar adı verilen bir bitkiden yapılan yemek, tanrılara adanır ve bu bayram da aynı adla anılır. An.Tah.Sum.Sar adıyla kutlanan bu bayram, Sümer kaynaklarında da yer almaktadır. Anlaşıldığı üzere pek çok kentte bu bitkiden yapılan yemekle beraber ilkbaharın gelişi kutlanmakta ve tanrılara adanmaktadır. Adı geçen bu bitkinin çiğdem olduğu düşünülür[216]. Pınarbaşı Mahallesi'nde benzer bir anlayışla baharın gelişinin kutlanması, yöreden ele geçen önemli bir veridir.

Yörede yapılan çalışmalarda; farklı bir ölçü birimi dışında tarım, depolama, ticaret ve zanaat anlayışında Saratlı'dan farklılık gösteren hiçbir veri elde edilmemiştir. Söz

[216] Ertuğ, 2000: 130

konusu bu ölçü birimi de KK24'ten derlenen ve 8 kg'a denk gelen "batman" adındaki ölçü birimidir.

4.8. Süleyman Höyüğü Köyü

Süleyman Höyüğü Köyü, Aksaray Nevşehir karayolu üzerinde bulunur ve Aksaray şehir merkezine 35 km uzaklıktadır. Gülağaç İlçesi'ne bağlı bulunan köy, ilçe merkezine ise 15 km mesafededir. Köy halkı Arzumanlı Ocağı'na bağlı Alevîlerden oluşur. Köyde şu an meskûn olan halk, yaklaşık olarak 1800'lü yılların ortalarında buraya yerleşmiştir. Süleyman Höyüğü Köyü, araştırma alanında yer alan en genç köydür. Bu sebeple tarihi kaynaklarda yer almaz. Adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde köyün süreki nüfusu 289 olarak geçmektedir. Köye adını veren Süleyman Höyüğü ise köyün girişinde yer alan bir arkeolojik yerleşmedir[217] (Şekil 93). MÖ. 3. Binyıl ilk yarısında ve Geç Demir Çağlarında iskân edilmiştir[218].

Şekil 93. Süleyman Höyüğü

[217] Bekdemir, 2023: 19
[218] Demirtaş vd., 2023: 462, 469

4.8.1. Mimari

Süleyman Höyük araştırma sahasındaki en genç köy olması sebebiyle yerel mimarisiyle ilgili bilgiler karşılaştırma yapmak açısından önemlidir. Köyde KK27 ile yapılan sözlü tarih görüşmelerinden yerel mimari unsurları kayıt edilmiştir. KK27, "Bizim köyümüzde evvelden taş evler vardı (Şekil 94). Dayanıklı olur bu evler. Herkes zamanında yaptırmış. Kevek taş derler kolay şekil alır. Ondan yapılır evler. O taşı kesip aldığımız bir yer var köye yakın. Gidip gösterelim sana (Şekil 95). O taş evler şimdi ya âtıl ya da bazılarını tamir edenler oldu. Yaşanacak durumda olan çok azdır. Geri tüm halk kendine güzel evler yaptı. Zaten Almancı çok bizim köyde. Pek insan bulamazsın burda. Çok parası olan da çoğalınca yani anlıycan mükemmel evler yapıldı köye. Görsen nereler sanarsın." şeklinde bir ifade de bulunmuştur. KK37 ise yörede tutkal olarak kullanılan bir karışımdan bahsetmiştir. Şillez adı verilen bu karışım, köydeki mimari ögelerin çoğunda kullanılmaktadır. Kaynak kişi bu tutkalın yapımını şöyle alatmıştır; "Bir kuyu açılır en baş. Bu kuyuya toprağı kürekle atarsın. Suyla beraber de kıvamlı olana kadar karıştırırsın. Lazım oldukça da bu kuyudan alır kullanırsın." demiştir.

Şekil 94. Köy Mimarisinden Örnekler

Şekil 95. Köylünün Kevek Taşı Kestiği Yer

4.8.2. Kamusal alan kullanımı

Süleyman Höyüğü'nde yapılan çalışmalarda günümüzde ortak kullanılan tek mekânın cemevi olduğu anlaşılmıştır (Şekil 96). Köydeki sürekli nüfusun azlığı sebebiyle köy kıraathanesi ya da başka bir toplanma mekânına ihtiyaç duyulmamaktadır. Köyün çok genç bir yerleşim olması, eski köy odalarının inşa edilmesini de engellemiştir.

Şekil 96. Süleyman Höyüğü Erenler Cemevi

4.8.3. Depolama

Köyde yürütülen araştırmalarda KK37 ve KK29 ile yapılan görüşmelerden depolama unsurları kayıt edilmiştir. Bu bilgiler sırasıyla şöyledir;

“Eski kemer evleri ambar gibi kullanır ahali çoğunlukla. Şimdi daha satmadıysam torbalarım ben ama eskiden ete ekmeğe sızgıt ederdi anam. Yani eti kavurup küpeciğe basmak sızgıt demektir. Deriye peynir basardık. Yağı da çömleğe koyardık. Küplerde de turşu ve pekmez olurdu.”

“Ambar fikri yaygındır bizde. Yani istedikçe gidip almak mümkün değidir diye bence bu. Eskiden küpler, çömlekler, un haralları öyle çoktu ki. Her şey plastik oldu şimdi. Yani hiç başka bir depo kabımız olduğunu bilmem ben.”

Ayrıca köydeki âtıl kemer evlerin içinde bulunan ahşap un sandığı, taşınmaz unsur olarak silindirik biçimli taştan yufka dizilen “yufka taşı” kaydedilmiştir (Şekil 97).

Şekil 97. Un Sandığı ve Yufka Taşı[219]

4.8.4. Ölçü

Yörede bilinen ölçü birimleri kayıt altına alınmıştır. KK37 ve KK28'den derlenen bilgiler şu şekildedir; "Uzunluk olarak şunu demek lazım. Bizim dönümümüz mesela şöyle, bizim 6 dekar dediğimiz hükümet işinde 7 8 dekar olur. Böyle yapmışız hep. Neden bilmem. Onun dışında bakliyat için kile, şinik, yarımla ve teneke vardır. Ağırlık tartmak için yani bunlar. Kile, 32 kg; şinik, 8 kg; yarımla, 4 kg; teneke, 2 kg'dır.

4.8.5. Tarımsal aktiviteler

Köyde KK37 ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde güncel tarım faaliyetleriyle ilgili bilgiler derlenmiştir; "Buğday, arpa, mercimek, nohut ekeriz. Ama suyumuz azaldı, arazilerimiz yola gitti derken sıkıntıya girdi bizim işler. Pancar ve ayçiçeği iyice azaldı mesela. Verim de azaldı. Bizi bitiren bu yeni açılan yol oldu. En verimli araziler yola gitti. Başka geçimin yoksa tarım zora girdi kızım."

[219] Üzerine Yufka Ekmeği Dizilen Taş

4.8.6. Hayvan yetiştiriciliği

Yöredeki alan araştırmaları sırasında hayvan yetiştiriciliğiyle ilgili bilgiler derlenmiştir. Bu bilgiler, köyde arıcılık alanında öncü olan KK37'den derlenmiştir. Kaynak kişi, azalan tarım verimi sebebiyle köyde hayvancılığa önem verilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Hem büyükbaş hem küçükbaş hayvan yetiştirme konusunda köyde kalanlar özenli davranmaktadır. Ancak yoğunluğun küçükbaş hayvancılıkta olduğu öğrenilmiştir. Bu durum, köylünün tüketim eğiliminden kaynaklanmaktadır. Kümes hayvancılığı ise hemen her hanede gözlemlenmiştir. Ancak bu tür hayvancılığın gelir elde edilmesinden çok köylünün tavuk ihtiyacını karşılaması için yapıldığı anlaşılmıştır.

4.8.7. Ticari faaliyetler

Köyde gerek tarım veriminin düşmesi gerek hane sayısının giderek azalması, ticari faaliyelere de ket vurmuştur. Köylünün tarımın ticaretini yapması zorlaştığı için daha çok hayvancılık üzerine bir ticaret dönmektedir. Bunların dışında köyde adı geçen tek ticari aktivite hurdacılık üzerine olandır[220].

4.8.8. Diğer etnografik veriler

Yöreden derlenen önemli etnografik verilerden biri köyün kuruluşu ile ilgili olanlardır. Bunlar KK28 ve KK37'den sırasıyla şu şekilde kayıt altına alınmıştır;

"Bizim dedelerimiz Orta Asya'dan gelme, Oğuz Türk'ü, Bayat boyundan. Kervancılık yaparlarmış. Önce Şam'a gelmişler. Sonra Adana'nın Şambayatı köyüne gelmişler. Daha da sonra şu görünen Kürt köyü Düğüz'e gelmişler. Orda bizim gençlerden biriyle (Kirli İbrahim) o köyden bir kız birbirini sevmişler, kaçmışlar. Yörük çadırına sığınmışlar. Burada saklanırken çocukları olmuş. Bu haber duyulunca kaçakları almaya gelmişler. Götürürlerken gelin yolda ölmüş. Ölüm ağır gelince düşmanlık bitmiş. Bir zaman sonra panayır kurulmuş. Düğüzlülerle bizimkiler orada

[220] KK29'dan derlenmiştir.

karşılaşmış. Düğüzlüler bizimkilere, artık akraba olduk bizim köyün karşısına da siz yerleşin demiş. Biz öylece yerleşmişiz. Büyüklerimden duyduğum budur."

"Köyün ilerisinde bir yer var Sarıgüdünkoyağı derler. Oraya Şambayatı'ndan yörükler gelmiş. Bir Ali Savran varmış bir de kardeşi Kirli İbrahim derlermiş o varmış. O dediğim yere konmuşlar, ev yapmışlar. Düğüz derler şimdi Osmanlı Köyü. Oradan bir kızla bu Kirli İbrahim sevmişler birbirlerini. Ama kızın kardeşleri razı olmamış bu işe. Kızın kardeşleri, Kirli İbrahim ile savaş başlatmış. Ama Ali Savran akıllı bir adammış. Kardeşini korumak için Abdalderesi denilen bir yer var, orada duralım demiş. Burada da çatışmalar olmuş tabi. Kirli İbrahim bu sırada kızla kaçmak için anlaşmış. Kızı almış götürürken yolda Adana Gülek'te Yörük çadırına misafir olmuşlar. Kardeşleri kızın peşine düşmüş ama Yörük'ler vermemiş bunları. Kızın kardeşleri mecbur olmuş dönmeye. Kızla Kirli İbrahim de çok uzun süre Adana Sarıçam'da yaşamışlar. Kız doğum yaparken vefat etmiş orada. Kirli İbrahim bir başına kalmış. Ali Savran da Abdalderesi'nde tek başına yaşarmış. Aklı hep kardeşinde kalmış. Buradan Adana'ya giden birisiyle haber yollamış kardeşine bir umut. Derken günün birinde kardeşini bulmuş Ali Savran, yanına almış. Ali Savran'ın soyundan türemiş bizim köy yani. Göç edip gelenlerle birlikte işte bizim köy olmuş. Köyün ismi de tee şuradaki höyük var ya orada Süleyman diye birini vurmuşlar. Süleyman'ın öldüğü höyük diye kalmış yani öylece".

Köyde yapılan gözlem ve görüşme faaliyetlerinde sürekli devam eden güncel bir kültür aktivitesi bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu konuda KK37 ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede eski zamanlara ait bir eğlence olan Saya töreninde yapılanlar derlenmiştir; "Çocuklardan biri Arap yapılır biri koca yapılır biri de gelin yapılır. Bir de korkuluk yapıp ellerine verirdik. Böyle bir takım olurlardı. Bu takım köyde oyun oynayarak rol yaparak gezerdi. Gezerken her evden pilav malzemesi toplanır. Çobanın evinde pişirilir. Kuzular orda ürkütülür ki canlansın. Bunlar kalmadı artık. Şimdi davar kalmadı ki."

Süleyman Höyük'ten derlenen bir diğer etnografik veri de tandır yapımıyla ilgilidir (Şekil 98). Bu konuda KK29; "Bir çukur eşip örülür. Çopur denilen yanmaz taştan örülür yalnız. Üstü o ocak sığacak kadar olur. Kubbe kısmına da punara deriz. Örülür sıvanır o da aynı. Külleyi de tandır hava alsın diye açarız. Üstüne kapak kapanır onun. Bizim köyde kadın yapar bu işi. Pişirmeyi de inşayı da." demiştir.

Şekil 98. Köyde Âtıl Evlerden Birinden Fotoğraflanan Tandır

Süleyman Höyük'te yapılan çalışmalarda KK37'den bazı halk gelenekleri derlenmiştir;

Bebek Höllükleme: "Toprak sobada kızdırılır. Bir keten bezin üstüne kızan topraktan konulur. Bebek sarılır sonra da biraz daha toprak konularak bez kapatılır. Bunu yaparsan albasması da olmazdı."

Kundak: "Bebeğe kundak yapardık. Hiçbir yeri dışarda kalmazdı. Bebek bir aylık oldu mu bir kolunu, iki aylık olunca da iki kolunu kundaktan çıkarırdık."

Albastı: "Albastıdan kaçmak için lohusanın başına su konur, al eşyalar konur, bıçak konur. Hani al bunları görüp kaçar derler."

Yöreden kaydedilen son etnografik malzeme ise KK37'ye ait şaman defidir (Şekil 99). KK37, bu defi düğünlerde gelin çıkarmada çaldığıı beyan etmiştir;

Şekil 99. KK37'ye Ait Def

4.9.Etnografik Bulguların Değerlendirilmesi

Bu tez kapsamında alan araştırması yapılan yerleşim yerleri, Aksaray İli'ne bağlı Gülağaç İlçesi'nde ve çevresinde yer alan ve çoğunluğu tarih öncesi dönemin öncü iskânlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu durum söz konusu alanın, kültürel süreklilik kavramını değerli hâle getiren ve arkeolojik buluntulara daha tutarlı yorumlar yapmayı sağlayan etnoarkeoloji çalışmalarına uygun bir coğrafya olmasını sağlamıştır. Yörede gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında, ulaşılabilen tüm etnografik bulguların yok olmadan kayıt altına alınmak istenmesinin yanısıra bu verilerden bazılarının arkeolojik bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Tez çalışmasının bu bölümünde bahsi geçen bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak araştırma alanındaki yerleşimlerden elde edilen etnografik veriler karşılaştırılacaktır. Daha sonra ise kayıt altındaki bu verilerle söz konusu coğrafyada bulunan yerleşmelerin arkeolojik kayıtları arasında benzerlik gösteren bulgular sıralanacaktır.

Araştırma alanında yer alan Alayhan Köyü, Bebek Köyü, Çatalsu Köyü, Demirci Kasabası, Doğantarla Köyü, Kızılkaya Köyü ve Saratlı Kasabası'nda yapılan sözlü tarih çalışmalarında edinilen sonuçlara göre; bu alanların tamamında yerleşimlerin ilk meskûnları, yeraltı yerleşimlerinde yaşamışlardır. Bu yörelerin tamamı, zorunlu ya da isteğe bağlı göçle kurulan yerleşimlerdir. Bu göçlerin sonucunda iskân olan halklar, bölgeye ilk geldiklerinde çevrelerinde bulunan mimari unsurları, konut olarak kullanmak zorunda kalmıştır. Gülağaç İlçesi ve çevresinde yaygın olan kaya oyma mağaralar, iskân olan bu halkların ilk barınakları olmuştur. Söz konusu bu mağara yerleşimlerinin birçoğu artık girilemez durumdayken özellikle Saratlı Kasabası'nda bulunanlardan bazıları açık ve temiz durumdadır. Saha araştırması sınırlarında bulunan Pınarbaşı Mahallesi'nde ve Süleyman Höyüğü Köyü'nde ise in yerleşimleri görülmemektedir. Yapılan çalışmalarda bunun sebepleri de belirlenmiştir. Pınarbaşı Mahallesi'nde iskân olan halkın Saratlı Kasabası'ndan göçmüş olması ve bu göçün Saratlı'da inlerdeki hayatın sona ermesinden sonra yaşanması, mahalleye gelenlerin in yerleşimlerinde neden yaşamadığını ortaya koymaktadır. Süleyman Höyüğü Köyü ise araştırma alanında bulunan en geç iskânlı yerleşimdir. Köyde şu an meskûn olan halk bölgeye, inlerdeki yaşamın bitmesinden çok sonra yerleşmiştir (Tablo 4).

İnlerdeki yaşamın yetersiz kalmasıyla birlikte hâkim çevre koşullarına ve yaşadıkları yerlere uyum sağlayan halklar, bölgede oldukça yaygın bulunan ve mimari faaliyetlere son derece elverişli olan say taşını işleyerek kemerli evler inşa etmiştir. Pınarbaşı Mahallesi ve Süleyman Höyüğü Köyü yerel mimarinin bu aşmasında kurulmuş yerleşimlerdir. Alan araştırması yapılan güncel yerleşimlerin tamamında görülen kemerli evlerden bazıları hâlen ayaktayken bazıları harap durumdadır (Tablo 4).

Araştırma sahasında yer alan taş evlerde uzun süreli bir yaşam olduğu anlaşılmıştır. Saratlı Kasabası'nda yürütülen çalışmalarda, meskûn olan halkın büyük çoğunluğunun taş evlerini, eski inlerinin hemen yanına yaparak bu eski yerleşimlerini depolama ünitesi olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Eski yerleşime bağlılık algısı, araştırma alanındaki diğer hiçbir yerleşimde kayıt edilmemiştir. Saratlı dışındaki yerleşimlerde inler, bir süre daha depo görevi görse de güncel olarak kullanılan konuta olan yakınlığı dikkate alınmamıştır. Uzun süren bu mimari aşamadan sonra inşa edilen günümüz betonarme evleri, yine Saratlı Kasabası'nda çoğunlukla eski kemer evlerin hemen yakınına veya üzerine yapılmıştır. Bu aşamada ise depolama görevi, inlerden kemerli evlere geçmiştir (Tablo 4).

Araştırma alanında yer alan Çatalsu Köyü'nün Mamasın Barajı sınırları içinde yer alıp sular altında kalması, köy halkının yakın bir noktaya iskânını gerekli kılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak bu köyde tıraz olarak geçen in yapılarının ve taş evlerin büyük bir bölümü su altında kalmıştır. Yine bu durumun bir sonucu olarak Çatalsu Köyü'nde inşa edilen betonarme yapılar, eski konutların yakınında değil yeni iskân bölgesinde kendisine yer bulur. Köy halkı depolama unsuru olarak ise eski konutlarını kullanma şansı bulamaz. Çatalsu Köyü'ne benzer zorunlu bir göç durumu; Doğantarla ve Kızılkaya köylerinde de yaşanmıştır. Bu iki köy tepelik bir alanın iki zıt yamacında konumlanmıştır. Söz konusu bu tepede oluşan heyelan riski sebebiyle bu iki köy şimdiki yerlerine taşınmıştır. Sonuç olarak bu iki köy halkı da betonarme konutlarını eski konutlarından uzağa inşa etmek durumunda kalmışlardır (Tablo 4).

Gülağaç ve yakın çevresindeki yörelerde gerçekleştirilen derleme faaliyetlerinde eski ve güncel zamanlardaki ortak mekân anlayışı da kayıt altına alınmıştır. Alayhan Köyü, Çatalsu Köyü, Doğantarla Köyü Demirci Kasabası ve Çatalsu Köyü'nden

edinilen verilere göre bu yerleşimlerin tamamında eskiden yaygın olan Köy Odası geleneği yaşatılmıştır. Ancak köy odalarından yalnızca iki örnek (Alayhan Köyü ve Demirci Kasabası) ayaktadır. Bu köy odaları, daha çok köy erkeklerinin bir araya gelerek sohbet ettikleri, yemek yedikleri, oyun oynadıkları ve bazen dini ritüeller gerçekleştirdikleri mekânlardır. Bu ortak kullanım alanlarının, uzaktan gelen konuklar ve satıcılar için misafirhane olarak da kullanıldığı edinilen bilgiler arasındadır. Günümüzde bu yörelerden yalnızca Demirci Kasabası'nda ve Kızılkaya Köyü'nde benzer bir amaca yönelik olarak köy kıraathaneleri hizmet vermektedir. Doğantarla Kasabası'nda ise bu görevi köy bakkalları üstlenmiştir. Alayhan Köyü'nde de yeni faaliyete geçen taziye evinin üst katında bir toplanma alanı mevcuttur. Araştırma sahasındaki Saratlı Kasabası, Pınarbaşı Mahallesi ve Süleyman Höyüğü Köyü'nde Köy Odası geleneği hiçbir zaman uygulanmamıştır. Günümüzde Saratlı Kasabası'nda bulunan kıraathaneler ve Cemevi, yerleşim yerinin ortak kullanım alanıdır. Kasabada ayrıca bir de düğün salonu bulunmaktadır. Pınarbaşı Mahallesi'nde ise bu türevde bir mekân bulunmamaktadır. Süleyman Höyüğü Köyü'nde de bu görevi üstlenen tek bina Cemevi binasıdır. Anlaşılmaktadır ki geç iskân olunan ve kültürel anlamda daha içe kapalı olan yerleşimler ortak mekân anlayışına farklı gözle yaklaşmaktadır. Ek olarak araştırma sahasındaki tüm Sünnî yerleşimlerinde en az bir cami bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda ortaya çıkan önemli bir nokta da ortak alan anlayışının, tek bir oda kavramının dışına çıkarak çeşitlenmesi ve birden fazla toplanma mekânı fikrinin yaygınlaşmasıdır. Örneğin; köy odası geleneğinin yaşatılmaması ve yahut hiç var olmaması sebebiyle bayramlar vb önemli günlerdeki toplanmalar, hane içlerine taşınmıştır. Gündelik toplanmaların dışında kıraathane ve bakkal gibi mekânların kullanımı da oldukça kısıtlıdır. Cami ve cemevi gibi ibadethanelerin dini işlevleri dışında kullanımları ise Alevi yerleşimlerinde dikkat çekicidir. Bu yerleşim yerlerinde toplu yemek organizasyonlarının cemevlerinde yapılması geleneği devam ettirilmektedir (Tablo 4).

Gerçekleştirilen gözlem ve derleme faaliyetlerinde, araştırma alanındaki tüm yerleşim yerlerinde depolama işlemine önem verildiği anlaşılmıştır. Gerek in yerleşimlerinde gerek taş evlerdeki ambar odalarında gerekse günümüz betonarme yapılarında çeşitli biçimlerde depolama uygulamaları sürdürülmektedir. Araştırma bölgesindeki yerleşim yerlerine meskûn olan ve inleri kullanan ilk halklar depolama

amacıyla, kaya oyma aşırtları kullanmışlardır. Bu evrede farklı bir depo unsuru Alayhan Köyü'nde öğrenilmiş ancak günümüzde kullanılmadığı için kayıt edilememiştir. Bahsi geçen bu unsur, taban altı depo çukurudur. Bu türden taşınmaz depo unsurlarının yanında taşınır özellik gösteren sepet, sandık, çömlek, çuval, tulum, patlak, kavanoz gibi taşınır depo unsurları da yörede kaydedilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Mimariyle İlişkili Öğelerin Dağılımı

Yerleşim Yerleri	**Yaşam Alanları**	**Kamusal Alanlar**	**Depolama Unsurları**	**Özel İşlevli Yapılar**
Alayhan Köyü	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Taziye Evi, Cami	Taban Altı Sıvalı Depo Çukurları	Tandır Evi
Bebek Köyü	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Cami	Kaya Oyma Aşırtlar	-
Çatalsu Köyü	"Tıraz" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Cami	Kaya Oyma Aşırtlar, Ahşap Sandıklar	-
Demirci Kasabası	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Cami	Çanak Çömlek, Kaya Oyma Aşırtlar, Sepet	-
Doğantarla Köyü	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Kıraathane/Bakkal, Cami	Kaya Oyma Aşırtlar, Çuval, Çömlek	Bezirhane, Demirci Atölyesi, Ocak (çap 45 cm), Tandır (60*60 cm), Tandır Ev
Kızılkaya Köyü	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Köy Odası, Cami	Kaya Oyma Aşırtlar, Çanak Çömlek, Sepet, Çuval (Haral	Demirci Atölyesi
Saratlı Kasabası	"İn" Kaya Oyma Mekânlar, Kemer Evler, Betonarme Evler	Kıraathane, El işi Odası, Cemevi	Kaya Oyma Aşırtlar, Çanak Çömlek, Sepet, Ahşap Sandıklar	Tandır

Yerleşim Yerleri	Yaşam Alanları	Kamusal Alanlar	Depolama Unsurları	Özel İşlevli Yapılar
Pınarbaşı Mahallesi	Kemer Evler, Betonarme Evler	-	Çanak Çömlek, Sepet, Ahşap sandıklar	Tandır
Süleyman Höyüğü Köyü	Kemer Evler, Betonarme Evler	Cemevi	Kaya Oyma Aşırtlar, Küp, Küpecik, Çömlek, Sepet, Çuval (Haral), Deri Tulum, Ahşap Sandıklar	Yufka Taşı, (120*30 cm) Tandır

Araştırma sahasındaki tüm yerleşmelerde yerel ölçü birimleriyle ilgili yapılan kayıt faaliyetlerinde ağırlık ölçülerinin kesinlikle bir değişim göstermediği anlaşılmıştır. Ancak ağırlık ölçüsünde görülen bu stabilizasyon uzunluk ve alan ölçülerinde kendini göstermez. Hemen her yerleşimde görülen uzunluk ve alan ölçüleri farklıdır (Talo 5).

Tablo 5. Ölçü Birimleri Dağılımı

Yerleşim Yerleri	Alan Ölçüsü	Ağırlık Ölçüsü
Alayhan Köyü	1 Dönüm (40*40= 1600m^2)	1 Kile=4 Şinik=32 kg
Bebek Köyü	1 Dönüm (40*40= 1600m^2)	1 Şinik=8 kg
Çatalsu Köyü	1 Dönüm=2000m^2	1 Kile=4 Şinik=32 kg 1 Şinik=8 kg 1 Eame / Yarımla=4 kg 1 Kutu=2 kg Suluda Bir Yığın= 25 kile Kıraçta Bir Yığın= 10-15 kile
Demirci Kasabası	1 Dönüm=2500m2 1 Evlek= 500m^2 1 Adım=75c	Kutu, Yarımla, Şinik

Yerleşim Yerleri	Alan Ölçüsü	Ağırlık Ölçüsü
Doğantarla Köyü	1 Dönüm=2500m2	Kutu, Yarımla, Şinik
Kızılkaya Köyü	1 Dönüm=2500m2	1 Kile=4 Şinik=32 kg 1 Şinik=8 kg 1 Yarımla=4 kg 1 Kutu=2 k
Saratlı Kasabası	1 Dönüm (40*40=1600m2	Kile=4 Şinik=32 kg 1 Şinik=8 kg 1 Yarımla=4 kg 1 Kutu=2 k
Pınarbaşı Mahallesi	1 Dönüm (40*40=1600m2)	1 Kile=4 Şinik=32 kg 1 Batman (Şinik)=8 kg 1 Yarımla=4 kg 1 Kutu=2 kg
Süleyman Höyüğü Köyü	1 Dönüm (40*40=1600m2)	1 Kile=4 Şinik=32 kg 1 Şinik=8 kg 1 Yarımla=4 kg 1 Teneke=2 kg

Araştırma sahasında yer alan tüm yerleşimler, tarih öncesi devirlerde tarıma ait ilk uygulamaların yapıldığı çekirdek bölgelerden birinde yer alır. Gülağaç MÖ 9. Binyıllara uzanan, su kaynaklarına yakınlığı ve özellikle tahıl tarımına uygunluğu sebebiyle çok erken devirlerden itibaren farklı insan gruplarının iskân olduğu bir yer olmuştur. Saha araştırması yapılan tüm yerleşim merkezlerinde tahıl tarımı ve buna bağlı ticaret oldukça yaygındır. Ayrıca bakliyat ve bahçe tarımı konusunda da son derece gelişkin olan bu alanlarda yaygın görülen tarımsal sıkıntı, tarım girdilerinin çoğalmasıyla yaşanan ekonomik zorluktur (Tablo 6).

Araştırma sahasından edinilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmıştır ki hayvan yetiştiriciliği ve buna bağlı ticaret, giderek etkisini azaltmaktadır. Bunun en büyük sebebi, ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılardır. Araştırma alanlarından yalnızca Bebek Köyü'nde, Simental denilen bir inek ırkına bağlı olarak yapılan hayvancılık, hız kesmeden devam etmektedir. Bölgede hâkim olan et tüketim anlayışı ise daha çok büyükbaş üzerine yoğunlaşmıştır (Tablo 6).

Sözlü tarih çalışmalarında yörede hâkim olan bir av geleneği fark edilmiştir. Daha çok bir alışkanlık olması sebebiyle uzun süreler devam eden bu aktiviteler, zamanla etkisini azaltmıştır. Araştırma sahasında bulunan yerleşimlerden özellikle Çatalsu ve Kızılkaya köylerinde su kaynaklarına yakınlık sebebiyle balık avcılığı yaygındır ve belli bir oranda devam etmektedir. Ancak bölgede çıtlık benzeri protein açısından zengin bazı bitkilerin toplanmasına yoğun olarak devam edilmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Besin Ekonomisi Öğelerinin Dağılımı

Yerleşim Yerleri	**Ekilen Tahıl/Baklagil/ Sebze Türleri**	**Yetiştirilen Hayvan Türleri**	**Avlanan Hayvan Türleri**	**Toplanan Bitki Türleri**
Alayhan Köyü	Arpa, buğday, yonca, pancar, ayçekirdeği, mercimek, nohut	Sığır/İnek Koyun/Keçi	Keklik, güvercin	Çıtlık (*ChondrillaJuncea L.)* Kardele
Bebek Köyü	Nohut, mercimek, arpa, buğday, çavdar, domates, yonca	Sığır/İnek Koyun	-	-
Çatalsu Köyü	Baklagil, pancar, ayçiçeği, sebze, sarımsak	Büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları, arıcılık	Balık	Çıtlık Kaz Ayağı (*Chenopodium Albüm*)
Demirci Kasabası	Soğan, patates, bakla, mısır, nohut, mercimek, burçak, arpa, buğday, yulaf	Sığır/İnek Koyun/Keçi	Ördek	Çıtlık Izgın Otu (*Brassicaceae= Crucifferae*
Doğantarla Köyü	Buğday, arpa, çavdar, mercimek, nohut, burçak, üzüm, fasulye, patates, domates, salatalık, soğan, sarımsak, fasulye	Büyükbaş, küçükbaş, camız (manda), kümes hayvanları, eşek,	Tilki, keklik, güvercin	Çıtlık Acı Tere *(Lepidium Sativum)* Camak Kaz Ayağı
Kızılkaya Köyü	Mercimek, nohut, fiğ, buğday, yonca	Büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları	Balık	Izgın Otu Ekşileme *(Rumex Acetosella)* Keven *(Astragalus)*
Saratlı Kasabası	Arpa, buğday, üzüm	Büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları	-	Çoban Çökerten *(Tribulus Terrestris)* Aspir *(Carthamus Tinctorius*
Pınarbaşı Mahallesi	Arpa, buğday, üzüm	Büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanlar	-	-
Süleyman Höyüğü Köyü	Buğday, arpa, mercimek, nohut, pancar, ayçiçeği	Büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları arıcılık	-	-

Yöreden derlenen bilgilere göre tarımsal aktivitelerin yıl içinde gösterdiği dağılım da benzerlik göstermektedir. Ayrıca tarım ve hayvancılığa bağlı toplumlarda görüldüğü üzere bu uygulamaların kırılma amanlarına denk getirilen ritüel işlemlerin de bu halk takvimine eşlik ettiği gözlenmiştir. Tüm yerleşimlerde, bir yıl ekilen alanlar diğer yıl nadasa tâbi tutulur. Tarımsal faaliyetler adına ilk çalışmalar, nisan ayının ortasında başlar ve tarlalar sürülür. Mayıs ayında Hıdırellez sonrasında ise ikileme denilen uygulama için tarlalar yeniden sürülür. İkileme işleminin yağmurlardan sonra (Hıdırellez'den sonra) yapılması, tarım arazilerini zararlı otlardan korur. Ekim ayına kadar dinlenen tarlalara bu ayda çapa ve ekim işlemi yapılır. Bundan sonra hasat mevsimine kadar (Temmuz ayı) sulama işlemi gerçekleştirilir. Bu sırada tarlada bir hastalık fark edilirse geleneksel yöntemlerden çok tıbbî uygulamalar yapılır. Tarımsal faaliyetler daha çok ithal tohum ve tıbbî ilaçlamayla sürdürülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Bireysel, Kollektif ve Ritüel Uygulamalar Takvimi

Aylar	**Tarla İşleri**	**Nadas/İkileme**	**Hayvancılık İşleri**	**Ritüel ve Kolektif İşler**
Mart Sonu-Nisan Ortası	Tarla sürümü, baklagil ekimi	Nadasa bırakılan tarlalar yıl boyu dinlenir	Kuzulama dönemi sonrası ilk sütler, yem takibi	Yeni yoğurt kutlamaları (Kuzulama bereketi için)
Mayıs (Hıdırellez Sonrası)	Yağış sonrası ot kontrolü	İkileme (Yeniden sürüm)	Süt verimi artar	Saya (Çiğdem Sayası) ve Hıdırellez kutlamaları
Haziran	Sulama; hastalıkları izleme, ilaçlama	-	Otlaklara çıkış	İhtiyaca göre imece işleri (Ekmek yapımı, süt denişiği, inşai faaliyetler vb.)
Temmuz	Tahıl hasadı ve harman vakti	-	Hasat artıklarıyla yem takviyesi	İmeceyle harman kaldırma, "Ümmeci" (Hasat zamanı karşılıksız yardım) ve diğer imece işler
Ağustos	Hasat sonrası işler	-	Kışlık yem hazırlığı	İmeceyle bulgur dövme, bağ-bahçe işleri, düğünler
Eylül	Sarımsak ekimi, mayıs ekinleri hasadı (ayçiçeği, pancar vb.	-	-	Kış hazırlığı için çarşı/pazar ziyaretleri

Aylar	Tarla İşleri	Nadas/İkileme	Hayvancılık İşleri	Ritüel ve Kolektif İşler
Ekim	Çapa ve yeni yıl tahıl ekim zaman	-	Kış hazırlığı	Köy içi imece ile ekmek yapımı
Kasım-Şubat	-	-	Ahır dönemi, yem ve sağlık takibi	Köy odası, ev içi toplantılar, cem

Çalışmalar sırasında en sık belgelenen etnografik öğeler, âtıl durumda olan çamak çömlekler olmuştur. Peynir basmak için çömlekçiklerin kullanımı, nadir de olsa devam etmektedir. Yakın zamana kadar kullanılan ahşap ve metal tarım, dokuma aletleri benzeri nesneler; süsleme amaçlı veya âtıl durumda bahçe, atölye ve aşırtlarda yer almaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Tespit Edilen Etnografik Öğeler

Tespit Edilen Etnografik Ögeler						
Yerleşim Yerleri	**Kemik**	**Seramik**	**Kerpiç**	**Ahşap/Hasır**	**Tekstil**	**Metal**
Bebek Köyü	-	Küp (±80 lt), çömlek (± 4-6 lt)	-	Sepet	Çedene (Kenevir) sapından çorap	Şinik (30*25 cm)
Çatalsu Köyü	Aşık kemikleri, boynuz, boğa başı	Çömlek şapşak (±3 lt)	-	Kalbur (çap ±40 cm), kirmen, tokmak	-	Enlik, orak, koyun kırkma makası, dokuma tarağı, kilim makası, el matkabı, kemirgen tuzağı
Demirci Kasabası	-	Küp, küpecik (±11 lt), çömlek, testi/bocut (±32 lt), şapşak, çatal (±14 lt)	-	Sepet, kalbur (çap ±50 cm), elek, anadut (295 cm)	Halı/Kilim sepet	Köstü tuzağı, şinik
Doğantarla Köyü	-	Testi	-	Kıl tuzağı, kalbur, sepet, anadut, yaba (uz=145 cm)	-	Orak
Kızılkaya Köyü	Boynuz	Küp, çatal, tıkı (14*74 cm), çömlek	Sepet kalıbı (45*65 cm)	Anadut, yaba, döven (165*105 cm), dokuma tarağı, kalbur,	Halı/Kilim sepet	Saban, tırmık, orak, şinik, bakraçlar koyun kırkma makası,

				elek		dokuma tarağı (40*8 cm), kilim makası
Saratlı Kasabası	-	Tıkı	-	Ahşap sandık, döven, bulgur tokmağı, saban	Saratlı Bebeği	Öküz sabanı
Pınarbaşı Mahallesi	-	-	-	-	-	-
Süleyman Höyüğü Köyü	-	-	-	Def	-	-

Araştırma bölgesinde ortaklaşa yapılan aktiviteler ve bazı kutlamalarla ritüel uygulamalar da alan araştırmalarında kaydedilmiştir. Bölgede halk hafızasında yaşatılan bazı ritüel uygulamaların gerek kötülükleri savuşturma gerekse halk sağaltımı açısından önemli görüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca düğün merasimi gibi törenlere eşlik eden oyunların da günümüzde etkisi azalsa da yakın zamana kadar uygulandığı öğrenilmiştir. Kimi yerel kültürel aktiviteler ve sona eren/devam ettirilen imece faaliyetleri de kaydı yapılan önemli etnografik veriler olmuştur (Tablo 9). Yöreden elde edilen geçiş dönemi pratikleri ise ayrı bir blümde incelenmiştir (EK 4.)

Tablo 9: Ortaklaşa Yapılan İşler ve Kutlamalar ile Sembolik-Ritüel Uygulamalara İlişkin Dağılım

	Ortaklaşa Yapılan İşler ve Kutlamalar ile Sembolik-Ritüel Uygulamalar		**Bkz. Ekler**
Yerleşim Yerleri	**Somut**	**Soyut**	
Alayhan Köyü	1-Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al çeki (yazma) kullanımı 2- Öküz kafası atma oyunu 3- Ölünün üzerine bıçak koyulması	1-Doğum ve lohusalık süreçlerinde kolaylaştırma yöntemleri 2- Hastalık sağaltım yöntemleri 3-Nevruz	EK4. 1.
Bebek Köyü	1- Dilek/istek amaçlı Bebek Kayası'nda kurban kesimi 2- Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al çeki (yazma) kullanımı 3- Doğum sonrası "kara tavuk" kurbanı	1-Doğum ve lohusalık süreçlerinde kolaylaştır	EK4. 2.

		ma yöntemleri 2- Düğün ve ölüm pratikleri 3-İmeceyle bulgur dövme işi 4- Nevruz	
Çatalsu Köyü	1- Ödünç vermede kullanılan çubuklar 2- Dekoratif amaçlı kullanılan boynuz, boğa başı ve aşık kemikleri 3-Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al yemeni (yazma) kullanımı	1- İmeceyle ekmek yapımı ve inşâi faaliyetler 2- Dağ dağ nazar bozma pratiği (iğde ağacından yapılan boncuk) 3- Hıdırellez	EK4.3.
Demirci Kasabası	1-Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al yemeni (yazma) kullanımı 2-Yeni doğan bebek için kutlama/şükür amaçlı kurban kesimi	1-Doğum ve lohusalık süreçlerinde kolaylaştırma yöntemleri 2- Düğün ve ölüm pratikleri 3-Süt ödünç verme/alma (süt denişiği/öcüd) 4- İmeceyle ekmek yapım işi 5- Hastalık sağaltım yöntemleri 6- Büyük Deller tepesinde Hıdırellez kutlaması	EK4.4.
Doğantarla Köyü	1-Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al yemeni (yazma) kullanımı 2-Öküz kafası atma oyunu	1-Hastalık sağaltım yöntemleri 2- Düğün ve ölüm pratikleri	EK4.5.

		3-İmeceyle ekmek yapımı, temizlik ve inşâi faaliyetler 4- Ümmeci gitmek (hasat zamanı yapılan karşılıksız yardım	
Kızılkaya Köyü	1-Öküz Kafası atma Oyunu 2-Korunma/kötülükleri yatıştırma amaçlı al yemeni (yazma) kullanım	1- Düğün pratikleri 2- Hıdırellez kutlaması 3-İmeceyle harman kaldırma 4-Süt denişiği 5-Hastalık sağaltım yöntemleri	EK4. 6.
Saratlı Kasabası	-	1- Dilekler için yapılan Dedeli Dam mezar ziyareti 2- “Saya” (Kuzulamanın bereketi için koyun ürkütme) 3-İmeceyle yapılan ilk süt sağımından elde edilen süt ile yapılan “Yeni Yoğurt” kutlaması İmeceyle bulgur dövme, ekmek yapım ve bağ işleri 4-Hastalık sağaltım yöntemleri 5-Şifa ve	EK4. 7.

		diğer dilekler için civardaki Ziyarettepe tümülüsüne gidilmesi	
Pınarbaşı Mahallesi	-	“Yeni Yoğurt” kutlaması (Hıdırellez benzeri) Çiğdem Sayası	EK4.7.
Süleyman Höyüğü Köyü	-	Saya	EK4.8.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu tez çalışması kapsamında iki kasaba (Demirci Kasabası, Saratlı Kasabası), altı köy (Alayhan Köyü, Bebek Köyü, Çatalsu Köyü, Doğantarla Köyü, Kızılkaya Köyü ve Süleyman Höyüğü Köyü) ve bir mahallede (Pınarbaşı Mahallesi) etnografik saha araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alan araştırmaları, söz konusu yerleşim yerlerinde doğrudan gözlemler ve sözlü tarih çalışmaları yapılarak yürütülmüştür. Bu yerleşim yerleri, birbirlerine yakın konumlanmış fakat farklı etnik kökenlerden vatandaşların meskûn oldukları alanlardır. Çalışma kapsamında özellikle mimari anlayışı, ölçü kullanımı, geçim ekonomisi, zanaat gelenekleri ve ritüel uygulamaları üzerinde durularak elde edilen veriler arkeolojik bağlamda değerlendirilmiştir. Etnografik bulguların kaybolmaması adına kayıt edilen bu veriler; kültürel süreklilik, kısmî dönüşüm ve kültürel etkileşim kavramları göz önünde tutularak incelenmiştir.

Tez çalışması adına gerçekleştirilen ve üç yaz dönemi süresince devam eden saha araştırmalarında; halk hafızasında korunan bilgilerin kısıtlı kalması, bu bilgilerin hızla kaybolması ve kırsal nüfusun giderek azalması neticesinde araştırma sorularına her yerleşim yerinde cevap alınamaması önemli sınırlılıklar oluşturmuştur. Bu anlamda halk bilgisi kapsamında korunan verilerin kayıt edilebilmesi için yapılan etnografik çalışmalarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu türden çalışmaların çoğalması, bahsi geçen araştırma sınırlılıklarını bir nebze ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.

Saha araştırmaları sırasında mimari çıkarımlar yapabilmek için; yapılaşma evreleri, inşa malzemeleri, mekânsal organizasyon, fiziksel ve işlevsel mekân kullanımı (atölye, işlik, depolama vb), ortak mekân kullanımı gibi temalar üzerinde durulmuştur. Bu temalara ek olarak inşa faaliyetlerinde gözlenen, geleneğe bağlılık ya da simgesel anlamlar da çalışmalara dâhil edilmiştir.

Araştırma alanında yer alan tüm beldelerde birbirlerine çok benzer nitelikte yapılaşma evreleri tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 4). Bu durum doğal çevre özelliklerinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu yörelerde iskân olan toplumlar, çevrelerinde var olan doğal yapılaşmayı kullanarak ilk olarak kayadan oyma in yapılarında yaşamışlardır. Gülağaç ve ilçesi çevresinde yoğun olarak görülen yer altı yerleşimleri, bu bölgeye yerleşen insanların ilk konutları olmuştur. Bu yer altı konutlarında insanlar; küçükbaş, büyükbaş hayvanları ve depolama alanlarıyla aynı mekânda görece uzun bir süre yaşamışlardır. İn yerleşimlerinde devam eden bu barınma süreci, araştırma sahasında yer alan Pınarbaşı Mahallesi'nde ve Süleyman Höyüğü Köyü'nde görülmez. Bu durumun nedenleri şöyledir; Pınarbaşı Mahallesi halkı inlerde yaşanan süreçte Saratlı Kasabası'nda meskûndur ve bu kasabadaki inlerde yaşamaktadırlar. Süleyman Höyüğü köyünde ise yerleşik olan günümüz ahalisi henüz bu bölgeye göç etmemiştir. Her iki yerleşim halkı da bir sonraki yapı evresinde şimdiki konumlarına taşınmışlardır. Çatalsu Köyü'nde ise in yerleşimlerine tıraz adı verilmektedir. Alan araştırmaları sırasında hâlen girilebilir durumda bulunan bazı in ve tıraz yapılarına girilmiştir. Alayhan, Bebek, Çatalsu, Doğantarla, Kızılkaya köylerinde ve Demirci Kasabası'nda girilebilir durumda olan neredeyse hiç yer altı yerleşimi kalmamıştır. Bu yerleşimlerde inlerin ağız kısımları, genellikle doğal sebeplerle tıkanmıştır. Su baskınları ve rüzgârlarla taşınan taşlar bu doğal sebepler arasında yer alır. Çatalsu Köyü'nde; tırazların yer aldığı köyün eski yerleşimi, Mamasın Barajı alanında bulunmasından dolayı sular altında kalmıştır. Yerleşimlere özel olan bu durumlar, in yapılarına günümüzde girilememesinin nedenleri arasında yer alır. Saratlı Kasabası'nda ise diğer araştırma beldelerinden farklı olarak daha fazla in yapısı açık ve hâlen kullanılabilir durumdadır. İnlerdeki yaşamın sona ermesi, nüfustaki artışa paralel olarak gerçekleşmiştir. Etnografik alan araştırması yapılan bölgede bir sonraki yapı evresinde kemerli evler görülmeye başlar. Yöre, işlenmesi kolay bir taş türü olan say açısından zengindir. Dolayısıyla burada meskûn olan halklar, elde edilmesi ve işlenmesi kolay olan bu taşı inşa malzemesi olarak kullanmışlardır.

Saha araştırması alanında yer alan yerleşimlerin bazılarında kemer evler, ailelerin kendilerine ait inlerine yakın konumlarda inşa edilmiştir. Bu durumda kemer evlerde barınan insanlar inlerini, hayvan barınağı ve depolama ünitesi olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bu örnekler, Demirci Kasabası, Alayhan ve Bebek köylerinde

oldukça az korunmuştur. Çatalsu Köyü'nde de baraj alanında kalan bu yapılardan pek azı görünür durumdadır. Doğantarla ve Kızılkaya köyleri, heyelan riski sebebiyle şimdiki konumlarına taşındıkları için bu eski yapılarda yaşam olmamakla birlikte bir kısmı girilir durumdadır. Saratlı Kasabası'nda ise in yapıları ve yakınlarına inşa edilen kemer evler daha yüksek oranda korunmuştur. Pınarbaşı Mahallesi ve Süleyman Höyüğü Köyü'nde iskân bu yapı evresiyle başlar. Pınarbaşı Mahallesi'nde kemer evler büyük oranda korunmuştur. Süleyman Höyüğü Köyü'nde ise bu durum daha seyrektir.

Günümüz betonarme evleri, kemer evlerden daha sonra inşa edilerek yeni bir mimari evre oluşturulmuştur. Bu evler genel olarak avlulu şekilde yapılmıştır. Bazı avlularda; hayvan barınakları, malzeme odaları, tandırlıklar bulunur. Örneklerin birçoğunda kiler odası konutların içindedir. Pınarbaşı Mahallesi'nde, Alayhan, Bebek ve Süleyman Höyüğü köylerinde, Demirci Kasabası'nda betonarme evler; ailelere ait eski konutlara yakın inşa edilmemiştir. Bu yapı evresi; Çatalsu, Doğantarla ve Kızılkaya köylerinde doğal faktörlerin etkisiyle taşınan yeni yerleşimlerde görülür. Saratlı Kasabası'nda ise yaygın görülen bir durum olarak ailelere ait bu üç farklı yapı biçimi yanyana inşa edilmiştir.

Araştırma sahasından ele geçen önemli bir diğer mimari veri de duvar ustalığıyla ilgilidir. Saratlı Kasabası, Bebek ve Çatalsu köyleri ile Pınarbaşı Mahallesi'nde hâkim olan duvar örme biçimleri dikkat çekicidir. Yörelerde kavurma ismi verilen bu duvar örme biçimi, irili ufaklı pek çok taşın harçla birleştirilip sıvanmasıyla elde edilir (Bkz. Şekil 28 34 ve 85).

Etnografik verilerin toplanması sırasında mimari faaliyetler açısından dikkat çekici bir diğer unsur, özellikle kırsal hayatın toplanma mekânı olarak görülen köy odalarıdır. Köy odaları, daha çok erkeklerin toplandıkları alanlar olarak literatürde kendisine yer bulmuştur. Kamusal yapı anlayışına uygun olarak pek çok işlevi bünyesinde bulunduran bu yapılar daha çok; eğlence, sohbet etme ve yas tutma gibi kolektif olarak yapılan eylemlere yönelik biçimde inşa edilmiştir. Genellikle belirli bir sülaleye ait olarak inşa edildikleri için sosyal aidiyet ve sosyal statü kavramı açısından da önemli olan köy odaları, kimi zaman toplumsal sorunların çözüldüğü yerel mahkeme işlevi de görmüşlerdir. Bu odalarda küçüklerin büyüklere hizmet ettiği bir düzen oluşturulmuştur. Bu durum köy odalarının geleneği taşıyıcı anlamları

olduğunu da gösterir. Alan araştırmasında elde edilen verilere göre pek çok işlevin yürütüldüğü tek bir mekân algısının zamanla değişerek bahsi geçen her konu adına (eğlence, sohbet etme, yas tutma) farklı yapıların inşa edildiği anlaşılır. Taziye evleri, ibadethaneler ve köy kıraathaneleri bu işlevleri üstlenen güncel mekânlardır. Yapılan saha araştırmalarında görece daha geç iskân olmuş Alevî halka ait Saratlı Kasabası, Süleyman Höyüğü Köyü ve Pınarbaşı Mahallesi'nde köy odası kavramının oluşmadığı anlaşılmıştır. Araştırma yapılan diğer yerleşim yerlerinin tamamında eskiden köy odalarının varlığından söz edilse de yalnızca Alayhan Köyü'nde ve Demirci Kasabası'nda birer örnek ayaktadır (Bkz. Şekil 20 54) .

Kamusal alan kullanımı ile alakalı olabilecek bir etnografik veri de Kızılkaya'da yapılan sözü tarih çalışmalarından kayıt edilmiştir (Bkz. Sayfa 111). Köy halkı av faaliyetleri için ortak kullandıkları harman yerini kullanmışlardır. Bu durum hem var olan köklü bir av geleneğini hem de ortak olarak kullanılan belli amaçlı alanların günümüze yakın zamanlarda da bulunduğunu gösterir niteliktedir. Araştırma sahasından elde edilen avcılık aktivitelerine ait veriler, tuzak stratejileri gibi bulgular da oldukça önemlidir (Bkz. Şekil 64).

Mekânsal organizasyon ve işlevsel mekân kullanımı göz önünde tutularak yapılan çalışmalarda, araştırma sahasındaki depolama üniteleri dikkat çekici olmuştur (Bkz. Tablo 4). Bu konuda elde edilen veriler, bu alanlarda meskûn olan halkların ilk yerleşimlerinden itibaren özellikle gıda depolama konusunda güçlü bir alışkanlıkları olduğunu gösterir niteliktedir. Bazı örneklerde; in yapılarında bulunan aşırtlar, inlerde barınmanın sona ermesinden sonra da depo görevi yapmaya devam etmiştir. Alayhan Köyü'nde, sıvalı depo çukurları ve inlerde bulunan aşırtlar artık kullanımda olmasa da uzun süre kullanılmıştır. Köy halkı, araştırma alanının genelinde görüldüğü gibi depolama faaliyetlerini artık kilerlerde yapmaktadır. Bebek Köyü'nde, eski zamanlarda yine aşırtlar kullanılmıştır. Günümüzde girilebilir durumda olan az sayıda inde saman sakladıkları da gözlenmiştir. Çatalsu Köyü'nde kaydedilen eski depo unsurları ise aşırtlar ve büyük kapasiteli ahşap sandıklardır. Demirci ve Saratlı kasabalarında daha çeşitli depolama unsurları kayda alınmıştır. Bu unsurlar; çanak çömlekler, sepetler ve aşırtlardır. Aktif kullanımda çanak çömleklerin yerine plastik kapların kullanıldığı anlaşılmıştır. Doğantarla ve Kızılkaya köylerinde; aşırtlar, sepetler, çömlekler ve çuvallar geçmiş zamanlara ait

depo unsurlarıdır. Pınarbaşı Mahallesi'nde derlenen depo unsurları ise çanak çömlekler, sepetler ve ahşap sandıklardır. Depolama konusunda en çeşitli unsurlar Süleyman Höyüğü Köyü'nden kaydedilmiştir; aşırtlar, çeşitli ebatlarda küpler, çömlekler, sepetler, haral adı verilen çuvallar, deriden tulumlar ve ahşap sandıklar.

Araştırma sahasında kullanımda olan sıvalı bir depo çukuruna rastlanmamıştır. Aşırtlar, oldukça az kullanılmaktadır. Sepet ve ahşap sandık gibi organik maddelerden elde edilen depo unsurları da oldukça az gözlenmiştir. Çanak çömlekler, çuvallar ve tulumlar da yaygın olarak kullanılmaz. Günümüzde depolama faaliyetleri daha çok kiler odalarında korunan kavanoz ve plastik kaplarla yapılmaktadır. Özetle şeklen değişmiş olsa da araştırma yapılan her hanede az ya da çok miktarda bir depolama faaliyeti vardır. Depolama faaliyetlerine konu olan ürünlerin daha çok tarımsal ürünler olduğu anlaşılmıştır. Bu durum geçim ekonomisinde tarımın baskın rolünü gösterir. Aksaray, tarımsal ürün çeşitliliği anlamında ülkede dördüncü sırada yer alırken araştırma sahasındaki yerleşim yerleri, bu çeşitliliğin en yoğun olduğu alanda yer alırlar. Yöre bazında hâkim olan iklim koşulları ve toprak yapısı elverişli bir tarım ortamı hazırlamıştır (Bkz. Tablo 6). Araştırma sahasında yer alan yerleşim yerlerinin tamamında benzer ürünlerin tarımı yapılır. Bölgedeki yaygın tarımsal ürünler; arpa, buğday, çavdar, burçak, yulaf, fiğ, yonca, pancar, ayçekirdeği, mercimek, nohut, domates, salatalık, sarımsak, soğan, patates, bakla, mısır ve fasulyedir. Şimdilerde tarım çıktılarında yer almasa da geçmişte; Doğantarla Köyü, Saratlı Kasabası ve Pınarbaşı Mahallesi'nde üzüm yetiştiriciliğinin önemli bir yeri vardır. Sonuç olarak Gülağaç İlçesi ve yakın çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda öğrenilen yapı evreleri ve mimarinin bir parçası olarak anlam taşıyan tarım ürünlerine ait depolama unsurları, hane odaklı yaşam biçimine olan eğilimi ve hane bazlı ürün yönetimine önem verildiğini gösterir.

Gerçekleştirilen etnografik alan araştırmalarında hem büyükbaş hem küçükbaş hayvancılığa hem de kümes hayvancılığına yönelik aktiviteler kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 6). Çatalsu ve Süleyman Höyüğü köylerinde ise az oranda arıcılık faaliyeti vardır. Yörede dönen ticari aktivitelerin de tarım ve hayvancılığa dayandığı göz önünde tutulursa karma bir geçim ekonomisinden bahsedilebilir. Bölgeden derlenen av faaliyetleri neticesinde daha çok hobi anlamı taşıyan çeşitli avcılık stratejileri öğrenilmiştir (Bkz. Tablo 6). Özellikle Çatalsu Köyü'nün coğrafi konumu sebebiyle

balık avcılığına müsait oluşu bu geleneğin günümüzde de sürdürülmesine olanak sağlamıştır.

Arkeolojik bağlamda düşünülecek olursa, aynı coğrafyada yer alan ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Aşıklı Höyük'te yuvarlak ve dörtgen plânlı yapılara ait evreler birbiri ardına görülür (Bkz. Başlık 3.1.). Bu mimari tabakalarda hâkim malzeme kerpiçtir. Aşıklı Höyük; tarımsal ürünlerin diyete girmeye başladığı, yabanî tahılların ehlileştirilmesine ait çalışmaların yapıldığı bir yerleşmedir. Öncü olarak görülen bu tarım faaliyetlerinden geçim ekonomisinin tamamen tarıma dayalı olmadığını anlamaktayız. Bunun bir sonucu olarak da yerleşmede tarım ürünlerine ait depolama aktiviteleri, oldukça azdır ve depo çukurlarıyla temsil edilir. Aşıklı Höyük'te geçim ekonomisi, yoğun olarak avcılığa ve toplayıcılığa dayanır. Onları tarım ve hayvancılık faaliyetleri izler. Bu durum karma bir geçim ekonomisi yapısını doğurmuştur. Aşıklı Höyük yerleşmesinde özel işlevli olarak belirlenen ve yerleşme sakinlerinin toplu olarak kullandığı düşünülen kamusal yapılar da ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar; B38 Yapısı, T Yapısı, HV Yapısı ve MI Yapısı'dır. Bu yapıları konutlardan ayıran özellikleri; boyutları, özenli yapılmış tabanları ve sahip oldukları buluntu gruplarıdır. Ev yapılarından oldukça geniş olan bu yapıları aynı anda fazlaca kişinin kullanabileceği anlaşılmıştır. Bu durum da ortaklaşa yapılan bir işin göstergesi olarak düşünülebilir. Ayrıca özenli yapılmış tabanlar, buralarda gerçekleştirilen ritüel eylemlere işaret etmektedir.

Aşıklı Höyük'e yakın bir konumda bulunan Balıklı Eski Yerleşim Yeri'nde yuvarlak plânlı yapıların oluşturduğu mimari evreler ortaya çıkarılmıştır (Bkz. Başlık 3.2.). Tarımsal faaliyetlerin başlangıç aşamasında görüldüğü bu yerleşmede hâkim geçim ekonomisi anlayışı avcılık, toplayıcılık ve balıkçılık üzerine şekillenmiştir. Bu yerleşmede de depolama faaliyetleriyle ilgili Aşıklı'ya çok benzer nitelikte depo çukurları ortaya çıkarılmıştır.

Neolitik Çağ'ın erken evrelerinden Kalkolitik Çağ başlarına kadar tarihlenen Musular Düz Yerleşmesi, yalnızca özel işlevli yapılardan oluşmaktadır. Aşıklı Höyük'e oldukça yakın olan bu yerleşme, olasılıkla Aşıklı halkının av işlemlerine ve ritüellerine yönelik bir görev üstlenmiştir (Bkz. Başlık 3.3.). Kanallı ve özel tabanlı olarak inşa edilen yapılar ve buluntuları üzerinde yapılan çalışmalar bu fikri desteklemiştir.

Aksaray İli'nde Orta Kalkolitik Dönem'in temsilcisi olan Güvercinkayası'nda hâkim inşa malzemesinin taş olduğu dörtgen konutlara ait evreler görülür (Bkz. Başlık 3.4.). Böylece inşa faaliyetlerinde taşın yaygın kullanımı bölgede Kalkolitik Çağ ile başlamış olur. Yerleşmeye ait tüm konutlarda farklı kapasitelere sahip depolama üniteleri ortaya çıkarılmıştır. Bu depolama ünitelerinin her konutta bulunması ve yerleşmede özel olarak nitelendirilebilecek tek yapıyı da diğer konutlardan ayıran özelliğin depolama kapasitesi olması, burada tarıma verilen önemi kanıtlar. Kalkolitik Çağ'ın bir özelliği olarak artı ürüne verilen değerin artması da bu yoğun tarımsal faaliyeti destekler. Güvercinkayası'nda tarım kadar hayvancılığa da önem verilmiştir. Sürü hayvancılığına dair izlerin görüldüğü yerleşmede avcılıkla da birlikte karma bir geçim ekonomisi anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca Güvercinkayası'ndan ele geçen veriler neticesinde koyunların ve keçilerin nispeten ileri yaşlarda kesildiği anlaşılmıştır. Bu durum yerleşme sakinlerinin söz konusu hayvanlardan ikincil üretim yaptığına ve onların süt ekonomisine geçtiklerine işarettir.

Mimariyle birlikte incelenen depolama ve geçim ekonomisi faaliyetleri, etnoarkeolojik olarak değerlendirildiğinde bölgede süregelen ya da kısmen devam eden birkaç olgu ortaya çıkar. Bunlardan ilki, bölgenin tarih öncesi yerleşmelerinde ve güncel yerleşim yerlerinde yapılaşma evrelerinin görüldüğü bir mimari anlayıştır. Ayrıca bölgede Kalkolitik Çağ'dan itibaren yoğun olarak izlenen taş mimari de kısmen devam eden bir geleneğin karşılığıdır.

Bir diğer olgu duvar işçiliğinde göze çarpar. Saratlı Kasabası, Bebek ve Çatalsu köyleri ile Pınarbaşı Mahallesi'nde gözlemlenen duvar örme biçiminin, Güvercinkayası'nda görülen biçime çok benzediği anlaşılmıştır (Bkz. Şekil 10). Bu durum inşa faaliyetlerine yansıyan kültürel aktarımı örnekler.

Değinilmesi gereken bir diğer olgu da kamusal olarak kullanılan yapılar hakkındadır. Köy odaları gibi yakın zamanlara ait ortaklaşa kullanılan mekânların birçok görevi aynı anda üstlendiği bilinir. Bu durum tarih öncesine ait özel yapılarda da benzerdir. Ortaya çıkarılan bu yapıların işlevlerinin belirlenmesi için Aşıklı örneklerinde olduğu gibi pek çok çalışma yapılmıştır. Burada dikkati çekmesi gereken husus, günümüze yakın örneklerde olduğu gibi tarih öncesi örneklerde de aynı yapıya ait

pek çok işlevin olabileceği ihtimalidir. Ortak olarak kullanılan mekânların işlevi ile ilgili bu durum gelenekte meydana gelen kısmî değişimi örnekler.

Eski ve yeni kamusal alan kullanımı konusunda Kızılkaya ve Doğantarla köylerinden elde edilen avcılık verileri de son derece önemlidir. Avlanmak adına tuzak kurma pratikleri, avcılık geleneği ve avlanmak için seçilen mekânlar bağlamında ele alındığında Kızılkaya Köyü'nde av faaliyetleri için özellikle harman yerinin seçilmiş olması, Aşıklı halkının Musular ile kurduğu ilişkiyi hatırlatmaktadır. Ayrıca Orta Anadolu'nun önemli prehistorik merkezlerinden olan Çatalhöyük, Köşk Höyük ve Tepecik Çiftlik'teki bazı maddi kalıntılar; av geleneğini ve ona verilen önemi kanıtlar. Çatalhöyük'te bir av sahnesinin canlandırıldığı duvar resmi ve Köşk Höyük ile Tepecik Çiftlik yerleşimlerinden ele geçen çanak çömlek üzerindeki kabartma bezemelerdeki avcılık yansımaları da bu fikri destekler.

Tarımsal ürün kapasitesinin getirdiği yaygın bir depolama anlayışı ise bir diğer olgu olmuştur. Söz konusu depolama birimleri, mimarinin içinde kendine yer bulmuştur. Bu depolama birimleri taşınır (sepet, sandık, çömlek, çuval, tulum, patlak, kavanoz) ve taşınmaz (sıvalı çukurlar ve aşırtlar) olarak iki grupta toplanabilir. Kaydedilen aşırtların Güvercinkayası'nda ortaya çıkarılan silo birimleriyle olan biçimsel benzerliği de dikkat çekicidir (Bkz. Şekil 9, 71 ve 82.) Kapsamda incelenen tüm yerleşim yerleri ve arkeolojik yerleşmelerde bu durum hane merkezli bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu durum bölgede hane içi ürün yönetimi anlayışında görülen kültürel sürekliliği gösterir. Ayrıca karma ekonomi anlayışı için de benzer bir durum geçerlidir. Avcılığın geçim ekonomisi içindeki yeri günümüzde azalsa da hâkim olan karma ekonomi yapısı, yörenin tarih öncesi dönemleriyle birlikte bakıldığında kısmî bir dönüşümü ifade eder. Özetle doğal çevrenin işlevsel kullanımı sonucunda ortaya çıkan; yerleşim stratejisi, hammadde kullanımı ve geçim ekonomisi başlıkları; kültürel aktarım teması kapsamında değerlendirilir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler neticesinde çalışma yapılan tüm yerleşim yerlerinde aynı ağırlık ölçülerinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 5). Bunlar;

Kutu=2 kg

Yarımla/Eame=4 kg

Şinik/Batman=8 kg

Kile=32 kg'dır.

Ağırlık ölçüsü birimlerinde görülen bu standart durum konusunda bazı çıkarımlar yapılabilir. Etnografik verilerin kaydı sırasında, bedensel bazı işlere karşılık olarak hasat edilen üründen ödeme yapıldığı öğrenilmiştir. Bu türden bir ödeme sisteminde aksaklıkların yaşanmaması adına ağırlık ölçülerinin bir standartta korunduğu düşünülebilir. Ek olarak yakın zamana kadar süren değiş-tokuş alışkanlıklarında da bir problem yaşanmaması için de benzer bir yol izlenmiş olması mümkündür.

Güvercinkayası yerleşmesinin Obeyd kültürü etkisindeki son tabakasında görülen seri üretimi ürünü coba kaseleri ürün ve tayın dağıtımı ile ilişkilendirilmiştir. Bu noktada, bir işe karşılık o işte tayın karşılığı çalışan bir gruba eşit dağıtım yapılabilmesi için böyle bir üretimin yapıldığı düşünülür. Günümüzde ağırlık ölçülerinde görülen bu standartlaşma da kısmî dönüşüm kavramını destekler.

Kaydedilen etnografik verilere göre ağırlık ölçülerinde görülen bu standart, uzunluk ölçülerinde mevcut değildir (Bkz. Tablo 5). Elde edilen uzun ölçüleri;

Alayhan Köyü: 40*40=1600 metrekare

Bebek Köyü=40*40=1600 metrekare

Çatalsu Köyü: 50*50=2500 metrekare

Demirci Kasabası: 2000 metrekare

Doğantarla Köyü: 50*50=2500 metrekare

Kızılkaya Köyü: 50*50=2500 metrekare

Saratlı Kasabası: 40*40=1600 metrekare

Pınarbaşı Mahallesi: 40*40=1600 metrekare

Süleyman Höyüğü Köyü: 40*40=1600 metrekare'dir.

Bu durumun nedenleri üzerine düşünüldüğünde, araştırma sahasındaki Kürt ve Alevi halkın yaşadığı köylerde kullanılan dönüm hesabının daha dar bir metrekarelik alana

denk geldiği fark edilir. Alan ölçülerindeki bu farklılığı, toprağın az ve kıymetli olmasına bağlamak gerekir. Birçok kez göçe tâbi tutularak şimdiki yerleşmelerine iskân edilen halklar, görece daha dar toprakları bölüşmek zorunda kaldıkları için buradaki toprakların değeri, diğer yerleşim yerlerine göre daha yüksek olmalıdır.

Yörede sürdürülen çalışmalarda kolektif eylemlerin kaydedilip değerlendirilmesi de amaçlanmıştır (Bkz. Tablo 9). Bu anlamda edinilen verilerde kırsal kesimde etkisini sürdüren birtakım halk inançları ön plâna çıkar. Bunlar genel olarak; kötülükleri yatıştırma amaçlı kullanılan objeler, adak adama ritüelleri, sağaltım yöntemleri, geçiş dönemi pratikleri ve bazı kültürel aktivitelerdir. Az da olsa sürdürülen imece faaliyetleri de bu kapsamda ele alınabilir (Bkz. EK4).

Etnoarkeolojik bağlamda düşünüldüğünde, adak adama ritüelleri için Bebek Köyü'nde kaydedilen kurban kesme geleneği önemli bir örnektir. Köye ismini veren bebek kayasına gidip kurban kesen ailelerin çocuk sahibi olacağına inanılmaktadır (Bkz. EK4.2.). Benzer bir durum Saratlı Kasabası'nda görülen Dedeli Dam ziyareti sırasında tavuk kurban edilmesi geleneğinde de görülür (Bkz. EK4.7.).

Halk hafızasında yer eden bilgilerin kayıt edildiği etnoarkeolojik çalışmalar, gerçekleştirildikleri bölgelerde bulunan arkeolojik yerleşimlerin günümüz insanlarınca nasıl yorumlandığını da gösterir. Çalışma kapsamında bulunan Büyük Deller Tepesi ve Ziyarettepe arkeolojik yerleşmeleri, çevrelerinde yaşayan halklar tarafından belirli ritüelistik faaliyetlere mekân olarak seçilmişlerdir (Bkz. EK4.4. 4.7.). Demirci halkının geçmişte Hıdırellez etkinlikleri için Büyük Deller Tepesi yakınlarını tercih etmiş olması, buranın eski zamanlardan beri halk hafızasında farklı bir alan algısı içinde olduğunu gösterir. Halk hafızası, çok eski zamanlarda insanların yaşadığını bildiği böyle alanlara soyut anlamlar yükler. Benzer bir eğilim Saratlı ve Pınarbaşı halklarının dilek dilemeye gittikleri Ziyarettepe için de geçerlidir. Bu anlamda düşünüldüğünde Bebek Kayası, Dedeli Dam, Büyük Deller Tepesi ve Ziyarettepe gibi kolektif faaliyetlerin ritüelistik bağlamda yürütüldüğü mekânlar da kamusal alan özelliği gösterir. Kolektif eylemlerin yapıldığı bu türden kamusal alanlar, tarih öncesiyle günümüz arasında işlevsel bir süreklilik gösterir.

Sembolik düşünceler anlamında kolektif mekân kullanımı harici bilgiler de kayıt altına alınmıştır. Özellikle Çatalsu Köyü'nden derlenen bazı dekoratif malzemeleri

bu anlamda değerlendirmek gerekir (Bkz. Şekil 43). Boğa başları, aşık kemikleri ve boynuzlar tarih boyunca gücün sembolü olarak görülmüştür. Özellikle Güvercinkayası yerleşmesinde boynuz ve boğa başlarına sembolik anlamlar yüklendiği bilinir (Bkz. Başlık 3.4). Günümüzde Güvercinkayası yerleşmesine en yakın köy konumunda olan Çatalsu'da da boynuz ve boğa başlarının dekoratif malzeme olarak kullanılıyor olması önemli bir kültürel aktarım olarak görülür.

Araştırma kapsamında yer alan Kızılkaya Köyü ve Demirci Kasabası'nda eski zamanlarda bezir yağı üretimi için kurulmuş bezirhanelerin bulunduğu bilinmektedir. Çok kıymetli bir yağ olan bezir hem yakıt hem de hayvan temizliği için kullanılmaktaydı. Bezir yağı, günümüzde artık bulunmamaktadır. Ancak bu iki yerleşim yerindeki bezirhaneler, yakın zamanlarda oldukça önemli endüstriyel yağ üreten merkezlerdir (Bkz. Sayfa 77 92). Yine Demirci Kasabası'nda yaygın bir sele sepet örücülüğü faaliyetinin bulunduğu da bilinmektedir. Kasabaya adını veren nitelikli demircilik zanaatından bahsetmek gerekir (Bkz. Sayfa 91). Ayrıca elde edilen etnografik veriler, kapsamda yer alan tüm yerleşim yerlerinde küçük çaplı dokuma faaliyetlerinin yapıldığını göstermiştir. Bu türden zanaat ve üretim faaliyetleri kapsamdaki arkeolojik yerleşmeler bazında düşünüldüğünde; taş ve kemikten üretilen aletler, hasırdan sepet örülmesi, çanak çömlek yapımı ve inşai faaliyetler akla gelmektedir. Aşıklı Höyük'te bulunan sepetçilik faaliyetleri ve Güvercinkayası'nda görülen dokumacılık aktivitesine bağlı izler de göz önüne alınacak olursa bölgede zanaat faaliyetleri anlamında bir kültürel süreklilik fark edilir (Bkz. Sayfa 48 49).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Demirci Kasabası'nda yoğunlaşan zanaat aktivitelerinden bahsetmek mümkündür. Bu durum, Demirci Kasabası'nın çevresine göre bir çekim merkezi olmasına sebep olmuştur. Kasaba bunun bir sonucu olarak bağlı bulunduğu ilçeden de yoğun bir nüfusa sahiptir. Yerleşimdeki iş kolları da bu sayede çeşitlenmiştir. Bu durum, bazı prehistorik yerleşmelerin çevresindeki diğer yerleşmelere göre daha yoğun nüfuslu olmasının sebeplerini de açıklayabilir. Bir yerleşmenin sahip olduğu ve çevresindeki yerleşmelere sağlayabildiği imkânlar o yerleşmeyi diğerlerinden farklı bir konuma getirir. Prehistorik dönemler için bu farklılıkları doğuran sebepler arasında; önemli hammaddelere yakınlık, çeşitli işlerde

uzmanlaşmış ustalar ile mal ve bilgi aktarımında önemli rol oynayan maddi kültür unsurlarının yakın ve veya uzak bölgeler içinde hareketliliği gösterilebilir.

Bu çalışmada Gülağaç ilçesi ve çok yakın çevresindeki kırsal yerleşimlerde etnoarkeolojik alan araştırmaları yapılmıştır. Bu kırsal yerleşimlerin farklı etnik kökenden vatandaşların meskûn olduğu alanlardan seçilmesiyle etnik yapının kültürel aktarım üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yakın coğrafyalarda yer alan bu yerleşimler, farklı etnik kökenden olsalar da doğal çevrenin bir getirisi olarak bezer bir mimari yapıya, geçim ekonomisine, zanaat anlayışına ve geleneklere sahiptirler. Bu yerleşimler arasındaki farklılıklar daha çok göç etkisiyle şekillenen durumlara yansımıştır. Çok kez göç etmek durumunda kalan Kürt ve Alevî vatandaşların meskûn olduğu yerleşimlerde toprağa verilen önemin arttığı gözlemlenir. Çevrelerine göre nüfus açısından daha az olan ve dışarıya daha kapalı bir görüntü çizen bu vatandaşların, gelenekleri üzerinde daha koruyucu oldukları ve ortak mekân algılarının hane içinde toplanmak üzerine kurulduğunu da çıkarmak mümkündür.

Kültürel süreklilik, kısmî değişim ve kültürel aktarım kavramları; kültürün yorumlanması açısından oldukça değerlidir ve bu yönüyle arkeolojinin bir parçasıdır. Çalışma kapsamında elde edilen etnografik veriler ve arkeolojik bağlama ait çıkarımlar yukarıda sıralanmıştır. Gülağaç coğrafyası, Orta Anadolu'da yer alan önemli arkeolojik yerleşmelerin bulunduğu bir konumdadır. Bu durum burada daha sonra yapılacak etnoarkeolojik çalışmaları da değerli hâle getirir.

KAYNAKÇA

Aball, J., T., Quade, J., Duru, G., Mertzer, S., M., Stiner, M., Uzdurum, M. ve Özbaşaran M., (2019). Urine salts elucidate early neolithic animal management at aşıklı höyük turkey, *Science Advances*, *5*(4).

Açа, M., Yolcu, M., A., Açа, M., (2019a). Kadın folklorü: statü ve famaj, Paradigma, Çanakkale.

Açа, M., Yolcu, M., A., (2019b). (Ed. Mustafa Açа), Halk bilgisinin inanış temsilleri, *Halk Bilimi El Kitabı*, Nobel, 345-439.

Adiloğlu, S., (2021). Türkiye'deki sosyal bilim yayınlarında sözlü tarih'in kullanımı: Bir meta-analiz, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4*(959-994).

Aksakal, E., (2019). Türk kültüründe eril mekân örneği; Köy odaları, *Folklor/Edebiyat*, 25(98), 2(291-307).

Arık, R. O., (1947). Halkevlerinde müze tarih ve folklor çalışmaları kılavuzu.

Artun, E., (2017). Türk halkbilimi, Karahan, Ankara.

Bahn, P., (2012). (Çev. Nureddin El Hüseyni), Arkeoloji, Türkiye İş Bankası Kültür, İstanbul.

Balcı, F., (2021). Göç-halkbilimi doğu türkistan'dan göç ederek 1965 senesinde kayseri'ye yerleşen uygur türkleri örneği, Paradigma, Çanakkale.

Bates, D., G., (2018). 21. yüzyılda kültürel antropoloji insanın doğadaki yeri, Bilgi Üniversitesi, 3. Baskı, İstanbul.

Bekdemir, A., (2023). Saratlı kasabası geçiş dönemleri ve bu geçiş dönemlerinin halkbilimsel açıdan incelenmesi, *TC Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Aksaray.

Bıçakçı, E. Godon, M. ve Çakan, Y.G., (2012). (Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Tepecik-çiftlik, *The Neolithic in Turkey,* Archaeology and Art Publications, *3*(89-134), İstanbul.

Binford, L., R., (1968). Tarihsel ve süreçsel arkeoloji üzerine bazı yorumlar, *Southwestern Journal of Antropology*, 24 (3), 267-275.

Binford, L. R., (1978). Nunamiut ethnoarcheology, Eliot Verner.

Boas, F., (2017). (Çev. Deniz Uludağ), Antropoloji ve modern yaşam, Doğu Batı, Ankara.

Cığırlı, E. ve Höyük, V., (2017). Dünden bugüne saratlı, İncir, Kayseri.

Çaylı, P., (2009). Güvercinkaysı 14 numaralı evin çanak çömlek verilerinden yola çıkarak yerleşme düzeni ve toplumsal yapılanmanın değerlendirilmesi, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Biim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Çaylı, P., (2017). Gelenekte devamlılık: Orta kalkolitik güvercinkayası ve köşk höyük, *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan, Süleyman Özkan, Halime Hüryılmaz ve Atila Türker (eds.),* 23-39, Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir.

Çaylı, P., (2018). Güvercinkayası orta kalkolitik yerleşmesi depo kapları ve depolama alanlarının değerlendirilmesi, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Biim Dalı Doktora Tezi*, İstanbul.

Çaylı, P., (2025). A new chalcolithic hilltop settlement in volcanic cappadocia: preliminary results of the büyük deller, *Ege Arkeoloji*, *1*(45-46).

Çaylı, P. ve Demirtaş, I., (2016). Güvercinkayası'nda özel yapılar: depolama ünitelerinin mimari düzen ve sosyal yapıya etkileri, *APAD* 2, 122-146.

Çaylı, P., ve Demirtaş, I., (2023). Gülağaç (Aksaray) ilçesi'nin kültür varlıkları: arkeolojik ve etnografik potansiyel üzerine bir değerlendirme, *Turkish Studies-Social Sciences*, *18*(1), 53-78.

Çaylı, P., Demirtaş, I. ve Doğan, B., (2015). A preliminary study of exchange and bortering in the villages of aksaray, *Arkeoloji Dergisi XX,* 39-53.

Çaylı, P., Demirtaş, I., Eser, B.,Gülçur, S. ve İndere, V., (2020). Güvercinkayası'nda sembolizma, *Metallurgica Anatolica Ünsal Yalçın 65. Yaşgünü Armağan Kitabı*, (Eds. H. Gönül Yalçın ve Oliver Stegemeier), 45-59, Ege Yayınları: İstanbul.

Çaylı, P., Demirtaş, I. ve Yılmaz, Y., (2023). Büyük deller 2021 yılı kazısı, *KST* 42(4), 423-445.

Dalkhaa, S., (2019). Moğolistan göçebe kültürlerinin etno-arkeolojik açıdan incelenmesi, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul.

Demirtaş, I., (2017). Obeyd kültür yayılımı çerçevesinde güvercinkayası yerleşmesi: güvercinkayası-obeyd etkileşimi, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Biim Dalı Doktora Tezi*, İstanbul.

Demirtaş, I., Çaylı, P., Kamış, Y., Kayacan, N., Yıldız, M., (2023). Aksaray tarihöncesi yüzey araştırması (AKYA) 2021 yılı çalışmaları, *AST, 38*(1), 459-475.

Demirtaş I., Çaylı, P., Kamış, Y., Yıldız, M., Kayacan, N., Çolak, A.T., Akkoca, B., (2025). Aksaray tarihöncesi yüzey araştırması (AKYA) 2023 yılı çalışması. *AST, 40*(1), 315-332.

Demirtaş, I. ve Gülçur, S., (2017). (Eds. S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker), Güvercinkayası'nda kabartma bezekli bir av sahnesi, *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, Ege Üniversitesi, 67-77, İzmir.

Durmuş, F. ve Aksoy, A., (2020). (Ed. Rüstem Arslan), Etnoarkeolojik yaklaşımlarla troya'nın prehistorik dönem dokuma aletleri, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.

Duru, G., (2005). Yakındoğu neolitiğinde orta anadolu neolitik mimarlığının yeri, *TC İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul.

Duru, G., (2025). Balıklı: On the edge of time and everything, *Anadolu Araştırmaları*, 32, 1-18.

Duru, G. ve Özbaşaran, M., (2005). A non-domestic site in central anatolia, *Anatolia Antiqua*, 10, 15-28.

Duru, G., Güral, D. ve Özbaşaran, M., (2021). Early neolithic ınnovation: ventilation systems and the built environment, *Journal of Field Archaeology*, *46*(8), 534-550.

Düring, B., S., (2006). Toplulukların inşası: Orta anadolu neolitik'inin kümelenmiş mahalle yerleşimleri yaklaşık M.Ö. 8500-5500, Leiden.

Ergenekon, B., (2023). Etnoarkeolojinin kazılara katkısı, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, *73*(135-144).

Ergun, M., (2016). Orta anadolu erken neolitik topluluklarındainsan ve bitki ilişkisi: Aşıklı höyük'te bitki tüketimi ve tarım, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Bilim Dalı ve Fransa Paris 1 Pantheon Sorbonne Üniversitesi Sanat ve Arkeoloji Enstitüsü Arkeoloji Doktora Okulu Arkeobotanik ve Arkeozooloji Laboratuvarı Doktora Tezi*, İstanbul.

Ergun, M., Tengberg, G., Willcox, G. Ve Douche, C., (2018). (Eds. Mihriban Özbaşaran, Güneş Duru ve Mary Stiner), Plants of aşıklı höyük and changes through time: First archaeobotanical results from the 2010-2014 excavation seasons, *The Early Settlement at Aşıklı Höyük Essays in Honnor of Ufuk Esin*, Ege, 191-219, İstanbul.

Ertuğ, F., (1998). Anadolu'nun Önemli yağ bitkilerinden keten/ linum ve ızgın/ eruca orta anadolu'da bezir yağı üretimi ve bezirhaneler, *TÜBAAR*, *1*(113-127).

Ertuğ, F., (2000). Baharın müjdecisi çiğdem (crocus) ya da an.tah.sum.sar hititler devri anadolu florasına küçük bir katkı, *TÜBA-AR 3*, 129-136.

Ertuğ, F., (2012). (Eds. E. Eldem, A. Tibet ve E. Pekin), Kapadokyada bir köyün tarihine ve tarımsal geçmişine dair notlar, *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)*, Kitap, 261-287, İstanbul.

Ertuğ, F. (2013). (Eds. Murat Öner Taş, Taner Üstündağ ve Fatma Küçük), Gülağaç kadınlarının seleleri, *gülağaç hasır sepetleri*, Gülağaç Kaymakamlığı, 10-12.

Ertuğ, F. (2013b). (Eds. Murat Öner Taş, Taner Üstündağ ve Fatma Küçük), Gülağaç hasır sepetlerinin tarihsel gelişimi, *Gülağaç Hasır Sepetleri*, Gülağaç Kaymakamlığı, 12-14.

Ertuğ, F., (2019). Arkeolojinin görünmeyenleri: Gündelik yaşamda yaygın kazıda az bulunan ögeler, *Sevil Gülçur Armağan Kitabı*, Bilgin Kültür Sanat, 237-262, İstanbul.

Esin, U., (1995). Early copper metallurgy at the pre-pottery site of aşıklı, *Readings in Prehistory: Studies Presented to Halet Çambel*, Graphis, 61-77, İstanbul.

Esin, U., (1996). On bin yıl öncesinde aşıklı: İç anadolu'da bir yerleşim modeli, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, (31-42), İstanbul.

Esin, U., (1998). (Ed. M. Sözen), Paleolitik'ten ilk tunç çağı'nın sonuna kadar tarihöncesi çağların kapadokyası, *Ayhan Şahenk Vakfı*, 62-123.

Esin, U. ve Harmankaya, S., (1999). Aşıklı höyük kazısı 1997, *KST, 20*(1), 101-114.

Esin, U. ve Harmankaya, S., (2007). (Eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Aşıklı höyük, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, 255-272, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.

Falay, B., (2019). Kırsal bir yerleşmenin ortaya çıkışı ve değişim sürecinin etnoarkeolojik bir yaklaşımla araştırılması: Niğde murtaza köyü, *TC. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Arkeolojisi Bilim Dalı Doktora Tezi*, İstanbul.

Goring-Morris, A., N., Munro, N., D., Özbaşaran, M., Kayacan, N., Ergun, M., Uzdurum, M., Yelözer, S., Kalkan, F., Duru, G., (2024). Veriation in the development of neolithic societies atop the central anatolian plateau: Recent results from balıklı, *Antiquity*, *98*(401), 1163-1180.

Gülçur, S., (1995). Aksaray nevşehir ve niğde illeri 1993 yılı yüzey araştırması, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 191-214.

Gülçur, S., (1999). Aksaray, nevşehir, niğde illeri 1994 yüzey araştırması, *Anadolu Araştırmaları XV*, 105-136.

Gülçur, S. ve Kiper, Y., (2004). Güvercinkayası 2002 yılı kazısı, *25. KST*, *1*(425–440).

Gülçur, S., Demirtaş, I. ve Çaylı, P., (2010). Tarihöncesi yerleşmeler ile çevrenin modellenmesinde sözlü tarih ve etnoarkeolojinin yeri, *TÜBAKED*, 8(275-300).

Kahraman, S., A., (2006). Günümüz türkçesiyle evliya çelebi seyehatnâmesi, 1/1, YKY, İstanbul.

Kalkan, F., (2017). Tarihöncesi mekânlarında işlev belirlenmesinde kullanılan yöntemler: Aşklı höyük örneği, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tarihöncesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Karacalı, A., O., (2018). Neolitik anadolu buluntu yerleri restitüsonları üzerinden mekân okumaları, *TC Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Bilim Dalı Doktora Tezi,* İstanbul.

Karasar, N., (2005). Bilimsel araştırma yöntemleri, Nobel, Ankara.

Kartal, A., (2023). Türkiye'de evlilik ve evlenme kültürü: Geleneksel normlara halkbilim perspektifinden bir bakış, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *36*(730-753).

Kekeç, E., (2022). Geçmişten günümüze aşı boyasının kullanımı üzerine bir değerlendirme, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *12*(23), 139-168.

Kiper, Y. ve Gülçur, S., (2007(. Güvercinkayası 2003 yılı kazısı, *26. KST*, *2*(13–24).

Konyalı, İ., H., (1974). Abideleri ve kitabeleri ile aksaray tarihi.

Koşay, H., Z., (1977). Pulur etnografya ve folklor araştırmaları, ODTÜ Keban Projesi.

Küçük, F., (2013). (Eds. Murat Öner Taş, Taner Üstündağ ve Fatma Küçük), El sanatlarının günümüzdeki yeri ve gülağaç hasır sepetleri, *Gülağaç Hasır Sepetleri*, Gülağaç Kaymakamlığı, 8-10.

Lavenda, V. H. ve Schultz, E. A., (2019). (Çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı), Kültürel antropoloji, Doğu Batı, Ankara.

Malinowski, B., (2016). (Çev. Deniz Uludağ), Bilimsel bir kültür teorisi, Doğu Batı, Ankara.

Maraşlı, S., (2023). Aksaray ve nevşehir bezirhaneleri 2021 yılı yüzey araştırması, *AST, 38*(3), 267-276.

Marginiak, A. ve Yalman, N., (2013). Non-anglophone etnoarchaelogies in the part and today introduction, *Contesting Etnoarchaelogies*, Springer.

Metin, C., (2002). Sözlü tarih ve türkiye'deki gelişimi, *Türk Kültürü*, 469, Ankara.

Özbaşaran, M., (2012). (Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Aşıklı, *The Neolithic in Turkey*, Archaeology and Art Publications, *3*(135-158), İstanbul.

Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Erdoğu, B. ve Buitenhuis, H., (2007). (Ed. Nezih Başgelen ve Mehmet Özdoğan), Musular 1999-2004 genel bir değerlendirme, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, 276-278.

Özbaşaran, M., Duru, G., Teksöz, D. ve Omacan, S., (2010). Yaşayan geçmiş: Aşıklı höyük, *TÜBAKED*, *8*(215-228).

Özbaşaran, M., Duru, G. ve Uzdurum, M., (2018). (Eds. Mihriban Özbaşaran, Güneş Duru ve Martin Stiner), Architecture of the early settlement and trends through the cultural sequence the early settlement at aşıklı höyük, *Essays in Honor of Ufuk Esin*, Ege, 57-103, İstanbul.

Özbaşaran, M., Duru, G. ve Kayacan, N., (2022). Orta anadolu yerleşme modeli ve aşıklı höyük, *Höyük, 10*(1-18).

Özbaşaran, M. ve Kayacan, N., (2019). 10 Bin yıl öncesinden seleler sepetler. *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı*, Çaylı, P., Demirtaş, I., Eser, B. (eds.), 491-503, Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara.

Özbay, E., (2007). Türkmenistan'dan anadolu'ya örf, adet ve halk inançları, IQ Kültür.

Özbek M., (2011). Aşıklı höyük'te 2007 ve 2008 yılı kazı çalışmalarında bulunan iki ilginç insan iskeleti, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* 26, 1-12.

Öztan, A., (2019). (Eds. P. Çaylı, F. I. Demirtaş ve B. Eser), Köşk höyük'den kabartma bezekli bir hayvan yakalama sahnesi, *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı*, Bilgin Kültür Sanat, 83-97, Ankara.

Öztürkmen, A., (2002). Sözlü tarih: Yeni bir disiplin cazibesi, *Topum ve Bilim, 91*(115-121).

Renfrew, C., ve Bahn, P., (2017). (Çev. Gürkan Ergin), Arkeolojik kuramlar yöntemler ve uygulama, Homer, İstanbul.

Renfrew, C. ve Bahn, P., (2024). (Çev. Selda Somuncuoğlu), Arkeoloji anahtar kavramlar, İletişim, İstanbul.

Sözlü tarih araştırmaları için pratik el kılavuzu, (2009). Bilim Sanat Vakfı, İstanbul.

Stiner, M., C., Buitenhuis, H., Duru, G., Kuhn, S., L., Mentzer, S., M., Munro, N., D., Pöllath, N., Quade, J., Tsartsidou, G. Ve Özbaşaran, M., (2014). A forager-herder trade-off from broad-spectrum hunting to sheep management at aşıklı höyük turkey, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8404-8409.

Şahin, Ö., (2019). Bir sözlü tarih çalışması: Çerkes (adige) boylarından şapsığların ve kabardeylerin günümüzdeki göç ve kimlik algısı, *TC Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Takaoğlu, T., (2004). türkiye'de etnoarkeoloji: Tarihsel bir yaklaşım, *Kırsal Anadolu'da Etnoarkeolojik Araştırmalar*, *1*(15-37).

Töret, B., A., (2017). Muğla alevi türkmen kültürü, KömenYayınları, Ankara.

Urhan, B., (2015). Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve işçi sendikalarına izdüşümleri, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 22-29.

Yalman, E., N., (2005). Çağdaş köylerde yapılan yerleşim mantığı çalışmalarının arkeolojik yerleşmelerin yorumuna katkısı, *TC İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı Doktora Tezi,* İstanbul.

Yeşil, Y., (2017). Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri doğum evlenme ölüm gelenekleri, TC. Eskişehir Valiliği, Ankara.

Yolcu, M., A., (2014). Türk kültüründe evliliğe bağlı tabu ve kaçınmalar, Kömen, Konya.

İnternet Kaynakları

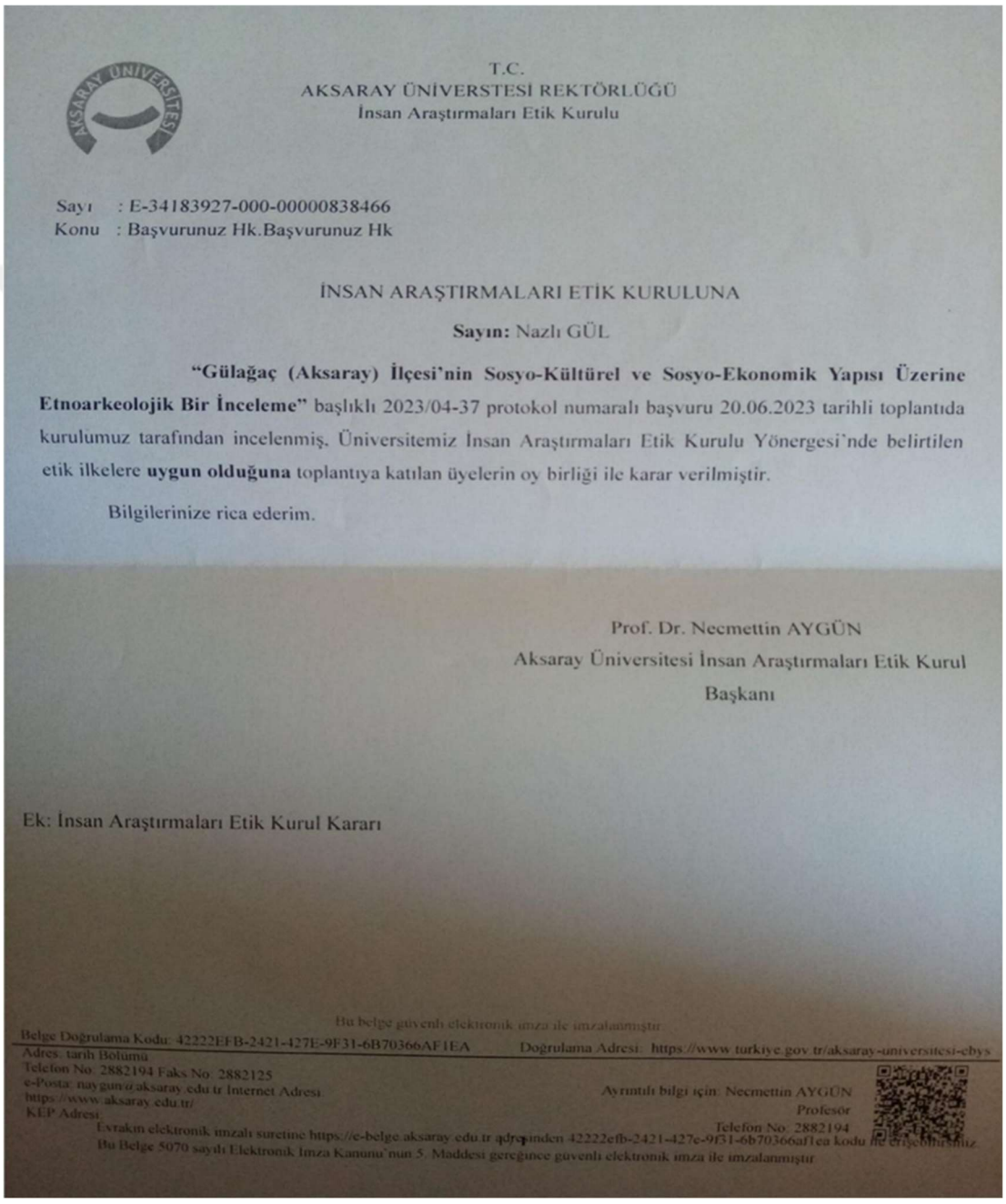
www.gulagaç.gov.tr (Erişim: 25.05.2025 12.34)

www.asiklihoyuk.gov.tr (Erişim: 29.05.2025 18.52)

www.ark-itbf.omu.edu.tr (Erişim: 25.05.2025 13.33)

EKLER

EK1: ETİK KURUL RAPORU

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-34183927-000-00000838466
Konu : Başvurunuz Hk.Başvurunuz Hk

İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULUNA

Sayın: Nazlı GÜL

"Gülağaç (Aksaray) İlçesi'nin Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Etnoarkeolojik Bir İnceleme" başlıklı 2023/04-37 protokol numaralı başvuru 20.06.2023 tarihli toplantıda kurulumuz tarafından incelenmiş, Üniversitemiz İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesi'nde belirtilen etik ilkelere **uygun olduğuna** toplantıya katılan üyelerin oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN
Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Ek: İnsan Araştırmaları Etik Kurul Kararı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: 42222EFB-2421-427E-9F31-6B70366AF1EA Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/aksaray-universitesi-ebys
Adres: tarih Bölümü
Telefon No: 2882194 Faks No: 2882125
e-Posta: naygun@aksaray.edu.tr İnternet Adresi: https://www.aksaray.edu.tr/
KEP Adresi:
Ayrıntılı bilgi için: Necmettin AYGÜN
Profesör
Telefon No: 2882194
Evrakın elektronik imzalı suretine https://e-belge.aksaray.edu.tr adresinden 42222efb-2421-427e-9f31-6b70366af1ea kodu ile erişebilirsiniz.
Bu Belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

EK2: KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

KK1: Tahir Dinç, Erkek, 72 yaşında, Saratlı Kasabası

KK2: Keziban Dinç, Kadın, 70 yaşında, Saratlı Kasabası

KK3: Ali Dinleyici, Erkek, 67 yaşında, Saratlı Kasabası

KK4: Ali Tosun, Erkek, 101 yaşında, Saratlı Kasabası

KK5: Satı Tosun, Kadın, 98 yaşında, Saratlı Kasabası

KK6: Mehmet Ali Yaldır, Erkek, 68 yaşında, Saratlı Kasabası

KK7: Nebibe Akbulut, Kadın, 68 yaşında, Saratlı Kasabası

KK8: Aysel Gökçe, Kadın, 55 yaşında, Saratlı Kasabası

KK9: Arzu Alakoyun, Kadın 62 yaşında, Saratlı Kasabası

KK10: Meliha Ağırdan, Kadın, 65 yaşında, Saratlı Kasabası

KK11: Ali Bekdemir, Erkek, 30 yaşında, Araştırmacı

KK12: Yılmaz Kaplan, Erkek, 35 yaşında, Saratlı Kasabası

KK13: Zeynep Canlı, Kadın, 70 yaşında, Saratlı Kasabası

KK14: Muharrem Kaplan, Erkek, 81 yaşında, Saratlı Kasabası

KK15: Tayyar Kürkçü, Erkek, 80 yaşında, Saratlı Kasabası

KK16: Erol Cığırlı, Erkek, 64 yaşında, Saratlı Kasabası

KK17: Saniye Kaplan, Kadın, 50 yaşında, Saratlı Kasabası

KK18: Hasan Ağırdan, Erkek, 67 yaşında, Saratlı Kasabası

KK19: Ramazan Batak, Erkek, 61 yaşında, Saratlı Kasabası

KK20: Leyla Batak, Kadın, 56 yaşında, Saratlı Kasabası

KK21: Sefer Akyüz, Erkek, 56 yaşında, Pınarbaşı Mahallesi

KK22: Zeki Tuğ, Erkek, 61 yaşında, Pınarbaşı Mahallesi

KK23: Yılmaz Akyüz, Erkek, 69 yaşında, Pınarbaşı Mahallesi

KK24: Eşe Akyüz, Kadın, 64 yaşında, Pınarbaşı Mahallesi

KK25: Murtaza Akyüz, Erkek 60 yaaşında, Pınarbaşı Mahallesi

KK26: Musa Aslan, Erkek 47 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK27: Servet Şahin, Erkek, 47 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK28: Mehmet Şahin, Erkek 48 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK29: Ekecik Arslan, Erkek, 48 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK30: Aşire Arslan, Kadın, 45 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK31: Arzuman Yıldız, Erkek, 47 yaşında, Süleyman Höyüğü Köyü

KK32: Sait Pişkin, Erkek, 50 yaşında, Bebek Köyü

KK33: Kemal Özbek, Erkek, 80 yaşında, Bebek Köyü

KK34: Ayşe Eke, Kadın, 82 yaşında, Demirci Kasabası

KK35: Ali Eke, Erkek, 84 yaşında, Demirci Kasabası

KK36: Erdal Eke, Erkek, 53 yaşında, Demirci Kasabası

KK37: Dursun Aslan, Kadın, 84 yaşında, Süleyman Höyük Köyü

KK38: Mustafa Ay, Erkek, 85 yaşında (2025 haziran ayında vefat etmiştir.), Demirci Kasabası

KK39: Atagül Özbek, Kadın, 55 yaşında, Bebek Köyü

KK40: Atagül Özbek, Kadın, 82 yaşında, Bebek Köyü

KK41: Mehmet İn, Erkek, 47 yaşında, Demirci Kasabası

KK42: Hacer Eke, Kadın, 53 yaşında, Demirci Kasabası

KK43: Ramazan Gökşen, Erkek, 51 yaşında, Demirci Kasabası

KK44: Kiraz Okşaş, Kadın, 51 yaşında, Doğantarla Köyü

KK45: Saniye Okşaş, Kadın, 70 yaşında, Doğantarla Köyü

KK46: Mehmet Tosun, Erkek, 77 yaşında, Doğantarla Köyü

KK47: Şengül Okşaş, Kadın, 52 yaşında, Doğantarla Köyü

KK48: Bünyamin Eke, Erkek, 65 yaşında, Doğantarla Köyü

KK49: Zekiye Yaldır, Kadın, 65 yaşında, Saratlı Kasabası

KK50: Eren Yaldır, Erkek, 35 yaşında, Saratlı Kasabası

KK51: Güllü Aday, Kadın, 89 yaşında, Doğantarla Köyü

KK52: Osman Okşaş, Erkek, 64 yaşında, Doğantarla Köyü

KK53: Züleyha Özkan, Kadın, 69 yaşında, Doğantarla Köyü

KK54: Cemile Yöney, Kadın, 65 yaşında, Doğantarla Köyü

KK55: Bayram Altınsoy, Erkek, 70 yaşında, Alayhan Köyü

KK56: Birdane Altınsoy, Kadın, 68 yaşında, Alayhan Köyü

KK57: Sait Özbek, Erkek, 62 yaşında, Bebek Köyü

KK58: Ruziye Bora, Kadın, 49 yaşında, Demirci Kasabası

KK59: İlkay Merve Duru, Kadın, 36 yaşında, Çatalsu Köyü

KK60: Hüseyin Duru, Erkek, 60 yaşında, Çatalsu Köyü

KK61: Şenay Duru, Kadın, 56 yaşında, Çatalsu Köyü

KK62: Fatih Kara, Erkek, 43 yaşında, Doğantarla Köyü

KK63: Yaşar Demir, Erkek, 69 yaşıda, Doğantarla Köyü

KK64: Abdurrahman Bakan, Erkek, 73 yaşında, Doğantarla Köyü

KK65: Etem Kasal, Erkek, 89 yaşında, Çatalsu Köyü

KK66: Aslı Kasal, Kadın, 84 yaşında, Çatalsu Köyü

KK67: Arif Yöney, Erkek, 56 yaşında**,** Kızılkaya Köyü

KK68: Hatice Vurgun, Kadın, 55 yaşında, Kızılkaya Köyü

EK3: YÖRESEL AĞIZ SÖZLÜĞÜ

aba: Anne

ağız kanı: Çatalsu yöresinde ölümün üçüncü gününde dağıtılan yemeğe verilen ad. Bugün ölünün eşyaları da dağıtıır.

aktarma: Tarlayı sürüp ekime hazır hâle getime.

Alahan: Alayhan

anadut: Sap savurmaya yaayan eski bir tarım aparatı.

avar: Kabakgillerden olan sebzeler.

bocut: Uzun boyunlu, geniş gövdeli, tek ya da çift kulplu, sıvı taşımaya uygun bir çeşit testi.

bozuk: Camız yavrusu.

börböcü: Haşereler

buğda: Buğday

cingil: Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova.

çopur taşı: Say taşı

dimi: Şalvar

enlik: Yolma işlemlerinde kullanılan tarım aparatı.

evlek: Yaklaşık 500 metrekare için kullanılan, içine bir ev dikilebilecek kadar alan anlamına gelen ölçü birimi.

gene: Kene

gonursu: Isıtılarak yakılan bir parça çaputa verilen ad.

Güvercinlik: Güvercinkayası

haral: Hasat edilen ürünlerin depolandığı çok büyük boyutlu çuval.

hergele: Küçük danalara, eşeklere ve sıpalara verilen ad.

herse: Keşkek

höbül: İmece

ıstar: Tezgâh

işlemek: Toplamak

kardele/camak/kaz ayağı/acı tere/tekerce/güvercin otu/hardal otu: Çıtlık benzeri bitkiler.

kavut: Kavurga, buğday ve şekerin karıştırılıp havanda dövülmesiyle yapılan bir tatlı.

kaysılaş: Çekirdeğiyle beraber kurutulan kayısının üzerine nohut ve yarma eklenip

pişirilmesiyle elde edilen karışıma pekmez eklenerek soğuk olarak tüketilen bir tatlı.

kelle: İn yapılarına düzgün bir biçimde toprak yığdıktan sonra depo unsurlarını bu toprağın üzerine istif etme biçiminde yapılan bir depolama uygulaması.

kerme: Koyun pisliğinden yapılan yakacak.

kes: Hayvana yem olarak verilen samandan

hayvanın yemediği bölümler.

kişşik/keşşik: Yufka ekmek pişirilmesi işinin imece usulüyle yapılması.

köllemek: Gömmek

köm: Koyun damı.

kutnu: Bir tür çıban.

külle: Tandırın yanarken hava alması için dibinden yüzeye açılan küçük tünel.

küpecik: Küçük küp.

kürsü: Büyük ölçülerde bir mangala benzeyen, üzerine yorgan serilerip çevresine oturulduğunda ısınmak için kullanılan bir alet.

öcüd: Bedensel bir işe karşılıklı olarak yardım etme.

palaz: Halı, kilim.

punara: Tandırın kubbe kısmı.

sızgıt: Etin kavrulup küpe doldurularak saklanması.

seye: İri taneli tuz.

şillez: Eşilen bir kuyuya toprak ve su doldurulup karıştırılarak elde edilen tutkal.

şire taranası: Pekmezle yapılan, içine düğürcük katılan bir tatlı.

telhis: 50 kiloluk un çuvalı.

tıraz: İn

tırgıt cacığı: Asma yaprağının kurutulup öfelenmesinden sonra üzerine yarma eklenip çömlekte pişirilmesiyle elde edilen bir yemek.

tike: Kurutulmuş et.

ufak tefek: Kuru fasulye

ümmeci: İmece yapan kişilere verilen ad.

üzlük/yavru küp: İçine yemek konulup ağzına işlenmiş deri bağlanan küçük küp.

yaban: Köy dışından olan herkes.

yele koza: Hastalık

yürük: Kaşıntılı bir cilt hastalığı.

zamak: Erkekler arasında yapılan kına gecesi.

EK 4: GEÇİŞ DÖNEMİ PRATİKLERİ

İnisiasyon yöntemleri ve geçiş dönemi pratikleri olarak adlandırılan uygulamalar; insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının belirli evrelerinde gerçekleştirdiği geleneksel eylemleri; topluma ve çevreye tanıtmak, kabul ettirmek için uyguladığı inanışların bütünü olarak tanımlanabilir. Yapılan bu uygulamalar, bireyin sosyal hayatında ya da statüsünde görülen değişiklikleri diğer bireylere inandırmayı amaçlar. Bu uygulamalarla beraber ritüele tâbi tutulan kişiler çoğunlukla toplum içinde bir basamak, bir eşik atlamış kabul edilir. Çevrenin bunu duyması ve buna inanması manevî açıdan bir tatmindir. Bu uygulamalar başlıca; doğum, düğün ve ölüm gelenekleri olarak sıralanabilirken çeşitli kültürlerin eşik olarak kabul ettiği farklı dönemler de gözlemlenebilir[221].

Çalışma kapsamında ele alınan ilk geçiş dönemi doğumdur. İnsan hayatının başlangıcı olan doğum; özelde bebek, kadın ve erkek, genelde ise sülale (soy) ve toplumsal yapı için önemli bir olaydır. Kadının hamile kalışı ve sonrasında gelişen olaylar silsilesi; anne, baba ve diğer aile üyelerine belirli bir toplumsal statü kazandırır. Dolayısıyla bu süreç; belirli sağaltım yöntemleri ve ritüellerle desteklenir[222]. Doğumun ardından da bebeğin ve annenin sağlığı çeşitli yöntemlerle korunmaya alınır. Ayrıca bebeğin dünyaya gelişi toplum için mutluluk kaynağıdır, soyun devamlılığının simgesidir ve kutlanması gereken bir olgu olarak görülür. Bu sebeple komşular, sülale üyeleri ya da köylüler doğumu çeşitli şekillerde kutlarlar. Günümüzde bu geleneksel yapı; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak üç ana başlık altında incelenmektedir[223].

Doğum öncesi uygulamalar, kadının hamilelik sürecinin öncesinden başlamaktadır. Geleneksel anlayışta, evlilikten bir süre sonra kadının hamile kalması beklenir. Bu süreçte kadın hamile kalamazsa onun kısır olduğu düşünülür. Kısırlık, birçok kültürde hoş karşılanan bir durum değildir. Hatta bazı bölgelerde çocuğu olmayan

[221] Bekdemir, 2023: 2
[222] Yeşil, 2014: 67
[223] Artun, 2017: 152

kadınlar yok sayılmaktadır. Dolayısıyla kadının çocuk sahibi olabilmesi için çeşitli sağaltım yöntemleri uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları ilaç, vb. halk tebabetine dayalı uygulamalarken kutsal mekân ziyareti, muska, büyü vb. mistik uygulamaların gerçekleştirildiği de bilinmektedir. Hamilelik sürecinde anne ve bebek sağlığının önemi dışında annenin aşermesi, bebeğin cinsiyetinin tahmini ve doğacak bireyin içine doğacağı toplumun sağlık algısına uygun doğması ile ilgili de inanışlar ve uygulamalar da mevcuttur[224].

Doğum sırası uygulamaları, bebeğin dünyaya gelişi sırasında gerçekleştirilen pratikleri kapsamaktadır. Bu pratikler; doğumun kolayca gerçekleşmesini, doğumun gerçekleştiği mekanının ezoterik[225] varlıklardan korunmasını ve anne ile bebeğin sağlıklı bir şekilde hayatlarına devam etmesini amaçlar[226].

Doğum sonrası pratikleri, doğum olayının gerçekleşmesi ile birlikte oluşabilecek tehlikelerden anne ve bebeği korumayı ve yeni doğan bireyin toplum içindeki var oluş sürecini düzgün bir şekilde tamamlamayı amaçlar. Böylece anne yeni statüsüne, bebek de yeni hayatına tam bir şekilde uyum sağlayabilecektir. Bu uygulamalardan ilki göbek bağı kesimidir. Daha sonra ad verme, kırk çıkarma, lohusalık vb. uygulamalar gerçekleştirilir. Ayrıca yaş günü, ilk diş için yapılan törenler ve çocuğun uzuvlarında oluşan olumsuz durumlar için yapılan pratikler de bu döneme dahil edilmektedir[227].

Tezde geçiş dönemi pratikleri başlığında incelenen bir diğer eşik de evlenme ve düğündür. Evlilik, kişinin toplum içinde var olma sürecindeki özel aşamalardan biridir. Birey, evlilik ile birlikte gençlik dönemini sonlandırır ve kendisi için yeni bir aşama olan yetişkinlik dönemine adım atar[228]. Evlilik sadece birey için değil, aile kurumunun ve soy düzeninin sürdürülebilmesi için de önemlidir. Ayrıca iki bireyin hayatının birleşmesi ile yeni kurulan akrabalıkların oluşması ve toplumsal bağların

[224] Açа vd., 2019: 183
[225] Belirli bir insan topluluğunun dışında kimseye bildirilmeyen, yalnızca sınırlı, dar bir çevreye aktarılan her türlü bilgi, öğreti. Bâtını, içrek, dışrak karşıtı. (Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü)
[226] Özbay, 2007: 202-207
[227] Açа vd., 2019b: 186
[228] Yolcu, 2014: 197

güçlenmesi de sağlanmış olur[229]. Bu dönem içinde gerçekleştirilen pratikler de yine çiftin toplumsal kabulünü ve toplumun birlikteliğini pekiştiren önemli unsurlardır[230].

Evlenme, tüm toplumlarda gördüğümüz evrensel bir aktivitedir ancak evlilik ile ilgili pratikler; toplumların töresi, inanç yapıları, adet ve ritüllerine göre değişiklik göstermektedir[231]. Bu uygulamalar üç ana başlık altında incelenebilir. Bunlar; evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası olarak isimlendirilir.

Evlilik öncesi ritüelleri, uygun gelinin ya da damadın beğenilmesi ile başlar. Beğenilme süreci kadının ya da erkeğin istekleri üzerine olabileceği gibi geleneksel manada aileler tarafından da gerçekleştirilebilir. Daha sonra kızın ailesini ikna etme süreci (kız isteme) ve nişan eğlencesi gibi törenler gerçekleştirilir. Burada amaç, aileleri bir araya getirerek birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamaktır. Ayrıca bu törenlerle gelin ve damat adayının ilişkileri meşruiyet kazanmaktadır[232].

Evlilik sırası uygulamaları için düğün en önemli unsurdur. Düğün, kökleri çok eskiye dayanan geleneklere bağlı inançlar etrafında oluşmuş insan-doğa bağlamında karmaşık bir yapıda oluşmuş ritüeller bütünüdür[233]. Dolayısıyla düğünün geleneksel ve toplumsal yapıya uygun ve olabildiğince çok kişiyle icra edilmesi gerekir. Bunun için ilk olarak düğüne davet (oku, okuntu) adı verilen olay gerçekleştirilir. Ardından bayrak asma, kına gecesi, gelin alma, nikah ve zihaf gibi aşamalardan geçilerek düğün töreni tamamlanır[234]. Evlilik sonrası uygulamalar ise düğünden sonra yapılan ve evliliğin yolunda olduğunu topluma duyurmaya yönelik tüm faaliyetleri içerir.

Geçiş dönemi pratiklerinin en sonuncusu olan ölüm, kültürden kültüre farklı anlamlar ifade etse de genel itibari ile bir canlının dünyadaki varlığının son bulması tanımlanabilir. Kişinin ölümü; bulunduğu kültüre ile ek olarak maddi duruma, yaşa ve cinsiyete göre farklı etkiler yaratabilir[235]. Ancak bu etki, diğer geçiş dönemlerinin aksine toplum üzerinde bir üzüntü yaratır. Ölen bireyin yakınları yas tutar ve kendi inançlarının gerekliliklerine uygun şekilde defin işlemleri gerçekleştirirler. Bu

[229] Yolcu, 2014: 197-198
[230] Açа vd., 2019: 198
[231] Kartal, 2023: 731
[232] Yolcu, 2010: 378-379
[233] Örnek, 1995: 196-197
[234] Yolcu, 2019: 378-379
[235] Balcı, 2021: 64

pratiklerin amacı ise diğer geçiş dönemlerine benzer şekilde ölü bireyin diğer dünyada rahat etmesini sağlamaktır[236].

Ölüm öncesine ait inanışlardan ilki, ölüm korkusu ile ilgilidir. Bu korku, insanların ölümden bahsetmemesine sebep olur. Ölümden bahsetmenin tıpkı beladan bahsetmek gibi kişinin başına bir iş getireceğine ve o kişinin ölümünü yaklaştıracağına inanılır[237]. Çeşitli hayvanların davranışlarının, kişinin ten rengindeki değişimlerin ya da kişinin tesadüfen gördüğü nesnelerin de ölümle ilişkilendirilmesi yaygın bir inanıştır. Kişinin gördüğü rüyalar, baykuşun çatıya konması ya da öleceği düşünülen kişinin derisinin aldığı renk yukarıda bahsedilenlere verilebilecek örneklerdir. Yine çeşitli nesnelerin kırılması ile rüzgâr, gök gürültüsü gibi iklimsel olaylar ve bazı astrolojik olguların; ölümü yakınlaştırdığına inanılır[238].

Ölüm sırasında gerçekleştirilen uygulamalar; ruhun bedenden çabuk çıkmasını yani acısız bir ölümün gerçekleşmesini amaçlar. Bu süreçte ölecek kişinin başında dini kitaplar okunması, kişinin bulunduğu odanın sürekli aydınlık bırakılması, ölecek olan kişiye çeşitli sıvılar içirilmesi ya da pencere vb. yerlerin açık bırakılması gibi pratikler yapılır. Bunların dışında, ölümden hemen sonra gerçekleştirilen uygulamalar da vardır. Bunlar; kişinin bağlı bulunduğu inanca göre ölünün vücudunu ya da uzuvlarını konumlandırmak, kişinin üzerine farklı nesneler koyarak ölüyü kötü ruhlardan korumaya çalışmak ya da ölünün başında beklemek gibi uygulamalardır[239].

Ölüm sonrası pratikleri, ölen kişiye yapılan son görev olarak da nitelendirilebilir. Burada amaç, ölen kişiyi defin yöntemine göre en güzel şekilde gömmek ve onun ruhunun diğer aleme rahatça gidebilmesini sağlamaktır. Ayrıca ölünün defni ile birlikte ölü yakınları yas sürecine başlarlar. Yasın süresi çeşitli etmenlere göre değişebilir. Ek olarak; bireyin ölümünden sonra kırkı, yıl dönümü vb. günlerde inanışlara göre şekillenen biçimde yemek dağıtımı da yapılmaktadır[240].

Çalışma kapsamında yer alan beldelerdeki geçiş dönemlerine ait uygulamalar yukarıda bahsi geçen çerçevede kayıt altına alınmıştır. Çalışma kapsamındaki Alevî yerleşimlerinde geçiş dönemlerine ait pratiklerin derinlemesine incelendiği bir

[236] Töret, 2017: 317
[237] Açа, 2019: 390-391
[238] Artun, 2017: 230-233
[239] Artun, 2017: 233-237
[240] Yeşil, 2014: 247-317

çalışma da bulunmaktadır [241] . Geçekleştirilen etnografik alan araştırmalarında kaydedilen geçiş dönemi pratikleri aşağıda sıralanmıştır.

1- Alayhan Köyü Geçiş Dönemi Pratikleri

Alayhan Köyü'nde geçiş dönemlerine ait uygulamalarla ilgili sorular sorulurken ilk olarak doğum gelenekleri üzerinde durulmuştur. Öncelikle doğum öncesi gelenekler derlenmek istenmiş ve KK56'ya başlangıçta gebe kalmakta zorlanan kadınlara yapılan uygulamalar sorulmuştur. KK56'dan kayda alındığına göre; "Evvelden büyük ebe kadınlar vardı. Gebe olsun diye gelinleri sıcak suyun üstüne oturturlardı. Bu şöyle olur bak; kazanda su kaynatılır, kapağı örtülür, kapağın üstüne de yorgan gerilir, gelin üzerine oturtulur, gelin ısınınca bir aya kalmaz gebe kalırdı, anam beni böyle doğurmuş bildin mi. Dahası da vardı. Sobaya soğan atılır, iyice pişen soğan kadınların alt tarafından her gün değdirilir, iltihap felan ne varsa kurur bak hemen gebe kalır gelin. Bel çekmesi de var. Onu yapan görmedim de sanırsam o belde tıkanıklık varsa açmak için amma anlat dersen anlatamam ben onu hiç görmedim." şeklindedir. Ayrıca KK56 doğum hadisesi için de "Şimdiki gibi hastaneye kopturma yoktu. Elimde helke tarlaya su götürürken doğum ettim ben. Ebe kadın gelir doğumu ettirirdi çoğu vakit. İş kolaylaşsın, cadı musallat olmasın diye hemen kırmızı çeki çekerdi ebe." şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Görüşmenin devamında, "O al çeki var ya taa ne zamana kadar takılır. Alcadısı musallat olmasın diye. Süt olsun diye de bulamaç yer gelin bol bol. Hediye mi bilirdik önce, herkes bulamaç pişirir gelirdi doğum edilen eve." diyerek doğum sonrası uygulamaları da anlatmıştır. Burada cadı ve alcadısı olarak ifade edilen, halk arasında alkarısı diye bilinen albastı inanışının ana kahramanı olan yaratıktır. Bu inanışa göre bu yaratıklar, yeni doğum yapmış kadınlara ve onların yeni doğan bebeklerine musallat olarak zarar verirler. Bu yaratığın tasviri ve ondan kurulmak için çok fazla halk bilgisi vardır. KK 56 alcadısını maymuna benzeterek betimlemiştir.

KK55 ve KK56 birlikte eski düğün geleneklerini de ifade ettiler. "Düğün olmadan önce her yerde davet okunur, şu gelsin bu gelmesin olmazdı, herkes herkesin düğününe gelirdi. Bizim düğünlerimiz kadın erkek ayrı şekilde olurdu. Bir hafta sürerdi, her gün takım davet olurdu. İlk gün Perşembe düğün evine bayrak dikilince yenen yemek bayrak yemeğidir. Gelin bir ertesi alınırdı evinden. Sonra oyun, eğlence

[241] Bkz. Bekdemir, 2023

ne ararsan olurdu. Koyunlar hediye gelir, kesilir, pişirilir. Oyunlardan da anlat dersen ben oynadım bak. Öküz kafasını atmaya çabalardık çatılara, en yukarı atan kazanır. Ödül de ne dersen, o attığın öküz kafası senin olurdu. Daha başka bak kılık değiştirirdik. Erkekler kadın kılığına girer, karı koca taklidi yapılır. Adamın karısını kaçırma numarası yapılır, güreşe tutuşulur yalandan. Tadını çıkarma vardı kızım eskiden işte. Şimdi iki şık şık bir tık tık salonda bitiyor düğünler."

Görüşmenin devamında KK55 ve KK56'ya ölüm uygulamaları da sorulmuştur. "Biri öleceği zaman yeme içmenin kesilmesinden anlaşılır bak. Yeme içme kesildi mi ümidi de kes, o hesap. Emir hak vaki olunca cenazeye daha varsa ölü korunaklı yerde durur. Üzerine bıçak mutlaka koruz biz. Gözü açık gidene şefaatçi ararız, hatır sayarız, sevdiklerinin ismi tek tek sayar hangisinin hatırına gözlerini kapatacağına bakarız. Çene ve ayaklar da muhakkak bağlanır. Bizim buranın cenazeleri çok kalabalık olmasıyla bilinir. Nerde bir Alahanlı ölse bak toplaşıp gelinir. Gelmemek diye ihtimal yok. Bak biz ölü yemeği su böreği veririz kızım amma en hasını benim hanım yapar. Bak sen bir gün gel ye daha iyisini bulursan burayı terk ederim. Bizde bir söz vardır, herkes sakız çiğner de tadını Kürt kızı çıkarır, derler. İşte o böreği herkes yapar da bununkine eş benzer bulunmaz."

Alayhan Köyü, adını girişinde bulunan ünlü handan almıştır. Bu durum köy halkı tarafından da böyle bilinmektedir. Köyde yapılan çalışmalarda yerel olarak bir tek Nevruz kutladıkları anlaşılmıştır. Yaptıkları bu törende onlar için en önemli unsur, halaydır. Nevruz'da doyasıya halay çekerler. İmece ise onlar için oldukça geride kalmış bir gelenek olarak görülmektedir. Eskiden hasat ve ekmek yapım işlerini ortaklaşa yürütseler de şimdilerde azalan nüfus sebebiyle bu alışkanlıklarını unutmuşlardır.

Alayhan'da halk sağaltımı uygulamaları da bir başka etnografik ögedir. Özellikle büyük ebe kadınların göz hastalığı olan kişilerin gözlerini yaladıklarında şifa dağıttıklarına inanılır. İlaç olarak da saf yeşil sabun ile su ve şekerden oluşan şerbetin tedavi edici bir yönü olduğuna inanmaktadırlar[242].

[242] KK55 ve KK56'dan derlenmiştir.

2- Bebek Köyü Geçiş Dönemi Pratikleri

Bebek Köyü'nde yapılan derleme çalışmalarında bazı geçiş dönemi uygulamaları kayda alınmıştır. İlk olarak kadınların gebe kalması için yapılan ritüellere yer verilecektir.

KK39'dan kayda alınan uygulama şu şekildedir; "Burda bir kaya vardır. Adı da bebek kayası hatta, bir hikâyesi var da amcan anlatsın sor da. İşte o kayaya bağlanan gelin gebe olur derler. Bebek isteyen gider oraya. Gelini kayaya bağlarlardı da köyden biri kırdı onu put bu diye. Gelini bağlayınca yanında gidenler namaz kılar kurban keserdi. Şimdi de bağlama olmayınca çevresinde dolanıyolar diye biliyom ben. Kurbanın kanından da geline sürerler. Olur da hamile olursa bir de teşekkür kurbanı olur. Çocuk doğar 4 5 yaşına gelince bir kurban daha olur. Bu etler orda kesilir hep dağıtılır. Çok oldu böyle çocuğu olan, ben çok şahitlik ettim. Daha bir de bir ocaklı vardı da kimseye el vermeden öldü dediler. O iyi bel çekerdi." Görüşmenin devamında doğum hazırlıklarıyla ilgili olan soruya ise "Eşya işte imkân neyse düzülür de beşik yoktu, beşik bulunmazdı ki bebeler aynı beşikte büyürdü." KK40 ise doğum sırası işlemlerden bahsetmiştir. "Al tülbent çok önemli, o geline muhakkak bağlanır, kırk gün yoklar çünkü al gelini. Ama benim dedem boğmayayazmış alı. Sülaleme dokunursan öldürürüm seni demiş. Bizlere hiç gelmedi ondan diyom ben" KK39 da bu boğma olayını şu şekilde anlatır; "Benim de dedem olur o dediği. Olay şöyle olmuş. Dedem su almaya gitmiş çeşmeye. Bakmış ki al giymiş bir kadın, elinde 2 ciğer sallayarak geliyor, ciğerlerden birini suya batırmış. O sıra benim dedem kadını saçından kavramış. Çeşmede boğmuş. Yemin ettirmiş. Sen de çocukların da benim sülaleme dokunmayacaksın demiş. Bu yüzden benim dedemin gömleğini alır doğum edecek kadının yanına koyarlar. Dedemin kokusunu alan al karısı daha oraya gelmez." KK39 doğum sonrası uygulamalardan da bahsetmiştir. "Bizim burda kara tavuk kesilmesi vardır doğumdan sonra. Bir de aklıma gelen kara kazan var. Bu kazanda su ısıtılır, doğum yapan gelinin karnına konur, ağrıyı alır derler." Buradan anlaşılan, yöre halkının siyah rengine yüklediği kutsal anlamdır. Yöre halkı kara rengi, al renginin karşısına koyarak onun koruyuculuğuna güvenmektedir. KK40 ise yeni doğum yapan gelinlere mavi boncuk yutturulduğuna da şahitlik ettiğini söylemiştir. Bu uygulamanın kem gözlerden sakınmak için yapıldığı bellidir. Yörede doğum hediyesi olarak ise çocuk giysisi,

pasta, çay ve şeker gibi ürünler yaygındır. Ayrıca malez adı verilen pekmezli bulamaç da yeni anne olan kadınlara sıkça pişirilip hediye edilmektedir[243].

Yörede geçiş dönemi pratikleri kayda alınırken düğün gelenekleri de öğrenilmiştir. Görücüye gitme hususundaki ayrıntılar KK39'da derlenmiştir; "Kız verilirse bir süre sonra tatlı, çerez ve içecek götürülür kız evine. Gidilir, eş dost yenir bunlar. Kıza da bahşiş verilir o gün. Artık karşılıklı sözün alındığı anlamında bu bilirsen." KK40 ise "Şimdi ne geldi aklıma. Su çıkarma deriz bir adet vardı da bitti artık. Ben yapmıştım ondan. Tatlı yendikten sonra nişan günü yapılırdı. Gelin kızla bekâr arkadaşları çeşmeye kadar gider, testilere su doldurur, eve gelir, bunu yaparken oyun oynarlardı. demiştir. Düğün uygulamaları da yine KK39'dan derlenmiştir. "Yedi gün olurdu bizim düğünler. Vur oyna çal oyna. Yeme içme bol. Şimdi azaldı tabi bunlar. Bayrak kalkan gün evden yemek veriliyor bi sade. Çorba, dolma, kavurma, pilav, salata. Hep aynı olur. Yaz günü meyve de verilir ama parası olan verir nolsun olmayandan zorla istenmez ki öyle değil mi. Ama çay sınırız olur. Hiç sönmez, bitmez diyim sen anla." Yapılan incelemelerde köy için ilginç bir ayrıntı göze çarpmıştır. Bu da düğün hediyesi geleneğinin pek görülmemesidir. Sadece en yakın akrabaların birbirine nadiren çay veya ekmek gibi ürünler getirdiği saptanmıştır[244].

Bebek Köyü'nde uygulanan ölüm pratikleri kısıtlıdır. KK39'dan kayıt edildiğine göre; "Eskiden evin önünde yıkardık ölümüzü. Morg var artık. Sonra namazını kılar gömeriz kızım fazla bir şey olmaz bizde. Eve dönünce dualar olur. Şerbet dağıtılır. Üçüncü gün yemek verilir ölü evinden. Baş sağlığına giden ekmek yemek götürür. Şimdi, yemeği birkaç gün hazır yaptırıp dağıtması da yapılıyor."

Bebek Köyü'nde kayıt altına alınan diğer etnografik verilerden ilki, köye ismini de veren Bebek Kayası'nın ortaya çıkış öyküsüdür. Bu öykü KK33'ten derlenmiştir. "Gedik denir bir yer var, orada deveden bir bebek düşmüş. Anası da kayınbabasının yanında inip deveden bebeğini alamamış. Saygısızlık olur diye. Yolda da türkü yakmış bebeğine. Köyün adı da buradan gelmiş. Dedem anlatırdı bunu. Evvelden böyle saygı varıdı hiç. İşte bu hanımın anlattığı gebe kalmaya niyet edenlerin gittiği yer o bebenin düştüğü yer. Duyanlar bebenin yerine kaya dikmiş derlerdi. Yıktılar dedi ya hanım o kaya işte. Gidelim bakalım oraya da ne kaldı bilmem. (Şekil 23)"

[243] KK39 ve KK40'tan derlenmiştir.
[244] KK39 ve KK40'tan derlenmiştir.

Bahsi geçen bu kayaya hem köy halkı hem çevre köyden insanlar, oldukça saygı duymuşlardır. Şimdilerde tahrip edilmiş olsa da yerel etkisi devam etmektedir."

Bebek Köyü ile ilgili bir diğer etnografik veri ise eski bir imece geleneğine aittir. Bu köyde çok uzun süre bulgur dövme işleri ortaklaşa yapılmıştır. Şimdi artık uygulanmıyor olsa da bu gelenek halk hafızasında oldukça büyük bir yer etmiştir[245].

Bebek Köyü'ne ait bir yiyecek olan şepe ekmeği de önemli bir gelenek ürünüdür. Kürt ahali arasında yufka yerine tüketilen bu ekmek köyde sürekli olarak pişirilir ve yenilir[246].

3- Demirci Kasabası Geçiş Dönemi Pratikleri

Demirci Kasabası'nda uygulanan geçiş dönemi ritüelleri için KK36, KK41 ve KK42 ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde ilk olarak doğum öncesi uygulamalar kapsamına giren, kadınların gebe kalmasını kolaylaştırıcı uygulamalara yer verilmiştir. Bu konuda;

KK42, "Bizim karşı komşumuz yapar aslında da artık söylemiyo kimseye. Yasak demiş korkutmuşlar bunu. Bardaktan az büyük bir saksı gibi bir şeyi var. Onunla gebe kalmak isteyen kadına şişe çeker, belini de çeker. O doğum yaptırmaz sadece bunla uğraşır ama onun bu işleri öğrendiği bir ebe kadın vardı, o doğum ettirirdi." demiştir.

Başka bir görüşmede ise KK41 doğum sonrası uygulamalarla ilgili olarak, "Orağa soğan saplanır kapıya asılırdı, bu da o evde erkek çocuğu doğduğuna işaretti." demiştir. Ayrıca KK42'den, doğum sonrası inanışlarla ilgili şu inanışlar kaydedilmiştir;

"Bizim burada al çaput konur doğum yapan kadının başına. Al basmasın diye. Tıvga Garısı derler albastıya burda. Tanıdığın birinin suretinde gelir. Seni kandırıp senle konuşursa ya canını alır ya da bebeğinin canını. Bana da geldi. Kaynanamın suretinde geldi de eğer konuşsam basacakmış beni. Ben inat ettim konuşmadım. Hâlâ anlayamam, gerçek miydi, rüya mıydı." demiştir. Kaynak kişi, görüşmenin devamında bir inanış daha hatırlamıştır; "Şöyle bir inanış daha vardı. Bekâr ve âdetli

[245] KK33'ten derlenmiştir.
[246] KK32'ten derlenmiştir.

bir kadın, yeni doğmuş bir bebeğin yanına gelirse o bebekte yaralar çıkar. O bebek büyüyüp de eşeğe çüş diyecek yaşa gelen kadar da bu yaralar geçmez." Aynı görüşmenin devamında kaynak kişiye doğum hediyesi olarak tercih edilen eşyaların olup olmadığı sorulunca, bebek bezi yerine kullanılması için bol bol çaput getirildiği öğrenilmiştir. Ancak KK42, "Bebeğin doğumuna ve ilk yaşına birer kurban mutlaka keseriz." diyerek hediyelerin daha çok hane içinden yapıldığını kaydetmiştir. Yörede bebeğe "Kırk Banyosu" yaptırılması geleneğinin kısmen sürdürüldüğü de aynı görüşmede kaydedilmiştir. Bu konuda KK58 ise höllük uygulamasından bahsetmiştir; "Önceden bebek bezi olmadığı için bebekler toprağa belenirdi. Neden olduğunu bilmiyorum ama hep aynı yerden getirilirdi toprak. Sahanda ısıtılırdı. Soğuyunca da çaputların ya da muşambaların üzerine serilirdi. Hepsi bir iple bağlanıp bebek bezi hâline getirilirdi." demiştir.

Düğün gelenekleriyle ilgili pratiklere gelindiğinde KK36 ilk olarak, kız isteme uygulamasından bahsetmiştir; "Bir aracıyla haber gönderilir ilkin kız evine. Merakla beklersin gayrı. Şimdiki gibi nerde her şey belli olsun. Aracı bir içecek gibi bir şey götürürdü yanında. O içeceği kız evindekiler açıp içerse iş oldu demektir." Düğün uygulamalarını ise KK42 anlatmaya devam etmiştir. "Önceden cumartesi bayrak dikilir düğün başlardı. O bayrağın oyun etmek için çalındığı olurdu, hatırlarım. Zor bulunurdu çünkü bayrak. İki üç tane olurdu köyde işte ortak kullanılırdı. Düğünü olan alırdı ödünç. Düğün boyu yemek dağıtılırdı bak bir hafta. İlk gün şeker felan da dağıtılırdı. Davetiye niyetine mi artık ben öyle bilirim. Hatta yağlama denir buna. Şeker verdiklerin de hediye getirirdi işte ertesi günler. Genelde yemek malzemesi olur bu hediye. Taa çarşamba kına olurdu. Kına günü mutlaka; yeşil fasulye, beyaz fasulye, yahni, pilav, sulu köfte, hoşaf yapılırdı. Tam takım davet. Bu kına günü damat olmaz, görünmez ortalıkta. Damattan gayrı diğer herkes eğlenir. Kına akşamı damat çıkar ortaya, gelinin evine el öpmeye gider. Bu zaman da damadın ayakkabısının kaçırıldığı olur, para almak için. Düğün günü de damadı, gelin tarafından birinin evine götürürler. Orda yemek yenir, dua okunur. Damat geri dualarla getirilir gelin evine. Gelin çıkarma burda olur. Bahşiş alınmaya çalışılır tabi. Düğün olur biter. Ertesi gün de "duvak" yapılır. Gelin süslenir, evi süslenir, ziyaretçiler bakar gider. Bu, gelinin bakire olduğunun göstergesidir. Yine bugün de yemek verilmeye devam edilir. Sonrasında artık herkes dağılır." Görüşmenin devamında gelin gezdirme geleneği de kayıt edilmiştir; "Düğünden bir süre sonra

gelin, baba evine götürülür. Hediyesiyle felan gezmeye. Buna sini denir. Ama bu gelin hemen kendi evine gitmek istemezse yapılır. Yoksa yapılmaz. Hani sanki ödül olacak ya. Gelin de artık baba evinden hediyeler getirir gelirken. Mesela dimilik kumaş gibi." Burada dimilik kumaş olarak ifade edilen, şalvar yapmak için kullanılacak kumaştır. Yörede şalvar, dimi olarak söylenmektedir.

Ölüm uygulamaları ise aynı kaynak kişiden şu şekilde derlenmiştir;

"Ölecek birinin ayaklarından anlaşılır bu durum. Canı ayaklarından gitmeye başladı denir hatta. Ölünce de gözü açık kaldıysa toprakla kapatılır. Gözünü bir avuç toprak doyursun derler ya oradan gelmiş o söz. Bir sonra çenesi bağlanır. Ayakları çatılır. Üzeri de örtülür. Şişmesin diye demir bir şey konur bu örtünün üstüne. Ölüm evde olduysa yıkanana kadar ayrı bir odada bekletilir mefta. Oranın hem ışığı hem penceresi açık tutulur. Bu sırada ölü çıkan evde şişelerde su varsa hepsi boşaltılır. Boşaltılmazsa ölünün bu sudan elini yıkadığına inanılırdı çünkü. Bu nerden gelmiş bilinmez ama ölü evindeki sular kullanılmaz hiç. Bilir kişiler yıkardı ölüyü. Şimdi hoca var ya onun gibi. Yıkamada suyu döken helâllik vermiş sayılır derler toptan. Ölünün yıkanacağı suyun ısıtılacağı çer çöp de başka evden gelir. Yıkamadan su artarsa da kullanılmaz, dökülür. Bak bu suda ne varsa hep dikkat edilmiş, şimdi anlıyorum. Defin işlemi bitene kadar da ölü evinde yemek hazır olur. Bu, birkaç gün sürer. Haftasına da ağız kanı denilen tereyağ ve ekmek dağıtılır. Bu, başka yerlerde var mı bilmem. Ölen erkekse bu, camide dağılır. Kadınsa da evlere. Kırk yemeği de vardır bizde. Kırkta hoca gelir ya ona para verilir işte bir miktar. Ölünün varsa kalan borçlarına karşılık olacağı düşünülür bunun"

4- Doğantarla Köyü Geçiş Dönemi Pratikleri

Doğantarla Köyü'nde uygulanan geçiş dönemi pratikleri için beş kaynak kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerden KK51 öncelikle gebe kalmak isteyen kadınlara yapılan uygulamalardan bahsetmiştir. KK51, bu konuda en önemli ayrıntının gebe kalmak isteyen kadınların aşırı sıcağa maruz bırakılması olduğunu söylemiştir. Bu uygulamaların temelinde kadındaki damarların gevşemesinin yer aldığı anlaşılmıştır. Yaygın bir görüş olarak damarları gevşeyen kadınların hızlıca gebe kaldığına inanılıyordu. Ayrıca görüşmenin devamında doğum hediyesi olarak insanların birbirine toprak getirdiği öğrenilmiştir. Toprak, bebek

bakımında kullanıldığı için önemli bir hediye olarak görülmüştür. KK51 nişanlar, düğünler ve düğünlerde oynanan oyunlarla ilgili olarak da bilgiler vermiştir.

“Nişan alameti olarak siniyle ev baklavası yapılırdı kızım. Kız evinden gelen tatlı bu işe rıza var demekti.”

“Düğün bir hafta olurdu eskiden. Variyetli olanlar davul ve köçek tutardı. Yemek olarak yahni, yaprak sarması, köfte, kıymalı ya da ufak tefek (beyaz fasulye) yapılırdı. Her gün dolu dolu yemek dağıtımı adetti.”

“Deve oyunu varıdı, kilimin altına altı yidi kişi girer ellerine de birer orak alırlar ortada dolanırlar işte düğünlerde. Deve şekli olur görüntüde yani. Adı ordan.

Kelle atma oyunu, kelleyi en yükseğe atan o kelleyi kazanır bir de bir çaput bez kazanır. Kellede çok et var ya değerli. Demek bez de değerli baksana”

KK45 doğum öncesine ait pratikler konusunda bel çekme uygulamasına yer vermiştir. Köyde eskiden Cennet hala adında bir kadının bu uygulamayı sıkça gerçekleştirdiğini belirten kaynak kişi, bu uygulamanın ardından üç gün ağır kaldırmamak gerektiğini söylemiştir. Ayrıca KK45, bebeklere yapılan bir uygulamadan da bahsetmiştir. Kaynak kişi, çok uğunarak ağlayan bebeklerin yanına bakır bir kazan koyulursa bunun ağlamayı kestiğine inanıldığı söylemiştir.

Yöredeki geçiş dönemi ritüelleriyle ilgili edinilen bilgiler arasında albastı inanışına ait bilgiler de vardır. Bu konuda KK43, “Albasmaması için al yemeniyi anneye, sarılık olmaması için sarı yemeniyi çocuğa sararlar.” demiştir.

Doğantarla Köyü’nden düğün uygulamalarını kayıt altına almak için ise iki kaynak kişiyle görüşülmüştür. Bu uygulamalarla ilgili KK44, “Önceden davetiye olmadığı için bir çığırtkan olurdu. Haber ederdi herkese düğünü. Düğünlerimiz bir hafta sürerdi. Cuma günü bayrak dikilirdi. Evde olan şeyler hediye olurdu düğün evine. Sürekli yemek dağılırdı düğün evinden. En çok yahni, bulgur pilavı ve üzüm hoşafı verilirdi. Çarşamba günü oğlan evinden kız evine kına gider, kına gecesi olurdu. Perşembe günü de artık gelin çıkarılırdı. Basit hediyeler olurdu önceden. Ertesi gün de duvak yapılırdı. Bu, başka bir düğün gibi olur adeta. Gelinin bakire olduğunun kanıtlanmasıdır amaç bunda. Gelinlik giyilmesi de çok yaygın değildi bu arada.” demiştir.

KK52 ise “Bir hafta sürerdi düğünlerimiz. Çarşamba günü örneğin; kelle atma ve güreş oyunları olurdu. Kelle atma oyununu kazanan ya o kelleyi alır ya da bir parça çaput kazanırdı. Güreş de olurdu amma köyler arası olurdu. Bu gelenek 1980-1982 yıllarında bitti.” demiştir.

Doğantarla’daki ölüm gelenekleriyle ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu konuda sadece KK43 ve KK45’ten görece az bilgi edinilmiştir. KK43, ölü çıkan evdeki ışıkların kırk gün boyunca açık bırakıldığını söylemiştir. KK45 ise ölen kadınları, erkeklerden farklı olarak köydeki yetişmiş kadınların yıkadığını ifade etmiştir.

5- Kızılkaya Köyü Geçiş Dönemi Pratikleri

Kızılkaya’da yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmelerde KK67’den düğün gelenekleri derlenmiştir; “Bir hafta sürerdi düğünler. Davulcu gelirdi yabandan. Deve oyunu oynanırdı. Kelle atma oynanırdı. Dimilik uğruna olurdu bu oyun. Kumaş ne kadar kıymetliyse düşün. Gerçi işin eğlence yanı da vardı ama hediyeyi almak önemliydi yine de. Bir de güreş vardı. Küçükbaş hayvan hediyesi olurdu güreşin. O tamdestekli hediye. Cumadan cumaya olurdu düğünler. Eski köyde patates, fasulye olurdu ancak düğün yemeği. Şimdi ne etler ne tavuklar maşallah. Eskiden düğün hediyesi olarak; çay, şeker, dimilik olurdu. Yokluk çok yüksek seviyedeydi kızım. Tek hatırladığım çekilen yoksulluk. Düğün yapamayan çoktu yani. Sabun yoktu bak. Çamurla ovardık her şeyi.”

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

	Öğrencinin Adı Soyadı: Nazlı GÜL	**EVET**
	Kapak	
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
	İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
	Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
	Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
	Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
	Atıf Yöntemi **APA 7** ☐ **CMS** ☐ **İSNAD** ☐	
	Genel Değerlendirme	
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi
Fadime Işıl DEMİRTAŞ